

ERDÉLY ÉS A TÖRTÉNETÍRÁS

Írta: BALOGH EDGAR

Erdély sohasem volt egy nemzetiségű. Ezzel a néprajzi jellegzetességgel a hun-székely-magyar, dákoromán vagy gepida-szász folytonosság hirdetői egyaránt számolni kénytelenek. Ha Erdély így nem is foglалható le néprajzi értelemben egyik fél számára sem, annál inkább törekszenek az érdekelt nemzeti iskolák Erdély politikai és műveltségi multjának kisajátítására. Pedig Erdély egységes földrajzi és történelmi területe minden feltételt megad arra, hogy itt öncélú történelmi iskola fejlődjék ki. Egy ilyen iskola számára természetes alapnak ajánlkozik az *összehasonlító történelem* módszertana. Másutt a nagy nemzeti egységeket meghaladó szélesebb szemlélődésből fakadnak az összehasonlítások, Erdély azonban éppen zárt kicsinységében ajánlkozik egy nemzeti kizárólagosságokat feloldó egyetemesebb történelmi felfogás kifejezésére. Így kap Erdély új jelentőséget ma, amikor az ellentétes nemzeti iskolák huza-vonája sajátos képletét is felőrléssel fenyegeti. Hagyományos mivoltának tudatos védelmében Erdély a népek egymásrautaltságának eszmei bástyája lehet.

Összehasonlító erdélyi történetírásra a magyar, román vagy szász szellemi élet rengetegében nem akadunk. A magyar, román vagy szász történelemkutatás még akkor is egyoldalúan nemzetiségi, ha erdélyi alapokra helyezkedik. Mindhárom nemzet történelmi öntudatát s történetírását a polgárság fejlesztette korszerűvé s a román polgárt a román-ság, a németet a szászság s a magyart a magyarság erdélyi multja érdekelte elsősorban. A társadalom mélyebb rétegeiből feltörekvő erdélyi népmozgalmak ugyan nemcsak ma, hanem már a multban is kibontották az egymás mellett lakó népek közösségi gondolatvilágát, de sohasem tudták még kiérlelni a tudományosság nagy alakzatait. Amikor tehát öncélú erdélyi történelmi iskoláról s ennek módszertanaként összehasonlító erdélyi történelemről beszélünk, merőben uttörő szellemi munkásságért foglalunk állást.

Az új rendszerezésre váró tárgykört éppen hármas megvilágítása, keresztülkasul ellenőrzött mivolta és sokoldalú megvitatottsága teszi tudományos szempontból is páratlanul érdekessé. S ha szemügyre vesszük az eddigi feldolgozásokat, meglelhetjük azokat a szakbeli támpontokat is, melyekről egy valóban *önálló erdélyi történetírás* átértékelő munkáját elkezdhetjük. A román történetírást még mindig a világháborút követő nemzeti vívmány egyeteme foglalkoztatja s a helyi kérdéseknek tekintett erdélyi dolgok egy általános, elemi tömbként felfogott román népi képletbe omlanak; a szászok hol Erdélynél is kisebb területi és történelmi-néprajzi egységükbe tokozódnak be, hol pedig meghaladják Erdélyt s széles délkeleteurópai térszemléletbe olvasztják az erdélyi multat és jelent. A magyar nemzeti történetírásnak van azonban egy

önállósult ága, amely hol nyílt, hol burkolt ellentétben az egységes magyar állami és nemzeti szempont kizárólagosságával külön vizsgálja és magyarázza Erdély történetét. Nem, — ez az ág sem ment a nemzeti egyoldalúságtól, mert hajlandó Erdélyt csupán az erdélyi magyarság történelmi megnyilatkozásaiban felfogni és érzékeltetni, az a mód azonban, ahogyan ezt teszi, Erdély nemzeti különbségeken túlmenő földrajzi és történelmi egységét is tudatosítja. Ezzel pedig már adva is van a kiindulás egy tárgyilagos *erdélyi történelmi iskola* felé.

A magyar történetírás erdélyi ága nem fejlődhetett ki zavartalanul. A kiegyezéstől egészen a világháborút követő hatalomváltózáig nincs is szó erdélyi történelemről. *Szilágyi Sándor* 1866-ban megjelent kétkötetes műve, az *Erdélyország története*, megelőzte Erdély Magyarországgal való egyesítését s a sorban utána következő hasonló tárgyú alkotás, *Jancsó Benedek* 1931-ben Kolozsvárt kiadott hagyatéka, már a román állam keretében élő erdélyi magyarság öntudatát kívánja erősíteni. A közben eltelt időszak magyar hivatalossága nem ismert el semmiféle erdélyiséget s *Jancsó Benedek* az *Erdély története* elé irt (még 1922-ben kelt) bevezetésben félreérthetetlenül kimondja, hogy az ujjászületett erdélyi történetírásnak voltaképpen a kiegyezés után eltelt félszázad mulasztásait kell pótolnia. „Az erdélyi magyarság mai nemzedékének — írja — nem volt alkalmáa ugy ismerni meg saját történetét, mint Erdély történetét. Az iskolában az egész magyar állam és magyar nemzet történetét tanulta, amelybe saját külön erdélyi története, minden jellemző és megkülönböztető sajátosságát elveszítve, teljesen beleolvadt.“ *Jancsó Benedek* finoman kerüli az ellentétek vaskos megnyilvánítását, de hogy miről is van szó tulajdonképpen, azt már *Szilágyi Sándor* is kimondta egy esztendővel a kiegyezés előtt. Szerinte a magyarországi történetíróknak Erdély múltjával kapcsolatban „sem terök, sem alkalmok nincs a régi előítéletek egész halmazát lerontani“ s ezért van szükség Magyarországi történetének Erdélyország történetével való kiegészítésére. Mik is ezek a régi előítéletek? *Szilágyi Sándor* nyíltan megvédi az erdélyi fejedelemségből kiindult szabadságharcokat egy Erdélyellenes magyar történetírás elfogultságaival szemben. „Hiába való igyekezet — írja könyvének előszavában — e mozgalmakat lázadásokká akarni törpíteni, hiu törekvés a fejedelmeket pártvezéreké alacsonyítani. Volt idő, midőn Erdély az európai politikában játszott szerepet, a külső hatalmasságok pedig számításaikban factorul vették fel, s hogy ez ugy történt, az nem egy-két nagyravágyó ember műve volt, bármennyire akarják is azt itt-ott a világgal elhíttetni. Ezekben áll a történetének fontossága, mely maga nyílt felelet minden ellene szórt vádakra, gyanúsításokra.“

A magyar történelmi felfogás mindig is Erdély kérdésében vált ketté. Nyugati és keleti magyarság ütközik itt s ami adott nemzetközi viszonylatokban németesség és törökösség, az később belső magyar vonatkozásainkban labanc és kuruc. Lám, *Szekfü Gyula* is, a hivatalos magyar történetírás mai nagyja, 1929-ben megjelent Bethlen Gábor életrajzában legfeljebb a kiengesztelődésig jut el azzal a férfival szemben, aki „homályos történelmi erőknak engedelmeskedve“ Erdélyt leszakította a magyar királyság kebeléről. „Ha történelmi felfogásunk — írja tovább — nem tudna felemelkedni a szakadék fölé, melynek kimélyítésén senki annyit nem dolgozott, mint éppen Bethlen Gábor, ugy ma a nyugati

félről, a történeti magyar királyság területéről, Bethlen működését, az és szavu Esterházy Miklóshoz hasonlóan, nemzeti veszedelemnek kelle-ne minősíteniük. De nem volna igazi történetírás — teszi hozzá — mely a mult bármely pártemberének ítéleteit aláírná, még ha azok a régi, adott viszonyok között helyesek lettek volna is.“ Kérdés azonban, hogy Szekfű Gyula történeti felfogása jelenti-e a kívánt felülemelkedettséget? Szekfű Gyula szerint „történetünk léptei a honfoglalás óta nyugati irányban haladtak s Bethlen kezdeménye tragikus vállalkozás maradt...“ Így válik Bethlen Gábor az új, állítólag minden ellentétet feloldó és összefoglaló magyar történetírásban is bukott pártvezérré, akárcsak a Szilágyi Sándor bírálta mult századbeli magyarországi történetírók elő-ítéleteiben.

Szekfű Gyula nyugatról szemléli a magyar történelmet s így íté-kezései akarva-nem akarva egybeesnek azzal a gyökeresebben nyugati történelmi felfogással, amely mindig is Bécsből tárukozott a Dunavöl-gye és a Kárpátok doigaira. Itt van például *Maja Depner*, az új német nagyhatalmi történetírók brassói szász tanítványa, aki 1938-ban Stutt-gartban kiadott *Das Fürstentum Siebenbürgen im Kampf gegen Habs-burg* (Az erdélyi fejedelemség harcban a Habsburgokkal) című munká-jában szintén Bethlen Gábort s a független Erdély történelmi értelmét bírálja. Szerinte is Esterházy Miklósnak van igaza, aki a felkelő magyar nemességnek 1644-ben azt üzeni, hogy a szegény magyar nemzetet egyedül a német-római birodalom oltalma őrizheti meg. Bethlen Gábor még közvetlenül halála előtt is „egész Keleteurópát szólította kimélet-len harcba a császár ellen“, szándéka azonban lehetetlenséget ostromol s „ezért kellett a történelemnek ellene döntenie“. Maja Depner felfogá-sában a „dunai tér“ tartósan csak egy szervező hatalmat türt el, már-mint a nemzetet, s mindazoknak, akik a történelem folyamán e teret be-llírlől, saját magából akarták megszervezni, előbb-utóbb el kellett buk-niok. Láttuk, hogy Szekfű Gyula nyugati magyar történelmi felfogása Bethlen Gábor erdélyiségét tragikusnak bélyegzi meg; e beállítás igazi magyarozatát a szász szerzőnő nagynémet gondolatmenete tárja elénk.

Ki ne venné észre Maja Depner Bethlen Gábor bírálatában a célzatos időszerúséget? Jól tudja Szekfű Gyula is, hogy az idők forgandóságá-ban a régi ellentétpárok is visszatérhetnek s nem hiába áll résen egy kuruc-keleti magyar történelmi felfogás új eszmei felvetődéseivel szemben. Bethlen Gábornak három teljes évszázad multán is bírálóan szemére veti, hogy „a magyarság története ő benne differen-ciálódott először, ő cselekedte, hogy ez a nemzet, mely eddig Közép-Eu-rópa alkotórésze volt, s mellette sziklaszilárdan megmaradt, most ketté-oszlik, egyik ágával tudatosan azon periferikus erőket támogatva, me-lyek Közép-Európa ellen irányulnak, akkor és azóta századokon át.“ És nem Szekfű Gyula az, aki *Három nemzedék és ami utána következik* c. munkájában a világháború utáni fiatal magyar értelmiség „turáni-szláv parasztállam“ ideológiáját és szocialista dunavölgyi szövetség-tervét támadja? Zsenge szellemi kísérletekről volt itt csak szó, de az éber történelemtudós Bethlen Gábor nagy keleteurópai tervére gondol, a protestáns és orthodox összefogásra, melynek magyar-román-szláv ha-táskörü megvalósításáért Erdélyből követek indultak Moszkvába s men-ten szembeszáll a megint „periferikus erőket“ támogató kuruc-keleti

magyar eszmei nyiladozásokkal. Egy pillanatig sem kételkedik abban, hogy „Bethlen Gábor... történeti irányt alkotott, mely halála után is hosszú századokon át hat és ki tudja, nem fog-e a magyar jövőben ez után is valamikor új életre kelni.“

A külön erdélyi magyar történetírás feltámasztását Jancsó Benedek a kisebbséggé vált erdélyi magyarság új történelmi szükségleteivel magyarázta s bizonyára nem is gondolt arra, hogy kezdeményezése a kisebbségvédelmen túl valaha is egy új erdélyi történelmi iskola kiindulásává válhatnék. Pedig a kisebbségi magyar irodalomban hamarosan elemi erővel megnyilatkozó *transzilvánizmus* eléggé elárulta, hogy Erdélyben a tájszellem meze alatt voltaképpen új magyar eszmei irányzat kerekedik. S hogy az irodalmi rezdületet nem követte önálló magyar társadalmi és politikai erdélyiség is, annak az az oka, hogy a vezető magyar polgárság képtelennek bizonyult új történelmi feladatok vállalására és nagy lehetőségeket sejtő íróin és gondolkozóin keresztül sem tudta megközeleíteni a maga dolgozó népi tömegeit. Így azután nem csoda, ha a komoly szellempolitikai feszültséggel indult irodalmi transzilvánizmus idővel üres humanista szólamokba, sallangos székelyeskedésbe, riki-tó tájromantikába ernyedett. Tudományos téren a transzilvánizmus nem is jutott tovább Kós Károly 1929-ben megjelent *Erdély* című kulturtörténeti vázlatánál, amelynek azonban maradandó elvi jelentőséget ad az erdélyi magyarság következetes önállósítása és beolvasztása egy sajátos magyar-szász-román erdélyi képbe.

Az elvontakba vesző irodalmi transzilvánizmus idejekorán megkapta bíráló ellenzékét egy társadalomvizsgáló és népkutató fiatal szellemi gárda fellépésével. Mikó Imre már 1932-ben kimutatja *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* című munkájában a nemzeti és szociális kérdések sajátos erdélyi egymásbafonódottságát, Böződi György 1938-ban tizenhét erdélyi fiatal író kiadásában megjelent munkája, a *Székely bánja*, kegyetlenül széttépi a székely nép kiváltságos multjáról alkotott „bűnös utópiá“-t s a mindezideig homályban tartott székely néptörténelemre vet világot, Bányai László ugyanebben az évben *A magyarság a Dunavölgyében* címmel megjelent könyvében pedig már a nyugati hódításokkal szembeszálló magyar szabadságharcok hagyományos erdélyi történelemszemléletével foglal állást a dunavölgyi népek korszerű kérdéseihöz. Nem, — olyan szakszerű és tárgyilagos összehasonlító történelmi munkára, mint amilyenre Braun Róbert adott példát éppen egy erdélyi kérdésben (*A százötven év előtti Hóra-világ*, a budapesti *Századunk* 1935-ös évfolyamában), fiatal erdélyi kutatóink egyike sem vállalkozott még, de munkáikban egyre több és határozottabb támpontot kap az az irányzat, amely az erdélyi magyar nép társadalmi feltörekvéséből kiindulva teszi magáévá egy újértelmű erdélyiség kuruc-keleti magyar történelemszemléletét. Bizonyára nem változtat ezen az sem, ha olyik ifjú kutató későbbi pályáján vissza is riad eredeti felismeréseinek következetes és bátor vállalásától.

A külön erdélyi magyar történetírás Jancsó Benedek munkájában újból kivirágzott, az irodalmi transzilvánizmusban megtermékenyült s fiatal népkutatóink erdélyi realizmusában már gyümölcsöt is érlel. Hovatovább elérünk így annak az átfogó jellegű erdélyi történelmi iskolának a követelményéhez is, melynek felállítását Erdély egymásraült

s egymástól elválaszthatatlan népeinek vajudó sorsa ma olyannyira időszertűvé teszi. Biztató jelek mutatják, hogy az új román történelemkutatás is elért Erdélyben a román és magyar népi kérdések érintkezési pontjaihoz s valóban csak tárgyilagos közvetítéssel mulik, hogy a népi szellemű magyar és román történetírás erdélyi ágai egymásbafonódjanak. Éppen e felelős és fordulatos történelmi napokban merült fel Kolozsvárt az a terv, hogy ki kellene adni — párhuzamos összeállításban — az erdélyi múlt legjellegzetesebb és mindmáig tanulságos forrásanyagát. Részrehajló tudományos feldolgozások helyett maguk az eredeti oklevelek, szerződések, állami s egyéb köziratok, kiváltságlevelek, krónikák, beszédszövegek, tanulmány- és levélrészletek, kiáltványok, határozatok és törvények igazolnák legjobban Erdély egymásrautalt népeinek közös sorsát és találkozási lehetőségeit. Az erdélyi vajdaság, fejedelemség és kormányzóság, illetve a Magyarországgal majd Romániával egyesített Erdély történelmi dokumentumainak tárgyilagos felfektetése minden bizonnyal döntő kezdeményezést jelentene az esedékes erdélyi összehasonlító történetírás megvalósítása felé.

A F E L S Z A B A D I T Ó K

Irta: SZENTIMREI JENŐ

Másodszor közlünk mutatóanyagul önálló fejezetet szerző készülő Martinuzzi regényéből. Az egykori váradi püspök és erdélyi helytartó alakját történettudósok és szépirok — köztük Jókai Mór — többféle beállításban feldolgozták már. Szentimreit elsősorban az ember érdekli Martinuzziból és a politikai egyensúlyozóművész, aki két nagyhatalom ütközőpontjában megszervezi az erdélyi fejedelemséget s ezzel Erdély magatartásának irányvonalát másfél évszázadra megszabja. A regény Martinuzzi életéből mindössze tizenegy évet ölel föl, 1540-től 1551-ben bekövetkezett meggyilkoltatásáig, melyek a kialakulás forrongásának éveit Erdélyben. Az itt közölt fejezet megértéséhez annyi szükséges, hogy Maylád István és Balassa Imre, János király erdélyi vajdái, összeesküvést szerveztek azzal a bevallott céllal, hogy Jánost letaszítsák a trónról és Erdélyt Habsburg Ferdinánd kezére játsszák át. János hadserege csap le rájuk, mire a vajdák Ferdinándtól kérnek sürgős segítséget, ez pedig bátyjától, V. Károly németrómai császártól kér tanácsot a további tennivalókat illetően. A császár Scepper Cornélt küldi Budára, hogy tanulmányozza a helyzetet. Scepper tapasztalatokkal megrakodva tér vissza urához. Közben kiszáll Bécsben, hogy Ferdinánddal is találkozzék, aki épp akkor érkezett haza Flandriából, ahol császári bátyjával tanácskozott. Az itt közölt fejezetnek külön érdekességét kölcsönöz, hogy a feldolgozott események 1540 júliusában és augusztusában játszódtak le, most negyven száz éve.

Hoffmann ökegyelmessége után becsukódott az ajtó. Ferdinánd felugrott íróasztala mellől, hogy türelmetlenségét némi mozgással csillapítsa. Ideges sietséggel futkosott szobájában, huszonöt lépést oda és vissza. Hányszor megszámlálta ezt a huszonöt lépést, mióta három ország gondjai szakadtak rá! És nincs hova menekülnie a gondok elől. A tulsó szárny családi szentélyében terebélyes asszonya, litván Anna, mindig házsártos és ingerült, mert mindig gyermeket szoptat vagy gyermeket vár. Tizennégyet világra hozott szerencsésen, a tizenötödik éppen ut-

ban van. Ezek a gyermekek egykettőre felnőnek, mindet férjhez kell adni, meg kell házasítani és egyiket sem rangján alul. Hol vesz annyi rangjához illő ifjút és hajadont ebben a nyomoruságosan kicsiny Európában? És honnan veszi a kiházasításhoz szükséges teméntelen pénzt? Egy-egy királylányra jegyajándéku legalább százötvenezer forintot illik számítani. Neki pedig saját alattvalói már zálogra sem adnak kölcsön.

Egy országot egy ötletért! Most seregyűjtésre kellene pénz, sok pénz, mert az a fehér csuhás ördög képes egész Magyarországot talpraállítani ellene. És Fuggeréktől legjobb esetben csak ötvenezer lehetne kiszorítani.

Íróasztalához siet, megrázza csengőjét.

— A latin titkárt kéretem — lobban a belépő ajtónálóra.

— Az előcsarnokban várakozik, felség.

— Bocsásd be azonnal!

A titkár belép, hajlong, dicsértessékekkel köszön. Pap ez is, kanonok; Olaszföldről.

— Hány magyarországi főpap megerősítését közölte velünk a Szent-szék legutóbb?

— Megpróbálom előszámlálni, felség. Frangepán egri és kalocsai érsek ur, ez egy. Statilius János erdélyi püspök ur, ez kettő. Fráter Georgius Utyeszenich de Camisach a váradi püspökségre, ez három. Négy: Barlabási János csanádi püspök ur. Öt: Brodarich váci püspök ur és ezzel készen is vagyunk.

— Harmincezer — mormogta maga elé Ferdinand.

— Parancsolt, felség?

— Semmi, semmi. Több nincs?

— De van. Most jut eszembe, hogy később, külön levélben, Eszékly János pécsi püspök ur megerősítését is tudomásunkra hozták.

— És mi mit válaszoltunk?

— Egyelőre semmit, felség, miután felséged a választ hazatérte utánra halasztotta. Most talán illenék válaszolnunk, nehogy magunkra vonjuk a Szentatya neheztelését.

— Tüstént szerkeszd meg a levelet. Öszentségét értesítjük, hogy a váradi kötés értelmében a vajda halálával egész Magyarország engem tartozik királyául megválasztani. Sőt szószerint: köteles megválasztani. Amennyiben a felsorolt főpapok hitre hozzám megtérnek és e választást minden erejükkel elősegítik, megerősítésüket én sem fogom ellenezni. Különben apostoli királyi jogaimnál fogva János vajda kinevezéseit el nem ismerhetem és megerősítésük ellen tiltakoznom kellene. Mindenképpen vétót emelünk Statilius ellen, ki legutóbb császári bátyánknál járt követségben és ott minket igyekezett befeketíteni. Olyan megátalkodott ellenségéből nem válik soha jóbarát.

— És Fráter Georgiusból?

— Talán. Ezidőszerint ő a király János vajda országában. Előbb még megpróbál uralkodni. Ami pedig az erdélyi püspökséget illeti, arra én is beküldöttem a magam emberét, Gerendy Mártont. Egyszerre két püspök megerősítését mégsem kérhetem.

— Sohasem győztem eléggé csodálni felséged éles ítélőképességét. A levelet, felséged által körvonalazott értelemben, órán belül előterjesztem aláírásra.

Ferdinánd biccentett, a titkár kisuhogott a teremből.

A számolás gyöngé oldala volt a római királynak, most mégis megpróbálkozott vele. Ha ezzel a szelid nyomással egyszerre öt püspököt megnyerhetne! Ez az öt püspök János egész országa. De az ötből elesik Brodarich, aki haldoklik és elesik a fehér barát, akinek kapóra jön, hogy János halála után is maradt egy akkorácska királya, mint az ujjam. Már János helyett is ő uralkodott. Mennyivel biztosabban uralkodhatik most egy csecsemő nevében. Frangepán, Barlabás és Eszéky azonban megnyerhetők. Legkevesebb tizezer forintot szívesen defizet egy-egy a megerősítés kieszközléséért. A Fuggerek pénzével együtt ez már tisztos summa. Tizezer fegyveres zsoldjára futná. De a fehér barát egymaga felérne tizezer fegyveressel, még ha csakugyan pokol szülötte is. A bécsi udvarban erről szentül meg vannak győződve, mióta Held Mátyástól halották, hogy János főminisztere büdös, mint a juh, két füle hegyes és szőrös és huszárjaival a müezzinek alkonyi szúráját énekelte, ha jókedve szottyan.

Az ajtónálló kamerárius Scepper Cornélt jelentette, V. Károly császár őszentfelsége orátorát.

Vastag aranylánc, sasorr, mélyenülő, fürkésző szemek, szikár természet. Mindezekkel ellentétben ajkain finom, kegyes mosoly. Bókja egy udvari dámának becsületére válnék. Ferdinánd annyit tud róla, hogy valamelyik német egyetemen az államtudományok, a mathezis és a dialektika professzora.

— Hozta Isten, kedves Scepper! Kivántam látni, mielőtt császári bátyám udvarlására továbbutaznék.

— Felsőged érdemeimen felül kiténtet. Bevallom, én is lelkifurdalásokkal távoztam volna, ha e kihallgatást el nem nyerhetem. A dolgok, melyeket látni, hallani, tapasztalni szerencsém volt, kiválóan felsőgedet érdeklik, kinek előterjesztése nélkül az én császárom magyar ügyekben ugysem intézkedik.

— Foglaljon helyet, kedves Scepper. Ön hetek óta uton van, alaposan elfáradhatott.

— Ha útnak lehet nevezni a szántóföldeket és a vadvizes legelőket, akkor csakugyan uton voltam. Mondjuk így: felfedeztem a nyugati műveltség számára egy félázsiai, félbalkáni földterületet a rajtalevő különös népekkel. Erről könyvet kell írnom okvetlenül. De felsőged bizonynyal csupán mondanivalóim velejére kíváncsi.

— Csakugyan, kedves Scepper — mosolygott kinosan Ferdinánd. Meg volt rémülve, hogy egész könyvet kell végighallgatni, mikor tükön ül, mert érzi, hogyha tüstént cselekszik, akkor is elkésett.

Scepper újból előrebecsátotta, hogy csak nagy vonalakban fogja ismertetni utját. Ha néhány részletre mégis kénytelen lesz kitérni, arra emberek és helyzetek pontosabb jellemzése érdekében lesz szükség, miértis őfelsőgednek jóelőre kegyes elnézését kéri.

Ferdinánd nyersen közbevágott:

— Térjünk a tárgyra, kedves Scepper.

Am a kedves Scepper nem tágitott. A tárgy maga, természeténél fogva, hármasság. Tudnia kellene, mi érdekli őfelsőgedét elsősorban. A Maylád-összeesküvés vajjon, melyről mindenki másnál alaposabb értesülésekkel szolgálhat? János király halálának körülményei és a kör-

nyezet magatartása ezzel kapcsolatban vagyis ennek folytán? Végül az országban levő pártok s ezek helyezkedése a király halálával beállott új körülmények között? Avagy az özvegy királyné és apjaura, lengyel Zsigmond király további tervei, üzenetváltásai? Ez ugyan már négy, ha jobban utánaszámol, de valamennyi szorosán összefügg és a helyes áttekin-téshez egyik sem nélkülözhető.

— A Boldogságos Szüzre, kedves Scepper, ne tegyen fel nekem kérdéseket. Beszéljen. Mindenre kíváncsi vagyok, amit mondani tud. Világosságra van szükségem, hogy lássam, mi a legközelebbi teendóm?

Scepper úgy tett, mintha megadná magát. Elmondta, hogy kétizben járt Thurzó Eleknel, menet és jövet. Egyszer Pozsonyban, egyszer Semp-tén. Megfordult Frangepán érseknél Egerben, menet és jövet. Járt Bu-dán, járt Váradon, de a királyt csak Tordán érte utól. Halála előtt még Fehérváron beszélt vele, Szentistván hava nyolcadik napján. Kincstartó-jával beszélt Váradon, Tordán és Fehérvárott. Tordán Maylád pártjá-nak főembereivel is értekezett. Magával a vajdával nem, mert az Fogar-szban ül, kutyaszorítóban. Találkozott minden rendü és rangu magyar urakkal, köztük szemtanukkal, kik elbeszélték neki a király halálát.

— János vajdáét érti, kedves Scepper? A mi álláspontunk vi-lágos, néhai apósom, Ulászló király nevezte ki erdélyi vajdának. Azóta törvényes uton helyzetében változás nem állott be. A részgyűlés, melyen királlyá választották, nem ismerhető el törvényes aktusnak.

— De akkor Maylád? Nem ő az erdélyi vajda?

— Őt János nevezte ki azzá. Mi nem ismerhetjük el, bár kinevezését nem elleneztuk, miután léleekben magunk emberének tudtuk. Kezdjük talán a Maylád dologával, kedves Scepper.

Scepper nem tágitott. Ez egy érdekes közjogi eset, ennek végére kell járni.

— Felséged, ha nem csalódom, ezt a János vajdát választott király-nak kegyeskedett elismerni a váradi egyezés alkalmával.

— Ugy van, kegyeskedtem, ahogyan az ördögnek is illik egy szál gyertyát gyujtani. De csak nem beszélhetek róla, mint magyar királyról. Akkor ki vagyok én, kedves Scepper?

Helyeslő mosoly bizonyította Scepper részéről, hogy tökéletesen érti a helyzetet. Most már rátérhet a Maylád-ügyre.

— Ami a Maylád-féle komplottot illeti, kijelentem, hogy sokkal bo-nyolultabb, terveiben és szálaiban sokkal messzebbágazó, mint bárki gondolta volna. Valamennyien tüzhányó tetején jártunk, felség. Még há-lával tartozunk boldogult János „vajdának“, hogy gyors közbelépéssel a láva kiömlését megakadályozta.

Ferdinánd már azon volt, hogy haragra lobban.

— De hát nem a mi érdekünkben akart kitörni az a tüzhányó? Maylá-dék tudtunkkal, leveleik és és jelentéseik biznysága szerint a mi kezünkre kívánták játszani Erdélyt. Itt van Maylád legutolsó levele — tépte fel fiókját — olvashatja. Ezt írta Serédynek: „Soha nem volt jobb alka-lom, hogy ezt a kényurat országából kivethessük. Isten szerelmére kér-lek, ne hagyj elosonni ezt a jó alkalmat. Félek, ha sokáig késtek, Balas-sában meghül a buzgalom.“ A kényur, az persze János. Serédynek végül meghagyja, hogy a levelet nyomban továbbítsa Felsnek, az én generáli-somnak.

— Fájdalom, felség, nekem megint János vajdával kell cáfolnom. Szósz szerint feljegyeztem szavait, melyek Fehérvárott, szembenlétünk alkalmával mondott. Ime: „Ez a hadjárat nemkevésbé fontos a római királyra, mint ránk. Ha célt érnek a fondorkodók, nemcsak minket üznek el, de ugyanez a sors éri a római királyt és nemcsak Magyarországon, de minden egyéb tartományaiban. Mi hiába szólanánk, Bécsben ugyesem adnának hitelt szavainknak. Eljön az idő, melyben őfelsége látni fogja, hogy igazat mondtunk és hogy rosszul számított minisztereire.“ A magam tapasztalataiból én ehhez csak annyit fűzhetek, hogy Mayládék ligájában benne találjuk felséged legbuzgóbb híveit: Serédy Gáspárt, Balassa Zsigmondot és magát Thurzó Elek helytartót. És velük szoros összeköttetésben az osztrák, cseh és morva főrendű familiák legjobbjjait, föl egészen királyi felséged titkos tanácsáig. Maylád csak láncszem. A főmozgató, ha felségedet érdekelné, nem más, mint a liegnitzi herceg ömagsága.

Scepper hátradólt székén és élvezte a hatást. A római király arca megnyult, szeme rámeredt az orátorra s nyelve hosszú percekig felmondta a szolgálatot.

— Serédy is?... Thurzó is?... — hebegte nagykesőre, — és a liegnitzi?... Ellenem?... Dehát miért?

— Felsőged ellen és a császár őszentfelsége ellen és mindenki ellen, ki ma Európában koronát visel és keresztény fejedelemnek nevezi magát. Uj világ ez felség, uj hit, uj eszmék, uj törekvések, uj emberek. Erasmus Rotterdamus kezdte és az a Hutten Ulrich és mi tapsoltunk nekik. De nyomukban Luther jött és Melanchton és Helvéciában Zwingli. Ők reformációnak mondják, amit csinálnak, de mi bölcsen tudjuk, hogy ez revolúció. Luther még igyekszik fékezni, de Zwingli és Münsterben a bölcs szabó, Leydeni János uram, meg is csinálják. Mindenki vérszemet kap, mindenki felszabadul és felszabadít. Kiki a maga módján. Uraink a papi décima behajtása alól szabadítják fel a püspököket és birtokaikra rontanak hatalmasul. Mert az egyház szolgálóihoz apostoli szegénység illik és nem földi javakban való dúskálás. Ha pedig ebben felséged vagy az én császárom akadályozni próbálná őket, ott van utmutatónak Leydeni János példája. El kell csapni az uralkodókat, ki kell kiáltani a republikát. A jámbor nép, minthogy ezek az urak „szabadították fel“, őket fogja majd az uj republika főnökeivé megválasztani. Ez csak tiszta számítás.

— És mindezekhez mit szól a török?

— A töröknek kapóra jön minden zavar, mely nem az ő birodalmában robban ki. Annál mélyebben belefurhatja magát a mi Európánk testébe. De az urak sem hagyták ki számításaikból a törököt, ki ellen felségtek évről-évre terhesebb rendkívüli adókat kérnek országaiktól. És a látható erdmény semmi vagy annál is kevesebb. Az urak egyszer s mindenkorra évi adófizetésben szeretnének kiegyezni a törökkel, ami meghatározott összegben még mindig kevesebbre rug, mint a fegyverkezés költségei. A nép terhei csökkennek, életét sem kell kockáztatni, tehát éljenek a „felszabadítók“. Felsőged Mayládja is egyremásra járatta embereit a portán, hogy mennyi adó ellenében kaphatná meg a szultántól Erdélyt szandzsákul.

— A hitvány! És közben tölem kért sürgős védelmet János ellen.

— Ami egyáltalán nem csodálatraméltó, felség. Jánostól kincstartója ellen kértek védelmet, a szultántól pedig felség és János ellen. Az ördögös barát látott bele a kártyájukba. Ha őt félretolják — mondta nekem — könnyebben végezhetnek az ő urával s ha azt is kiütötték a nyeregből, majd egyesült erővel fordulhatnak felséged ellen és felséged rendeivel császáruk őszentfelsége ellen.

Ferdinánd a meglepetéstől még mindig nem tudott magához térni.

— Dehát Thurzó? Kivel mi annyi jót tettünk? Ki király helyett királyként uralkodik Magyarországon? Ki az ő Fugger-atyafiságával nagyobb jövedelmeket élvez, mint egész királyi udvartartásunk? Hiszen először ő tett nekünk jelentést ezekről a dolgokról s mintha célzott volna messzebbágazó szálakra.

— Ebben sincs semmi különös, felség. Thurzó érezte a sáfrányillatot és bölcsen tudja, hogy a bűnössel szemben, ki bűntársait feladja, elnéző szokott lenni a hatalom, sőt nemritkán meg is jutalmazza.

Ferdinánd bambán nézett maga elé.

— Mit tehetek én most? Tanácsoljon, kedves Scepper.

— Ha felséged rám hallgat, idejében követi megboldogult János vajda példáját. Aki fegyvereitől megrémülve behódolt neki, nyomban kegyelmébe fogadta. Jöttek a székelemek. Megkegyelmezett nekik és megerősítette őket régi kiváltságaikban. Jöttek a szászok, kik annyira egyek voltak Mayláddal, hogy a király elé sem akarták bocsátani őket. „Legyen rajtok is irgalom“ — legyintett János és meghallgatta őket. A szászok ugyancsak tele voltak panasszal a kincstartó remetére. Ők a szabadságot — ugymond — már csak nevével ismerik, noha Királyföld jobbágyságai, kik a király védelme alatt állanak. A kincstartó akkor vet ki rájuk adókat, amikor éppen akar. Csak az utolsó hónapban, töröknek szánt ajándékokra, többet vasalt ki belőlük százezer tallérnál. Ökörben is legkevesebb százezerrel járultak hozzá a hadviseléshez. János bölcsintott. Ha ez igaz, majd rendet szab ő rusnya barátjának. Vele küldi be az adót a szultánhoz, kinél a váradi egyezség óta gyengén áll a szénája. Az ő dolga lesz aztán, hogy megengeszteli-e a nagyurat vagy beültetik a kaputoronyba, de akkor legalább országa is, ő is megszabadulnak tőle, mert látja jól, hogy már igen megnőtték a barát szarvai. S hogy a szászokon nagynehezen túladott, odafordult Eszéky püspökhöz és Bathányi Orbánhoz: „Lássátok, ilyen volt azelőtt is e pór nép. Hajlik, ahogy a szél fú. Egyszer a török kaftánt csókolja, majdha magyar jó, annak hizelkedik, vagy a németet áldja, örökké csak maga hasznát keresve. Hazáját, ha kell, el is tagadja.“ Az uraknak, kik elmentek volna Tordára, de nem mertek, megüzente: „Legyen rajtok is irgalom“. S harmadnap már ezek követelték országgyűlésben, hogy büntessék meg a két vajdát.

Ferdinándot az egész előadásból egyedül a kincstartó barát dolga érdekelte:

— Csakugyan megneheztelt János a barátira? S beküldte volna Konstantinápolyba, hogy szabaduljon tőle?

Scepper arcán enyhe megbotránkozás tükrözött. Az ő szavaiban kételkedik a császár öccse?

— Én csak annyit tudok, hogy Budára felhallszott már az erdélyiek panaszja, de akkor a fráter nem akarta vállalni az orátorságot.

Összegyűjtött a szultánnak valami kétszázezerre menő pénzt és a főbásáknak néminemű aranyos kupákat. Maga helyett azonban a magas portán járatosabb Verbőczyt ajánlotta. Tordán, hol Maylád levele a baráttra kent minden hibát s a szászok is teleduruzsolták János fülét, végtére kifakadt a barát ellen. Emlékeztette, hogy lehet még kályhafűtő belőle, aki volt asszonyanyja, tescheni Hedwig udvarában. Mással nem teheti jóvá, amit elrontott, csak ha személyesen viszi be a szultán ajándékát. A barát erőstelte magát és utnakindult az ajándékokkal, de csak Déva váráig haladt. Megtudta, hogy Jánost Fehérvárt szél érte s reménykedett, hogy hamarosan hivatják, ha szükség lesz a király szemét lefogni. És jól számított.

A római királynak nehéz sóhaj szállt el a melléből. Csakhogy végre a tárgynál van ez a bőbeszédű ember. A Maylád-ügy már csak annyiból érdekelte, hogyan fogják most felfalni egymást a barátta? Tetszett neki, hogy az ő romlására törő vajda emberére talált, éppen Jánosban és kincstartójában.

János halálának körülményeit szintén ismerte nagyjában, Gerendy Márton jelentéséből. Scepper csak ékesen körülífrászta, mint vette fia születésének híret Sebesen a szélütött ember s hogy ebbeli örömeben másodszer is szél érte. Aztán a barátot hívatta, kinek gondjaiba ajánlotta fiát és feleségét, de gyámúrsakat is rendelt mellé, Török Bálint főkapitányt és atyafiát, Petrovich Pétert, a temesi bánt. Az uraknak pedig, valamennyinek, lelkére kötötte a török barátságot és a nemzeti királyság ügyét. De az már új volt Scepper elbeszélésében, hogy a király halálát egy hétig titkolták a nép előtt s holttestét naponta kiültették szállásának ablakába, mintha élne. Azt Scepper is visszatérőben, Egerben hallotta Frangepánnál, hogy a barát még mindig valahol Erdélyben halyong a király teteméve. Állítólag Déva várában helyezte biztonságba a szent koronával és a kincsekkel, míg Mayláddal kiegyezik valamiképpen. Mert Török Bálint ostroma csak olyan, mintha szentelt vízzel locsolgatná Fogaras falait.

— Mi most az én teendőm? — fordult a király Scepperhez.

— Felséged, már az illendőség kedvéért, részvétét fogja kifejezni az özvegynek, kit a váradi egyességben lányává kegyeskedett fogadni.

— Ezt már megtettem, kedves Scepper, még Regensburgból, hova elémjött a posta János halálhírével. Salm grófot küldtem Budára levéllel és magyar titkáromat, a veszprémi püspököt. Ezek az urak alkalmas időben szót ejtenek majd János országrészének átadásáról is a váradi egyesség értelmében.

Scepper finoman elmosolyodott:

— Csakhogy ebben a dologban nem a lengyel asszony fogja kimondani az utolsó szót. Vele, szerény nézetem szerint, még legkönnyebben tudnánk barátságba kerülni.

— Miből következett erre? — kapott Ferdinánd a szón.

— Ez az olaszba ojtott lengyel menyecske úgy fél a magyaroktól, mint galamb a vércsétől. Legislegjobban a gyámoktól, tán az egyetlen Petrovichot kivéve. A dolog kölcsönbe megy: emezek sem biznak benne. A kincstartónak első dolga volt Budának indítani váradi kapitányát hétszáz gyaloggal, kik egyesegyedül az ő engedelmességére vannak fölesketve. A kapitány, bizonyos Giorgio Crovato, kit Horvát Györgynek hív-

nak a magyarok, édes unokaöccse a barátnak s dalmata-olasz, mint ő. Már ez szöveget ütött a királyné fejébe. A szöveget még beljebbverte Fran-
gepán érsek, ki a királyné vigasztalására érkezett Budára, de harmad-
nap hazament azza az üzenettel, hogy vissza se jön, míg a barát lesz
az ur a királyné várában.

— Hopp, ez aztán kezd érdekes lenni!

— A java most jön, felség. Kiket talál az érsek Egerben? Prini Pé-
tert, Böbék Ferencet, Balassa Menyhártot és Zsigát, valamint felséged
legelőzatosabb szolgáját, csekélységemet. Véletlenül érkeztem oda s ha
már ott voltam, elbeszélgettem az urakkal.

Scepper másodszor dőlt hátra diadalittasan. Ezuttal a király elismeré-
sét várta diplomáciai ügyességéért. De Ferdinánd az eredményt tudat-
kolta.

— Az eredmény annyi, hogy a királynénak fülébe jutott a dolog és
Ráskayt küldte ránk, a budai kapitányt, nehogy az urak elpártolást for-
gassanak a fejükben. Másnap már Ráskay sem akart visszamenni Budá-
ra, hogy a dalmata keze alatt a barát várát őrizze. Inkább aláírta ő is a
szép levelet, mely az érsek finom elméjéről tanuskodik, mind a többi
urakkal. A levelet aztán átadták nekem, hogy császáromhoz juttassam.

— Önnél van a levél, kedves Scepper?

— Fájdalom, nem szolgálhatok vele, csupán tartalmával. A levelet
bizott emberemmel azonnal továbbítottam a császárhoz.

— Olyan sürgős volt ez önnek, vagy a császárnak, kedves Scepper?

— Most minden elszalasztott perc sulyosan megbosszulhatja magát,
felség. A barát minden pillanatban Budán teremhet s ott az országgyü-
léssel konfirmáltatja királya végakarátát. Mi befejezett tények előtt ál-
lunk ismét és kezdhethetjük az egészet előlről. Vagy karddal, mint felség
terveiről Hoffmann az imént volt szives felvilágosítani, vagy alku-
dozásokkal, de a kimenetel így is, úgy is visszafelé sülhet el. A királynét
talán kielégíthetnők, de a barát étvágya telhetetlen és nagy kártyát tart
kezei között: egy eleven, törvényes trónörökös, ki magyarai vérből va-
ló királyi sarj.

— Mi hát az ön tanácsa, kedves Scepper?

— Én csak császáromnak tudnék tanácsolni, miután az egri érsek
levele is az ő címére szólt. Előre küldtem hát a levelet, hogy legyen ideje
gondolkozni fölötte hazaértemig.

— Ha nem ismerném önt, kedves Scepper, azt kellene hinnem, hogy
levették a lábáról a magyarok. Hol János vajda példájával buzdít engem,
hol az egri érsek tanácsát nyújtja át bátyámnak sajátjaként. Az érsek Já-
nos hive. Kitiint ez már a váradi egyezségnél.

— Én, felséged, kegyes engedelmével, ezuttal belülről láttam meg
a magyarok nagy kérdéseit. Ahogyan ők látják a maguk dolgát, abban
van valami józan gyakorlatiság. S ha nekünk szükségünk van rájuk, ta-
lán az ő szükségüket sem ártana számbavennünk.

— Miben áll hát a magyarok józan gyakorlatisága? — kérdezte fa-
nyar mosollyal Ferdinánd.

— Kifejti az érsek, hogy ők magyarok és keresztények, de elsősor-
ban magyarok. Leghőbb vágyuk megmenteni a kereszténységnek Ma-
gyarországot felséged jogara alatt, ha császárunk őszentfelsége bizto-
sítja őket a török veszély ellen. Ha erre nem képes, oldja fel őket hűsé-

gük alól, hogy próbálják meg maguk erején, szép szóval, ajándékkal, fegyverrel megállítani határaikon a törököt.

— Eh, kedves Scepper, ugyanezt kívánta már a váradi egyezség megkötésekor a fehér barát. A békét nem volt szabad nyilvánosságra hozni szerinte, mert a török boszut állhat az országon s egyedül a császárnak van elegendő ereje, hogy ezt elhárítsa. Tegyük hát függővé a béke kihirdetését a császártól. Ez aztán jó ürügy volt, hogy az egyezséget sohse hajtsák végre s most amiatt nem vehetjük át simán János birodalmát.

— Helyzet és helyzet, emberek és emberek közt különbség van, felség. Ezek az urak most éppen a barát elől menekülnének felséged és a császár szárnyai alá. De biztosítékokra van szükségük a császártól, nehogy az idők a barátok adjanak igazat, kit ők gyűlölnének, de félnek is agyafurt észjárásától.

A római király elgondolkozott egy darabig, majd felugrott asztala mellől és újra izgatott járkálásba kezdett.

— Tudja, kik ezek az urak, kedves Scepper? Én megmondom önnek. Nem keresztények és nem magyarok, de hitetlen pogányok. Nemcsak az eretnenség terjed köztük, ne higgye. Legtöbbjének sem hite, sem Istene, csak a harács, a préda. Prini Péter imént ajánlotta fel hűségét titkon. De kiköti előre, hogy vallásában és főként birtokaiban ne háborgassák. Mellesleg Miklós öccsének a váci püspökséget kéri. Balassa Zsigmond és Menyhárt, Imre öccsükkel, a vicevajdával és Mayláddal fujtak egy követ, kiről ön mondotta, hogy engem is, bátyámat is pokolba kívánt és szívesebben vállalna szandzsákot a hitetlen véreb kezéből, csak hogy ur maradhasson a maga szemetjén. Thurzó Elek feleségének igényli a szentgotthárdi apátságot. Böbék Ferenc öccsének, Imrének Csorbakő kell és a székesfejérvári Szent Miklós prépostság. Ómaga bééri Rozsnyóval és Rudabányával. Frangepánnak, kit tudományáért leg többre becsülök, nagyon jól festene a bibornoki kalap. De akkor ne levelezzenek ezek az urak a császárral és ne kérjenek biztosítékokat tőle. Tudják jól, hogy a császár ilyeneket nem adhat. Neki Magyarország csak hitvány bástyácska, ki ha leromlik, hát leromlik, hát leromlik, tatarozgatja, nem az urak szép szeméért, de rám való tekintetből, hogy valameddig feltartóztassam vele a török rohamot Bécs ellen. Irja meg kérem azoknak az uraknak, hogy tőlem megkapják, amire igényt tartanak s könnyebben tőlem, mint a baráttól, aki fősvény, mint Belzebuú s ha gyűjthet, elsősorban magára gondol. Neki könnyű, ő egyedül van. De nekem tizenöt gyermekre és három országra kell gondot viselnem. Ugy gazdálkodom hát, hogy jusson is, maradjon is. Különben kisöpörnek egy szép napon a Burgból, mind a tizenöt gyermekemmel. Legszívesebben azt a barátot szeretném megkapni kincstartómul. Az megrégulázná ezeket az urakat és nem fogna össze hátam mögött a liegnitzi herceggel, mint az én Hoffmann Jánosom.

Most Scepperen az elképedés sora:

— Hoffmann is benne volna? Biztos értesülései vannak efelől felségednek?

— Jegyezze meg kérem, hogy Hoffmann mindenben benne van, aminek vámját lehet venni. Tudom én ezt jól, de hagyom lopni, mert a többi sem becsületesebb. Istentelen világot élünk, kedves Scepper. Ha ön tud-

ná, milyen nehéz ilyen emberek közt becsületesnek maradni egy uralkodónak, aligha ülne be helyettem ebbe a vöröskárpitu székbe.

Már nem sétált le s föl felkavart indulatában. Megállott Scepper előtt, fáradtan ejtette vállára jobbkezét s keserűen mosolygott.

— Egyébiránt melegen köszönöm értékes felvilágosításait. Kérem adja át hódolatteljes üdvözleteimet császári bátyámnak.

Az orátor megértette, hogy vége az audienciának. Egész hosszában fölemelkedett, hogy kétrét hajolhasson ismét és ügyesen egymásba fűzött szavakkal magasztalta öfelsége tiszta látását, páratlan bölcsességét.

— Felséged kitüntető kegyessége feljogosít egy szerény kérdés megkockáztatására. Mire kegyeskedik határozni magát?

— Háborúra, kedves Scepper. Háborúra! Minden elszalasztott perc végzetes lehet rám, ön mondotta imént. Megpróbálok versenytfutni a baráttal és halott királyával. Ha én érkezem hamarabb Budára, kivetem onnan Horvát György hétszáz darabontját és én rendezek diszes temetést halott kollegámnak, hogy aztán nyomban fejemre illeszthessem a gazdátlan koronát. Ha ők érkeznek gyorsabban, akkor nagy baj van. Akkor is katona kell, de sokkal több katona. Csak azt nem tudom még, honnan veszem a pénzt ehhez a mulatsághoz?

SALAMON ERNŐ: KÉT VERS

NINCS A SZEGÉNYNEK . . .

*Volt és elmúlt az ifjuság,
szegénység az már kész öregség,
nincs a szegénynek szép idő,
nincs gyermekének vig gyerekség.*

*Mit ad vaküres élete,
mit ad az élet a szegénynek?
A semminél többet nem ad,
csak éppen annyit ad, hogy élhet.*

*Rongyot, borut, rüit, nyavalyát,
sárga alkonyt, ecetes éjet,
minden emberben idegent,
minden gonoszban ellenséget.*

*Milyen fiatal éveket!
Tavaszt pincében, nyárt a gyárban,*

tüdőrerontó ködöket,
mély őszt, tapodást égnyi sárban.

Schol a napos délelőtt,
érek a ködös délutánba,
elmult a java életem,
de nem én vagyok, aki bánja.

T Á N C

Látom a fejem felett
azt a nyomorú eget,
látom a talpam alatt
ezt a telepi sarat,
fogjunk táncba, gyáriak,
hopp, hopp, hopp,
ideállok, táncolok,
pillants ide mit tudok!

Az a munkás, aki férfi
s nem tekint a nagy időre,
teszi tisztét, azt a munkát,
akármilyen nagy esőbe,
nem fog rajta ki a szíjj,
nem tud többet nála gép,
úgy reperál, az igaz,
hogy csupa gyönyörűség!
Hoppá, hoppá, hoppá, hoppá,
itt ugorj,
kettő hátra, egy előre,
most kilépni,
most farolj!

Az a munkás, aki férfi
s nem diderg a nagy fagyokba,
hagyja a kályhára-bujást
a papucsos tolvajokra.
Vigyázz, hé! Indul a köd!
Fogd meg a lélekzeted!
Nem férfi, aki a jeges
hajnaloktól megijed!
Ismertem egy öregembert:
Potya Pált,
megfagyott az. Hogy szégyelte,
hogy restelte
mit csinált!

No pirulj, szemérmes szoknya,
aki visel, öregasszony,
arra való éjszakákat
férje mellett, hogy virrasszon!
Hazajön az emberem
a tüdeje trombita,
jajgat, hogy torka szakad,
tudom is én, mi baja!
Ki nem mozdul, ül a piccsen,
bamba-vak,
nekem aztán jutott férfi,
mire leül
rajt' ragad!

Felöltöm egy feketémet,
teszem lábom, így la, így la,
öreganyám tanította,
így tanított lánykoromba.
Gyertek táncra szóda, kosz,
nagytekenős reggelek,
idekancsits, uriné,
hogy én milyen port verek!
Ha én egyszer táncbaszállok,
hoprahopp,
haragosom arcán semmi
hagynivalót
nem hagyok!

Van a napnak nyugodatja,
éjszakának virradatja.
Addig élek hajnalig,
valahogy csak eltelik!
Otthagytam a gerendádat,
tőlem bőgeds hat dudádat,
ha én egyszer abbahagytam
fogjon hozzá a bubánat!

*Hány ujjamat elcicáztam!
Amennyit én tulóráztam!
Hoppla, férfi, hoppla, bak,
aki harap az harap!
Ötthagynom a meszelőmet,*

*a markomnak szeretőmet.
Jappa, néne, hopp, kebel,
csak azért is járjuk el!
Hahha, hahha, hogy ropom,
míg szuszogok, nem hagyom!*

M A G Y A R P O Z I T I V I S T Á K

Irta: SZABÓ IMRE

Ha a pozitivistának tartott magyar történelmi időszakot — az 1867 utáni időt egészen a századfordulóig — egy magyar pozitivista, *Pulszky Ágost* társadalmi felfogásának megfelelő vázba akarjuk elhelyezni s e korszakot magaszabta mértékével mérni, akkor összhangba lehet hozni és egységben látni a különböző és e kort értékelő felfogásokat és meglehet érteni ezek sokaságát. *Pulszky Ágost* szerint ugyanis egy adott kereten belül, melyet ma társadalomnak nevezünk, tulajdonképpen a társadalmaknak tömege él; szerinte társadalom alatt azon viszonyok összege értendő, melyek az emberi együttlétben „határozott, okvetlen szükségre és kitűzött célra vonatkoznak“, vagyis amelyek tudatos, összetartozó embercsoportokat jelentenek a nagyobb egységen, emberi összcsoporton belül. Amit mi társadalomnak mondunk, az tehát tulajdonképpen különböző, összetartozó kisebb csoportok egysége („tudatos, bizonyos cél és életszükség az, mely e köröket összekapcsolja“, — mondja *Pulszky Ágost* *A jog és állambölcsészet alaptanai* című művében.). A kiegyezés utáni magyar társadalom is — ezek szerint — különböző felismert életcélokat, életérdekeket valló csoportok, *Pulszky* szavával: társadalmak összessége volt; így érthető, hogy e kor jellemzésénél különböző ítéletekkel találkozunk aszerint, hogy e társadalmi keret melyik közösségi alcsoportját szemléli a bíráló.

Pulszky szerint e „társadalmak“ vagyis csoportok közül az, „a mely viszonylagosan legnagyobb jelentőségű, vagyis a melynek központjára szolgáló életérdek azon időben és körben legtöbb és leghatályosabb törekvést elégít ki és a melynek létföltételei a hozzátartozók tudatának, fegyelmezettségének és szervezkedési képességének fokával leginkább összhangzó“, uralkodóvá, vagyis államivá emelkedik, anyagi eleme, tartalma lesz így az államnak (i. m. 83. o.). Ez az uralkodó állami „társadalom“ azonban kétféle alárendelt „társadalmat“ tartalmaz magában: az uralomról már lehanyatlott csoporttartalmat és azt az életérdeket, mely a jövőben fog megvalósulni és egyelőre csak csirájában van meg. Érthető eszerint, ha egy korból mindenki azt a csoportfelfogást emeli ki, amely nézeteinek megfelelően, azt a közösséget hozza elő, mely neki tetsző: a kor bírálója így találja meg az elítélt környezetben reménytelőt magvát egy eljövendő időnek vagy utolsó mentsvárát egy letűnt rendnek.

A 67 utáni idők megítélésében a nézetek különbözők: az „állami uralkodó társadalom“ tagjai természetesen igenlően ítélik meg a kort, melynek kialakításában és fenntartásában maguk is résztvesznek; mások viszont lesújtó ítélettel bélyegezhetik meg. Így például *Szekfü Gyula*

Három nemzedék című könyvében ezt az időszakot a lejtő második állomásának tartja, amidőn az elvi liberalizmus, a materializmus és a belki-ség durva lebecsülése jellemezte a hangadók felfogását; látja azonban e korban azokat is, „akik nem hajtották meg fejüket a kor külsőséges hazafisága és anyagiás liberalizmusa előtt“ (*Magyar történet*, V. köt., 530. o.) és figyelme természetesen ezek felé fordul. Hogyan ítéljük meg már most e különböző csoportok viszonyát, hogyan értékeljük a kort és találjuk meg az egymásba átszövődött csoportok, „társadalmak“ hierarchikus sorrendjét? Lefelé haladó, dekadens kornak tartsuk-e az uralkodó 67-es társadalmat vagy továbbmutató, reménytadó időszaknak? A választ erre a pozitivisták az „ugy élettani, mint lélektani alapon nyugvó általános fejlődési törvény“-ben találják meg (Pulszky, i. m. 102. o.). Az állandó fejlődés szemszögéből lehet és kell szerintük itéletet mondani a társadalmon belüli csoportok tartalmát illetően s ha egy csoport a történelmi folyamat során uralomra kerül, tulajdonképpen csak a fejlődés törvénye következtében történhetik ez: az új uralom magasabbrendű az előbbinél, de megint csak magában hordja egy eljövendő magasabb társadalom uralmi lehetőségeit. A pozitivista korra alkalmazva tehát saját felfogását, a pozitivismus és a XIX. század alapvető gondolatához jutunk: az optimista társadalmi fejlődés-felfogáshoz.

A 67-es kiegyezést követő évek, — miután az ország közjogi állapota rendeződött, — módot nyújtottak arra, hogy a társadalmi fejlődés európai mintára meginduljon. Az utak tisztán állottak s a példák világosak voltak: nyugati mintára megszervezni a magyar nemzetgazdálkodást és megteremteni a magyar polgári társadalmat. A megvalósítandó feladatok tömege s a sok terv sikere látszólag mind egytől függött: minél több embert megnyerni az új elveknek, a fejlődés ilyen szorgalmazásának; a tárgyi eszközök és az általános európai helyzet kedvező feltételeket adtak. Kézenfekvő volt, hogy ilyen helyzetben a társadalomról alkotott felfogás e körülményeknek megfelelően alakult ki: a már említett optimista fejlődés-elvhez az a megállapítás járult, hogy mindennek a mozgatója, a társadalmi haladás rugója nem egyéb, mint a teendők és feladatok, az emberi és közösségi szükségletek felismerése. Általánosságban „az ismeretek haladása képezi... a társadalmi haladás főokát“, mondja *Pikler Gyula*, a kor másik nagy társadalomtudósa és jogásza (*A jog keletkezéséről és fejlődéséről*, 66. o.). Így jutunk el a pozitivista kor második alapvető megállapításához: hogy ugyanis a szükségletek, életérdekek felismerése, a belátás mozgatja a társadalmi fejlődést. A társadalom fejlődése tehát az egyre inkább tudatosodó szükségletek sorát jelenti. Ugyanezt mondja lényegében a kor történésze, *Grünwald Béla* is: „a társadalom körében az érdek az uralkodó szempont“ (*A régi Magyarország*, 16. o.).

A kor társadalmi reformok kora volt és érthető, hogy ilyen, a társadalom aránylag könnyű alakításáról vallott nézet került előtérbe. Ez a felfogás és a társadalmi változtatásra irányuló törekvés a figyelmet természetesen az emberi együttélés külső kereteit szabályozó jog kérdéseire irányította és ennek összefüggéseit, használhatóságát kutatta társadalmi síkon. Így a léghör is kedvezett annak a két tudósnek, aki a pozitivista kor társadalmi és jogi problémáit felvetette: mesternek és tanítványnak: Pulszky Ágostnak és Pikler Gyulának. A társadalmat

és jogot összefüggően tárgyazó műveikből e kor általános felfogása világosan látszik és Pikler, aki huszegynéhány éves fővel magántanári katedrát kapott, már életével is példázza ez idők felfogását, hogy ugyanis a képesség, az észbeli tehetség-potencia előítéleteket és tradíciókat tehet félre és intézmények kereteit feszítheti szét. A két tudós munkássága szinte kiegészíti egymást; egyikük, Pulszky a társadalomból indul ki, azt vizsgálja említett könyvében és a társadalomból dedukál, annak általános szabályait alkalmazza a jogra; Pikler inkább a jog felé fordul és megállapításait általánosítja, kiterjeszti a társadalomra is. Az általánostól a speciálisig és viszont: különböző jelenségek szemléléséből indulnak ki és találkoznak mégis közös megállapításaikban. E szabad átmenet társadalomból jogba, egyik jelenségkörből a másikba a pozitivisták tudományos felfogás harmadik jellegzetes sajátosságát mutatja; ez az abszolút egységes tudományos módszer. Pulszky kizárja azt, „hogy bármily esemény vagy jelenség másképpen származott volna, mint természeti tényezők működésének eredményeként“ (i. m. 22. o.), s így „a tudomány (is) csak egynemű és egyrendű“ lehet (u. o. 6. o.). Tudománynak nem is nevezhetünk mást, mint „az ismeretek szerves rendszerét... tudniillik azt, amely a természeti törvény uralma alatt jelentkező tünemény sor szerint csoportosul“; — „tudományosan magyarázni annyit tesz, mint okszerűséget kimutatni“ (u. o. 4. o.). A jelenségekben csak egyfajta szabályosság, törvény van és tudományos módszer is csak egy van tehát: az okok és okozatok láncolatának felfogása a természetben csak úgy, mint a társadalomban és a jogban. Ilyen értelemben beszél Pikler a jogbölcseletről, mint a jog természettudományáról vagyis a természettudományos módszerekkel dolgozó tulajdonképpeni jogtudományról (*Bevezető a jogbölcselethez*, 5-6. o.).

A módszernek e feltétlen egysége a társadalomban és jogban, sőt a természetben is nem jelenti azonban okvetlenül a materialista felfogás teljes elfogadását a társadalomra és jogra nézve. Pulszky, aki szigorúan a tények leírására szorítkozik, a szellemi és anyagi világban nem ugyan azonos, de mindenesetre párhuzamos okszerűséget vél végigvonulni (i. m. 7. o.) s felfogásában inkább dualista; a két tér között összefüggés áll fenn és ez a kapcsolat szerinte igen jelentős. A társadalmi tudományoknál azonban — szemben a természettudományokkal — megkülönböztetendőnek tartja azt a jelenséget, hogy az ismeretek gyarapodásával a tárgyukul szolgáló anyag — a társadalom — is megváltozik, fejlődik, — bár ez a változás és fejlődés ugyanolyan szabályok szerint történik, mint a természetben; nemcsak egységes tudományos módszert kíván alkalmazni tehát, de a jelenségeket is egységeseknek, kialakulásukban, életükben és mozgásukban ugyanazon szabályoktól vezetteteknek tartja. Az említett különbségből, az ismeretek gyarapodásának jelentőségéből következteti ki Pulszky a társadalmi fejlődés alap- és főokát, építi fel az emberi célok rendszeréről alkotott véleményét. Szerinte ugyanis az emberi célok hierarchikus sorában a leginkább általános, emberi célok eszményekké magasulnak, vagyis oly „képzelt feltétlen célszerűségi, befejezett kielégítettségi állapotok“-ká, „melyeket minden tételes tökéletlenségtől s akadály hatásától menteknek szeretünk vélni, a melyekben kívánságaink teljesültét látjuk s a melyek felé irányozzuk ugyanezért cselekvőségünk java részét“ (26-27. o.). A megvalósulásra

törő célok így eszményekké általánosulnak; a cél eredetére nézve pedig azt mondja, hogy az „az indulatainkból és érdekeinkből indul ki“ (u. o.), vagyis életérdekeinknek felel meg és annyiféle lehet e cél-eszmény, „a hány féle az emberi szükségletek és érdekek egymástól elkülönítható tere“ (u. o.). A társadalmat vizsgálva tehát, Pulszky a mozgató eszmények mögött az emberi célkitűzések lényegét, tartalmát az életérdekekben pillantja meg s e céljá vált érdek lesz hajtóereje a társadalmi fejlődésnek. Így érkezik el azután Pulszky a magyar pozitivista társadalomfelfogás központi tartalmi gondolatához, a felismert életérdekekhez, más szóval: a belátáshoz.

A belátás elméletét Pikler Gyula fejtette ki részletesen, szerepét, alapját és működési módozatait kutatva a belátás-faktornak, Pikler szerint „csaknem minden vágyunk, hajlamunk, vágyakozó, hajlamszerű eszméleti állapotunk két elemből, két eszméleti állapotból áll és e kettőre bontható fel. Az egyik elem a tulajdonképpeni vágyakozó, akaró, emotív: a vágy bizonyos öröm, vagy bizonyos fájdalom megszűnése után, objektive vágy az idegrendszer, illetőleg valamely részének bizonyos állapota után...“ (A jog keletkezéséről és fejlődéséről, 22. o.). Ezek az ugynevezett alapszükségletek, „a testből eltávozott anyagok helyreállításának szükséglete, a nemi ösztön, a szervezet egy nem tulságos nagy és nem túl kicsiny, hanem közepes működésének szüksége.... a vágy, hogy ez az élet mennél tovább tartson“ (u. o. 52. o.). „A másik elem értelmi, intellektuális, t. i. annak felismerése, hogy az alapszükséglet bizonyos módon kielégíthető“ (u. o. 22. o.). Ez a másik elem a belátás, az alapszükségletek kielégítési módjainak felismerése. Ugyanaz az alapszükséglet különféle módon elégíthető ki s az emberek gyakran összetévesztik az eszközöket az alapszükségletekkel, pedig az embernek állandó alapszükségletei vannak s a fejlődés abban áll, hogy az ember „folyton a legjobb módot keresi azok kielégítésére és a kevésbé jókat elhagyja a jobbak kedvéért“ (u. o. 32. o.). Így hát vágyaink — az alapszükségleteknek adott időben gondolt és ismert legjobb kielégítési módja — ismereteinktől függenek és azoknak felelnek meg. (Pikler itt az étvágyat hozza fel példakép; az ismereteknek megfelelően és a meglévő eszközökkel számolva más és más ételek csillapítják az étvágyat — az alapszükségletet). Az eszközök felismerése, a célszerűségi belátás azonban érzelmek, hajlamok, eszmények formájába rejtőzik; korábbi érzelmek kezdetlegesebb eszközöknek voltak felismerései, az újabb érzelmek pedig felismerései jobb eszközöknek ugyanazon szükségletek kielégítésére, ugyanazon célok elérésére. A pozitivista felfogás tehát azt vallja, hogy a társadalom és a társadalmi intézmények kialakítója és alapvető mozgatója ez értelmi elem („az emberek mindig olyan összeműködési közösségeket alkotnak, olyanokat szeretnek vángolón, olyanokat tartanak fent egyéni áldozatok árán, melyek mellett mindenféle szükségleteiket: a gazdaságiakat, a műveltségieket, a védelmieket, stb. legteljesebben kielégíthetni vélik“, mondja Pikler, i. m. 48. o.). A körülmények bizonyos fokig el is hanyagolhatók, mert „az ember új és jobb módokat talál régi szükségleteinek kielégítésére azon esetben is, ha körülötte nem változik semmi“ (i. m. 162 o.). Hogyan történik már most az értelmi elem ilyen működése, hogyan indul meg egy belátási folyamata? E kérdésre Pulszky felel: „kezdetleges társaság vagy valamely már létező társadalom körében az emberek oly

igénye, amely műveltségük illető szakában főjelentőségüvé vált, kellő kielégítést nem lel. Innen egy általános, még nem tudatos célra irányuló elégedetlenség, egy bizonytalan szükségérzet...“ „Egyesekben azonban derengeni kezd lassanként azon viszony tudata, amelyben a vágyak tárgyát képező életérdek létesítése a fennálló körülményekkel szemben áll; és mint eszmény megalakul azon állapot képe, amely érvényesítése által elnyeretrnék“ (i. m. 77. o.). A döntő lépés immár megtörtént, az eszmény horizontálisan terjed, az új cél köre egyre több ember gyűlik, nagyobb tömeg csoportosul — megalakul az új társadalom első köre, mely végül is hosszas harcok során uralomra kerül, államivá válik. A társadalom keletkezése így tulajdonképpen „az alapját képező életérdek felismerésétől függ“ (u. o.). Jellemző, hogy Pulszky már az emberi csoportokat is úgy osztja fel, hogy az általa társaságnak nevezett és a „társadalom“-nál alacsonyabb csoport jellegzetes tulajdonságának a kevéssé tudatosságot, az érzelmet tartja és valóságos, közösségi tudattal rendelkező „társadalomnak“ csak az életérdek tudatos felismerésével rendelkező csoportot nevezi: döntő momentumnak tartja tehát a társadalom felosztásánál és megítélésénél az értelmi elemet, a belátást.

A jogot illetően a pozitivista felfogás nem egyéb, mint a társadalomról alkotott kép, az arra vonatkozó elvek és benne felismert szabályok alkalmazása e területre is. Ugy Pulszky, mint Pikler elsősorban a jog tartalmi elemeit keresik és keveset törődnek annak sajátos belső rendjével, bizonyos fokig önálló és önmagából induló fejlődésével (pl. a jogi formák fejlődése, kialakulása). A társadalomban felfedezett fejlődési elvet vélik megtalálni a jogban is és a jog kialakulására és változására is a célszerűségi belátást tartják döntőnek; ezt annál inkább megtehetik, mert a jog valóban bonyolult, összetett és fejlett cselekvési mód, mint Pikler mondja (i. m. 237. o.) s ennél az értelmi elemnek lényegesen nagyobb a jelentősége. Pulszky meghatározása még általános: a jog „a társadalmi együttlét feltételeinek összege a közösségi és egyéni cselekvőség tekintetében“ (i. m. 240. o.) s e keretmeghatározást Pikler tölti meg tartalommal, mondván, hogy „a jog kényszerrel biztosított összeférési és összeműködési szabályok, rövidebben: összeműködési szabályok foglalta“ (i. m. 189. o.). Az általánosabb és jognak tartott összeműködési szabályoktól el kell határolni az erkölcs területét, ez szűkebb és még inkább egyéni ítéleten, belső meggyőződésen alapszik, mint a jogé s a kényszer eleme hiányzik fogalmából; meg kell azután különböztetni az igazságosság fogalmát, mely az egyéni és közösségi érdek összeütközése között dönt és teremt összhangot; Pikler még az igazságosság fogalmát is a célszerűségből vezeti le. A joggal általában összetévesztett e két jelenségnek, illetve elvnek elkülönöztetése után a megmaradt idegen elemektől megtisztított jog fejlődése az emberi együttélés egyre tökéletesebb technikai eszköze, melynek hatékonyságát a kényszer biztosítja. A pozitivista felfogás szerint a társadalom e specifikus területén csakugy, mint a társadalommal való kapcsolatában egységes szabály: a belátás, az egyre tökéletesebb célszerűség a jog társadalmi feladatait illetően és önmagának felépítésében — uralkodik; e szabály határozza meg kialakulását és fejlődését, de ez adja meg a tartalmát is az adott időszak jogának: „azon kényszerrel biztosított összeműködés, melyet jognak nevezünk,... egyszerűen a józan belátás szülötte“ (i. m. 50. o.);

tehát a jog fejlődése is a „legeslegnagyobb mértékben értelmi fejlődés következménye“ (i. m. 67. o.) s megfelel az adott társadalom ismereteinek, életérdekeinek.

A pozitívizmus itt felvázolt elméletében első pillantásra nyilvánvaló az aránytalanság társadalom és jog között, mégpedig nemcsak abban a vonatkozásban, hogy a pozitívizmus sokkal kevesebbet foglalkozik a joggal, mint a társadalommal, hanem abban is, hogy a társadalmat állítja előtérbe s a jogot nemhogy azzal párhuzamos, ugyanolyan szabályoktól irányított jelenségnek tartaná, hanem egyenesen alárendeli a társadalomnak, egyik funkciójának tartja. A pozitívista felfogás ilyen értelemben, a társadalomból következtetve, általános ítéleteket mond a jogról, anélkül, hogy annak autonóm életét, belső szabályait és önálló jelentőségét különösebben vizsgálná: azt keresi, ami a két területben közös, analóg s nem vonja meg kellően a határt a két terület között. Pulszky a két jelenség ilyen jellegét és arányát a történelemből vonja ki s könyvében hosszan foglalkozik az elmúlt korok jogi és társadalmi viszonyaival, mindenütt kimutatva azok célszerűségi jellegét és kapcsolatukat az életérdekekkel. A pozitívista irány azonban nemcsak a múltat illetően szigorúan tapasztalati, nem pusztán öncélként emeli ki az elmúlt időkben a társadalmat és jogot mozgató szabályokat, hanem munkásságának hangoztatott célja és vezető szempontja az, hogy a jelenre és jövőre megteremtse a törvényhozás tudományát. Ez a tudomány csak a tényleg érvényes szabályok tudománya lehet s a feladat majd az lesz, hogy a kivont tanulságokat áttegye a gyakorlatba, hogy azok a politika alapjává váljanak. Hogy tehát a pozitívista tannak megfelelő rendszer felépülhessen, meg kellett találni a jelenségekben rejlő és a tudományban is alkalmazandó pozitívista módszert; e módszer lényege a már említett egységesség mellett a kauzális összefüggések szigorú betartása és felfedése társadalomban és jogban, társadalom- és jogtudományban egyaránt, — a létezőnek, objektíve meglévőnek felismerése, az értékelő szempontnak kizárása (a természettudomány sem dicsóít egyes közeteket másokkal szemben, mondja Pikler). Míg tehát a pozitívizmus egyrészt azt vallja, hogy a társadalomban és jogban, ezek fejlődésében sem játszik szerepet az értékelő elem, hanem ezek életében szigorú tárgyi, okozati szabályok hatnak, akár csak a természetben, — e szabályokat alkalmazza a társadalommal és joggal foglalkozó tudományban is és eszerint alkotja meg gyakorlati politikáját. Így azután a pozitívizmusnak meg kell vívnia harcát más tudományos elméletek, más módszerek, — így elsősorban az apriorisztikus természetjogi felfogás — és más rendszerek — így elsősorban a belátással szembehevlezkedő ösztönszerűségi iskola — ellen. A harc eredményeként a társadalom és jog egységessége a pozitivisták előtt még nyilvánvalóbb, sőt Pikler vélel az alapvetőnek felismert belátást is a természethez vezeti vissza, azt lényegében idegfolyamatnak tartja és a természetet és természettudományt is beállítja a feltétlenül egységes ismeretelméleti világképbe és tudományos felfogásba.

Minden tudományos elméletnek alapvető törekvése, hogy egységet mutasson ki a vizsgált jelenségben és egységes elvet adjon a jelenségeket vizsgált tudományágak számára. Különösen erős volt e törekvés a kiegyezés utáni időkben, amidőn a társadalom alakítása meglehetősen egyszerűnek tűnt; e korban a tudósok természetesen enciklopédikus haj-

lamuak voltak, mindent átfogó közös nevezőt kerestek. E törekvés már magában hordja alapvető hibáját: az egyoldalúságot. Mondtuk már, hogy a 67 utáni évek a társadalmi fejlődés számára rendkívüli lehetőségeket adtak s a Nyugatot ismerők előtt a feladatok tömege jelent meg: ilyen korban természetszerűen felmerül a tudományos, tervszerű politika gondolata, melynek fő fegyvere a meggyőzés. Nem kell tehát mást tenni valamely új intézmény megvalósítására, mint meggyőzni az embereket, megismertetni őket a tervvel s más legyőzni való ellenállás — hagyományok, ösztönök, érzelmek, külkörülmények, előbbi intézmények gátjai, stb. — nincs is, hiszen érzelem, ösztön, tradíció mind csak korábbi belátások megjegecesedései. Kétségtelenül túlzás ez s az elméletet cum grano salis kell venni; valószínű ugyanis, hogy a társadalmak kezdeti állapotában és a jog elemibb formáinál, pl. a szokásjognál a tömegekben jelentkező belátás alig számíthatott, alig volt ott észbeli, értelmi megkülönböztetésről szó. Pikler is kénytelen bizonyos mértékig elméletét korlátozni: „összes cselekvési módjaink, bármiképp keletkeztek legyen is, legnagyobb részt belátásszerűen fejlődtek tova... és magasabbrendű cselekvési módjaink belátásszerűen keletkeztek is“ (i. m. 44. o.). Az elmélet tehát időben korlátozódik úgy, hogy érvénye csak az emberiség bizonyos fejlődési fokánál kezdődik és korlátozódik bizonyos magasabb cselekvési módokra, mint amilyen a jog is. Ebből azután következik, hogy az értelmi elem, a belátás egyre nagyobb szerepet tölt be a fejlődésben és nagyobb jelentőségű az összetettebb cselekvési módoknál, vagyis mennél fejlettebb a társadalom, annál inkább nyer teret a körülmények és cselekvések között az észbeli, értelmi megfontolás, a társadalom elrendeződése annál célszerűbb. Az értelmi elemnek épp e közbeiktatásában van az elmélet nagy jelentősége és érvénye annál nagyobb, mennél inkább értelmi maga a vizsgált jelenség is. Míg tehát a társadalomra nézve inkább egy eladdig elhanyagolt, de elsőrendű fontosságú összetevő jellegének és lényegének ismertetése, kiemelése, — addig a jogra nézve ez az alapvető irányítónak felismerése. A mai felfogás pszichológiai utilitarizmusnak nevezi ezt az elméletet, — bár az utilitarizmustól sokban különbözik, — s ezzel már el is utasítja, mint anyagias, erkölcsi materializmust, holott hiányai nem ebben az irányban mutatkoznak. Pikler maga is elismeri, hogy a belátás kialakíthatja a jogot és előidézheti annak változását, de a már érvényre jutott jog fenntartásánál alig van jelentősége, az egyszer elindult és belátásosan kialakult jog sorsa nagy mértékben független a belátástól. Emellett túlzottan individualistának kell mondanunk az elméletet, mert kizárólag az egyéni ítélőképességen alapszik s ezzel látszólag ellentétben mégis felületesen egybenézi a társadalmat, nem tesz különbséget az egyéni ítélőképesség és felismerési készség fokai s az egyes csoportok eltérő életérdekei között ugyanazon társadalmon belül; így, bár éppen nem formai elemek kiemelésére törekszik, bizonyos mértékig mégis formai marad.

A társadalmi fejlődésnek megtorpanása, a meggyőzés nehézsége, akadályok előtűntte a belátásos elmélet népszerűségét is erősen csökkentette s napvilágra hozta ellentmondásait és hiányait: az értelmi elem túlzott kiemelését, a jogra alkalmazásának kevéssé kiépitettségét, más, fékező és az élet folyamán előtűnő társadalmi és jogi faktorok elhanyagolását. Mégis, pusztán azzal, hogy az értelmi momentumot középpontba

állította s új jelenséget emelt ki, de főként azzal, hogy pozitivista volt módszerében, összhangzó egységbe foglalta a társadalmat és jogot, sőt hangoztatta egységüket a természettel is, — a vizsgált jelenségeket szigorú tárgyi megjelenésükben elemezte, a kauzális szabályt fedte fel bennük, anyagszerű kötöttségüket nem hanyagolta el, ismeretelméleti egységet teremtett, — elvitathatatlan jelentőségűvé vált. Egy elmélet az idők folyamán érvényéből sokat veszthet, de ha alapelve és kiindulási pontja helyes, — a pozitívizmusa szerintünk az, — s módszere, szemlélő magatartása következetes és a tapasztalati elemekkel számoló, mint a pozitívizmusa, — jelentősége a maga korán túl is megmarad. A kiegészítések szükségét tudva: a pozitívizmus magyar művelőinek felfogása ma is ható elmélet lehet, módszere pedig követendő példa.

A Z Ö Z V E G Y A S S Z O N Y

Írta: ASZTALOS ISTVÁN

Lengett, rongyosodott az ökörnyal, harangozott a kikerics. Kékült a kökény, kopaszodott a tarló. Gömbölyödött fészkeben a pityóka s a pánusa alatt aranyosra sárgult a kukorica szeme. Kapára, szedésre, készre ért minden. Mehetett Kicsi Kati a szomszéd falusi szászokhoz napszárra. Ment is ő szívesen. Minden második este jött csak haza, megfőzni két napra az ételt a fiának. Reggel aztán ki sem virradt s már indult hamar vissza.

Egy fukari, vén szásznak ásta a pityókat negyed magával. Ő, Serény Ilus, annak a huga, meg a szász legény szolgája.

A vén szász dolgoztatta őket keményen. Sajnálta még az evésre szánt időt is tőlük. Kuporgató volt, mint a sok gyerekes szegény ember, pedig nem volt neki egyse, csak egy fogatlan vén felesége, aki a pálinkát jó vizesen, a szalonnát meg jó avasosan hordta ki nekik.

Kicsi Katinak jobb hely is akadt volna, a tavalyi gazdájánál. Hivta az az idén is eleget és Barta Lina is hívta; — Bíró János is ott van... — sugta oda neki. Nahát azért nem ment éppen. Szégyelte a világ előtt. Még mit gondolnak róla, fut az után... — Tán bolond vagy!... — veresedett Barta Linára. — Dehogyan megyek, na nézz oda... — És inkább elszegődött a vén szászhoz Serény Ilusékkal.

Ez az Ilus kemény húsú csintalan leány volt, aki tizennégy éves korától minden télen városban szolgált, csak nyáron jön haza falusi leánynak. Huszonöt esztendő elmúlt felette s nem vitték még férjhez. Szegény volt hiába, de aztán nem is nagyon akart. Azt tartotta, ráér ő még bésavanyodni. — Aztán mit? — rándított magán, ha kérdezték. — Ha már úgy lesz, felcsináltatom magam s kész... Vagy elveszen, vagy fizet a bitangért, s úgy még jobb... — mondta s csak kacagta, ha az asszonyok szörnyülködtek. Dehát csak a szája volt nagy s máskülönben is jószívű lány volt. Kicsi Katinak is fejrevaló kendőt adott, szépet, babosat, csak úgy ajándékba. — Mit dugdossa a fejét mindig feketébe!... — szidta. — Szegény fiatal, ha özvegy is. Olyan, mint egy leányka — ölelte magához.

Kicsi Kati nyakig pirult s mind nem akart a tükörbe se nézni, mikor Ilus eléje tartotta. Szégyelte a szász szolgája előtt, aki éppen ott

volt.

Ez egy husz éves forma, sor alá való legény volt, kicsi, de kemény s lobogott a szeme, ha csak Ilusra nézett. Az meg tudta, hogy lobog, csak nem mutatta, hogy tudja. Sunyiskodott vele leánymódra. Napközben előtte hajoldosott, engedte a kezét is megfogni s még a derekát is néha. Este meg térden fejül huzta a szoknyát lábmosáskor nagy ártatlanul, hogy majd bele vakult a legény. Egyebet aztán nem.

A szénás hidba aludtak az istálló felett, a legény meg az istállóban. Volt mit hallgasson. Vicogást, susogást. Ilus kedvén nem fogott a kemény munka se, énekelt, bolondkodott s ha Kicsi Kati nyögdösött, hogy fáradt, csiklantani is elkezdte. — Nem vénasszony, mit nyögdös!... — Ugy bánt vele, mint valami leánypajtásával. Kacagtatta, gyámbászta, majd minden este.

Egy este Dénes is feldugta magát hozzájuk, hogy ég, föld, pokol, akármí, de ő ott alszik... Avval elfeküdt közéjük a szénán.

Dehogy hagyták, lehengettek nagy kacagva a szénatöltő lyukba. A legény hagyta magát gyámbászni s aztán megint csak felszökött. Megint hengergették ide-oda, küzdtek vele kacagva. Begyúrták a szénába, hogy köpködött belé. Akkor aztán ő sem hagyta magát, leborította mind a hármukat a szénába s ott fogdosta, csiklandozta őket rázásra. Lett sikitozás. Szídták, csipdesték, de csak kacagta. A végén mégis hagyta magát újra behengeríteni a szénatöltő lyukba.

Akkor este Kicsi Kati alig tudott elaludni. Száraz volt a torka, mind jött, hogy nyeljen és a fiu izzadt szaga mind az orrába volt. El-el gondolkozott, de minden gondolatára elpirult. Reggelre meg arra ébredt, hogy átölelve tartja Ilust.

— Mit álmodott, mondja meg hamar?... — kérdezte az kacagva.

Azt sem tudta, hogy legyen el szégyenébe. Restelkedett-restelkedett, de biza azután sem tudott helyre jönni egészen. A dolog sem fogta, csak ámbolygott a kapa nyelénél. Napokig így. Még haza is ritkábban kezdett járogatni, nem kapta a helyét sehogy.

Egy korán este félsötétben ment hátra valamiért, mikor csak látja, hogy Eszti, az Ilus huga leiskodik a csűr oldalánál valamire. Kapja el a fejét a béka leánka, majd újra benéz.. — Alig volt tizennégy éves, vékonypénzű, sovány, olyan, hogy csak a szeme volt. Mintha nem is egy anyától lettek volna Ilussal.

Kicsi Kati meztláb odaért észrevétlen.

— Mit csinálsz te? — kérdezte rá halkán.

Az elugrott a csűrűtől, mint a forró vastól. Csak hebegett, hogy majd sirva fakadt. Aztán csak elszaladt nagyhamar.

— Né te!... — nézett utána Kicsi Kati s hogy a csűrűből locsotolást hallott, ő is benézett oda.

Előbb nem sokat látott a félsötétben, de azután meg igen sokat.

Dénes, a szolga mosta ott magát egy rossz teknőben. Polyvát hordott haza aznap s viszkedett a teste míg csak le nem mosta.

Állt ott s csapkodta magára a vizet.

Kicsi Katin egyből kiütött az özvegyi pirosság s szinte szaladva hagyta ott a csűrűoldalát.

— Macska leánka, hogy miket néz!... — mötyögte zavartan, hogy valamit ő is mondjon, de az istállótól már visszanézett s biza még a

létráról is vagy kétszer.

Sokára aludt el, bár igyekezett eleget. Forgott-vackolódott s mind szidta magát bolondnak.

Egyik nap lassu eső szemetelt reggeltől egész estig. Otthon kellett üljenek, sze sáros földben csak a tolvaj tud pityókát ásni. A szász megszáradt hüvelykes paszulyt adott oda nekik, hogy csépeljék ki a csűr földjén. Délig mindegyet verték, szemegelték. Délutánra alig maradt valamennyi, csak bolondkoddak mellette s dobálták egymást evvel-avval. Aztán Ilus a kint matató Dénest is kezdte dobálni kötődve. Az meg vissza őt nagyhamar, amig csak elé nem hívta a szász.

Ilus akkor beszaladt az istállóba, hogy ha majd visszajön, megijeszti.

Jött is az nemsokára, de ördöge lehetett, mert egyből ráakadt Ilusra az ajtó megett.

Jó helyen volt az ott. Megfogta, mint a madarat s kezdte ölelgetni. Mind sikitózhatott. Előbb csak csiklandozta, de aztán mind jobban nekivadult. A sarokban szalma volt, arra leborította s ott fogdosta kedvére.

Ilus ütötte, csipte, de nem birt vele sehogy.

Kicsi Kati mikor ment, hogy lássa, mit csinálhatnak, egy csomóban kapta őket a szalmán. Ki volt gyúlva mind a kettő ugyancsak. Ilusból jódarab kilátszott, szoknyája felcsuszott az ágyékáig. Mikor Dénes felengedte, volt mit igazgasson magán. — Szégyentelen vagy, az!... — szidta aztán, és kiszaladt az ajtón.

A fiu szuszogott nagyokat. — Most maga jön sorra... — ölelte meg Kicsi Katit tréfásan.

— Ne izélj na, ne izélj... — pirult az el, s taszította magától a legényt.

Az elengedte s ő zavartan fordult ki az ajtón.

Mikor végeztek a paszullyal, Ilus készült, hogy megy egyetmást nallani a szomszédba. Sós Pál Magdó haza járt s hirt hozhatott. Eszti persze nem marad el tőle semennyiért. A kicsi asszony így hát egyedül maradt a csűrben és seperte össze a paszuly panusáját. Csak az esze valahogy mind egyeben járt, mint a keze.

Dénes az istálló előtt matatott, füttyürészett.

Bent a csűr túlsó sarkán felrakott szalmáról tyuk repült le kodácsolva.

Kicsi Kati egész megijedt belé. — Fene a szárnyadat! — szidta.

A tyuk kisimult a csűrkapu alatt.

Kicsi Kati nézegette a szalma tetejét. — Megtojít ejsze... — nézegette, aztán kíváncsian felkapaszzkodott valahogy.

Meglelte a fészket, egy tojás helyett tizet kapott benne.

— Ez jól meggyújté... — csodálkozott. — Dénes te, Dénes!... — Hívta a legényt. Kétszer is kellett kiáltsa, mig bejött.

— Né te!... Vidd gazdádnak, — mutatta a tojásokat.

De a legény egyebet nézett s nem azt. — Maga jól felült oda.. — kacagta s tüzelt a szeme.

A kicsi asszony kipirulva kapta össze a lábait: — Tiszta bolond vagy! — pirult ki szépen.

A legény odament. — Hagyja a fenébe a gazdát, — mondta — van annak... Legyen a magáé... Adja csak le őket — kérte.

A kicsi asszony le is adogatta.

Ujjaik össze-össze értek.

A fiu a sarokba dugta azokat s marok szalmát hányt a tetejükre. — itt megkaphatja — mondta. — Na, jöjjön, vegyem le... — Állt újra a szalma elé sunyi szeliden.

Kicsi Kati pirosan szabadkozott. — Hogyis ne, néte... Hadd csak... — El-elakadt a hangja.

Dénes felnyújtotta a két karját. — Jöjjön na... — Kérte. Furcsán fojtott volt a hangja.

A kicsi asszony hat éves özvegysége meg is remegett belé. Ült-ült egy darabig. aztán lassan csuszni kezdett lefelé. Ahogy siklott, szoknyája felakadt s majd félig kilátszott belőle.

A legény úgy kapta át a szoknya alatt. Elkapta és ölelte magához.

— Jaj, te!... — birkózott Kicsi Kati. — Legyen eszed... Ne, na... Bejönnek... Tiszta bolond vagy... — sírta erőtlen hangon.

Dehogy engedte, dehogy. — Legalább ez, ha Ilus nem... — gondolta.

És Kicsi Kati hiába birkózott.

Lehuppantak a kitaposott szalmára.

És mikor felkeltek végül, a legény is szégyellte kijózanodva, de hát még a kicsi asszony. Sirt belé, hogy elbujt a kertbe. Későre jött csak elé, lefeküdt vacsora nélkül és még imádkozni sem mert szégyenében.

Másnap a szégyenét munkába ölte s kerülte mindenki szemét, de leges-legjobban a Dénesét. Szidta magát és sóhajtozott szégyenkezve Istenhez, hogy bocsájtana meg neki.

U T K Ö Z B E N

Irta: LÁSZLÓ GYULA

*Avas szalonnát rágcsáltam délben,
Kenyeret hozzá egy utkaparó adott,
Mikor fáradtan utszélére ültem
S kívántam néki hangos jónapot.*

*Az arca zord volt, de karja mozdult,
Kun koponyáján billent a kalap
S homlokáról bő áradatban
Ömlött végig egy verejtékpatak.*

*S hogy szóltam neki, visszazólt; bicskát
Nyitott, kenyér belén csordult az éle.
Miközben falatoztam, újra ásni
Kezdett, beleköpve két tenyerébe.*

A ZENEI MŰVELŐDÉS KÉRDÉSE

Írta: SZEGHŐ JULIA

A zene lehet öncélú művészet, lehet az egyén kedélyi egészségének előmozdítója. Lehet szórakozás, időtöltés, propaganda eszköz, nevelési tényező, de lehet elmélyülés, magunkra eszmélés, érzelmi életünk rejtett titkainak kapuja. Bármelyiknek tekintjük, a zene valamennyi arcát csak kevesen ismerhetik meg a mai művelődési feltételek között. Kevesen tudják meg, mi a lényege; hogy változatainak határtalan lehetőségeiben maga a változó, mozgalmas életfolyamat jelentkezik. Az ember hangja, zenéje — elemi megnyilvánulás. Benne mindig életjelenségek fokozott, sűrített ereje lüktet.

Igaz: — végső fokon minden művészetet így kell értelmeznünk. Am a zene kapcsolata az emberrel valamennyinél bensőbb, elevenebb. A kép vagy szobor örökre kész. Végleges, mozdulatlan alakot öltött benne az az egykor eleven érzés (mozgás), mely létrehozta. Még a legnagyobb szerűbbje is érzés-gondolat-kövület, elevenről levált más, miért is elvileg másolat és nem valóság. Nem jelen, hanem mult. Benső valóságát csak a nagyon mozgékony, vizionális képzelet hívhatja új életre s akkor is csak önmagának és pillanatokra. Kép, szobor *egyéni*, a zene *kollektív*-élmény forrása.

Talán azért is van ez így, mert a zene fontos eleme az *idő*. A zene csak úgy van, ha jelen van. A zene mindig aktuális eleven élet, mozgás, cselekvés. Megszólalása pillanatában jelenné válik a mult. A dallam, mely háromezer év előtt a kaukázusi gyerekek bölcsődala lehetett, ma megszólalhat a Székelykő alján, még pedig úgy, mintha ez volna születése pillanata.

A zenének emberi élete van. Olyan, mint az élő nyelv. Léleklzik, érverése van. Még akkor is, mikor ősi forrásától, az emberi hangtól távolabbi hangszerek anyagibb, tárgyibb alakját ölti fel.

A zene nem ábrázol. Nem alakít idegen anyagot. Életszerűsége éppen abban áll, hogy közvetlen testközelség élteti. A hang őszintébb és igazabb, mint a szó. A hangban az észszerű alkalmazkodás nehezebb. A többi, értelem által uralt szellemi működéseinkben nagyobb helyet követel az öntudat, a bíráló. Zenéjében az ember ösztönös, ősi, indulattelt. Még akkor is, amikor már magas fejlettségi fokán ez az ősi indulat szociálissá alakul és úgy igazodik a közösségi igényekhez, hogy a kifejező-akarat kifinomult, csiszolt, esztétikai formákat terem. Am lényegében ott is őselemeket szólaltat meg. A nyelv számüzi ezeket. A reális követelésekkel szemben hajlékony értelem kiküszöböli belőle.

Igy a zene — lényege szerint — hivebb, szabadabb kifejező eszköze lehet életfolyamatainknak, mint a beszéd. A hang maga így is az. Hiszen a szerves lényből tárgyi közvetítés nélkül szakad ki. Az élet fontos anyagát, testté vált elemét, a behelt levegőt alakítja át. Átfűti, megformálja. Hirt ad energiák jelenlétéről. Ezek az energiák pedig mindenkiben azonosak...

A zene forrása, mintája ez a mindenkiben azonos közös őselem. Maga az életakarat, mely kifejezésre, közlésre, megértésre törekszik. Ez a közös őselem ad hangot az ujszülöttnek is. Ez készlet magatartásra, moz-

gásra. Ez teremt dallamot, ritmust. És ez serkenti az ösztönös, öntudatlan művészi formákat, a népzénet is. A hangot, a zenét, ezt a közös kifejező eszközt a zeneművészet az érzelmek nyelvére formálta.

Ezt a nyelvnél bensőbb nyelvet mindenki használhatná, mindenkinek birtoka lehetne. Am előbb ezt is épp' úgy el kell sajátítani, mint az anyanyelvet. Ez a zenei művelődés útja és feladata.

Am még a nyelvhasználat sem mindenkinek egyforma joga. A művelődés nem vadon terem az ember számára, hanem csak a társadalmi életében adott lehetőségek szerint.

Világunkban a szellemi javak használatát a feltételek egész sora határozza meg. Még a testünkben kínálkozó természetes adottságainkhoz is csak életrendszerünk bonyolult csere-bere útjain juthatunk el. A szellemi javak, tárgyi javak értékek s érték ellenében értéket, csereértéket kell adnunk. Minden érték megszerzésére jogosító kizárólagos csereértékünk a pénz s ezért mindenekelőtt a pénzszerzésre alkalmas képességet kell kifejlesztenünk, ha bármilyen természetű érték birására vágyunk. Nevelésünk végső eszményeit, céljait, mindig ezen előfeltét és végecéll szelleme kristályosítja ki. A mit szabad és a mit lehet korlátai szerint igazodik. Ha a véletlen kegyéből társadalmi helyzetünk kedvező, akkor megvalósíthatjuk művelődésünk egyéni kérdéseit, úgy ahogyan azt ez a vakszerencse előmozdítja. Sohasem az a képesség jut legjobb érvényre, ami természetesen adott bennünk, hanem ami a kiszámíthatatlan kereslet tárgya.

A nagy népi tömeg-egyének költséges művelődés nélkül kerülnek piacra, keresleti tárgyként. Vagyis művelődési szempontból nyers vagy félkész állapotban. Ők a szellemi javakat nem vásárolhatják meg, mert egyetlen csereértékük saját munkaerejük. A pénz, amit ezért kapnak, legtöbbször csak létfenntartásuk lehetősége. A szellemi javak drágák, ők maguk szőröstül-bőröstül olcsók. Így a fényüzésszámba menő összes értékek, szellemi javak, művelődés, zenei műveltség csak a legkedvezőbb soru rétegek egyéneinek juthatnak. De még így is sokszor tilalomként mered fel a rendszer szelleméből kisugárzó hasznossági elv: az észszerű, a célszerű nevelési eszmény, az áruérték kísértete. „Tanuljon a gyermekem zenét — mondja a józan átlagpolgár, — ha érdemes“. Vagyis nem elég ha tanul s művelődés útján szubjektív, személyi értékekben gazdagodik, nem elég, ha életértéke, élvezőképessége színvonala emelkedik. A zene személyi, használati értéke ebben a gondolkodáskörben fényűzés, miután itt csak objektív, tárgyi csereérték birtokáért „érdemes“ működni s megkövetelik, hogy a tudás olyan tárgyi tulajdonsággal bírjon, ami értékesítésre teszi alkalmassá. Adás-vétel tárgya lehet.

Míntha viziükörbe néznénk, minden tótágast áll ebben az életformában. „Minden, még a legszubsjektivebb életjelenség is mágneselesen követi a pénz-áru-pénné démonian tárgyi mozgását. Ebben a fordított, tárgyas világban a tárgyak személyi és a személyek tárgyi tulajdonságokat öltenek magukra.“

Igy történik, hogy a zene, indulataink megszólaltatója, éniünk legszemélyesebb birtoka is csak tárgy módjára illeszkedik be a Rendbe... Ebben a rendben a zene legtöbbször „csak fényvűzés“. A polgár önmagától tiltja meg; a tömegektől a kellő életfeltételek hiánya vonja el. Az egyiknek nem szabad, a másiknak nem lehet, jólehet a zene, a szó

helyes értelmezése szerint, mint önmagunkat kifejező eszköz, valóban a birtokunk...

A zenei művelődés az igazi értelemben, a tömegek számára csak az aktív zenélés lehet. Minden más ugynevezett zenekultúra, millió hangszórával hivalkodó külsőségek között lezajló még olyan magas művészi koncertjeivel, zenei álkultúra. Mögötte ott sötétlik kirivó ellentéte: a nagy néptömegek zenei elmaradottsága, szerénysége és némasága.

Viszont, ha a zene „csak élvezet“, mit keres észszerű világunkban? És főleg, hogy lehet az élet kiegészítője néptömegeink házatáján? Hiszen pillanatnyilag a gyomorkielégülése is veszélyben! Azonkívül: még a legalacsonyabb fokú általános művelődés előfeltétele, az írástudás sem jutott ki mindenütt a tömegeknek... Ki gondolna hát a zenei analfabétaság kérdéseire?

Zenei álművelődés a helyzet.

A népi rétegek nem zenélnék. Hiányoznak az ehhez szükséges összes reális feltételek. A zene nyelvét egyáltalán nem beszélik. Kollektív művelődési értékek teremtésében csak a népi zene gyökerein át vesznek részt. Ami öntudatos műzenei érték létesül, abban viszont nem jut az egész humánus hangja szóhoz. A tehetségek és adottságok még mélyen alszanak. A teremtő „nemzeti génusz“ csak egyes csoportok zseniális elméiből tevődik össze mindenütt s még ezek előtt is az ismert körforgás — kereslet-értékelés-forgalombajutás-értékesítés — ezer akadálya állja el az utat.

A népi tömeg nem teremt: csak fogyasztja azt, ami zeneárúként forgalomba kerül számára. Ez pedig művelődési érték helyett a legtöbbször kétes minőségű zenei pótanyag. Nem az eleven emberi források tiszta hangja s nem is mindig őszinte. Legtöbbször csak „népi fogyasztás“ céljaira készül s mutatós kelendősekre számító silány utánzata az igazi zenének. Olyan, mint a többi „népies“ művészetpótlék. Mint a papírvirág vagy az olcsó olajnyomat, mert különben minden valódi — költséges és drága.

A falu népe nem fogyasztja ennek a zenei álkulturának. Ott a népi rétegek még ösztönös, öntudatlan, aktív zenealkotó közösségekben élnek.

A zenei művelődési értékekben igazán kifosztott elsősorban a városi munkásság, a kézműves és a kispolgár. Ez a réteg a faluközösség elhagyásával leszakad az öntudatos, ösztönös népzenei kulturáról s a városban nem kapja meg ennek szerves folytatását.

A városi népitömegeknek az öntudatos műzenei, írástudásos művelődésből morzsák is alig jutnak. Ének, tánc, hangszer nem lehet élete természetes járuléka. A népzene már nem, a tanulást, öntudatos zenei tevékenységet jelentő műzene még nem birtoka...

Ugy tűnik, a művelődés, mint egyetemes szabad birtok, még az igéret földje, noha valami haladás féle dereng.

Gutenberg úgy jelent meg az írástudatlanság sötét évszázadai után, mint Apolló a tömegek hajnalodó égén.

A francia forradalom is megcsillantotta az általános jólét, a népi művelődés s a művészetek szabadabb lehetőségeit. A polgárság fői is röppen e fényes egekbe, mint a léggömb. Kosárba emelte a negyedik rendet, de nem tulmagasra, majd egyedül lebegett tovább.

Az egykori főuri-papi zeneirástudók utódaiból nem lettek ugyan ze-

nei népoktatók, de a zene élete mégis átfogóbb lett. Az arisztokratikus műveltség korlátai meglazultak. A polgárság életereje a maga számára új művelődési feltételeket teremtett s a „jut is, marad is“ kövér évtizedei alatt lehullott a művelődés mannája a szegények asztalára is. A művelt európai országok népiskolai tanterveiben is megjelent a zeneoktatás. Néhány zeneóra, jobban mondva énekóra. Ha nem is adott sokat, beismerése volt annak, hogy szükség van a zenére. Apostoli meggyőződés azonban nem tulságosan fűtötte ezt a tanítást. Mintha érezte volna gyökértelenségét s a folytatás halvány kilátásait. Nem nagyon serkentett tovább zenélésre iskolán túl s nem is adhatott módot reá. A zeneórákból többnyire töltelék órák lettek, amik alól könnyen „felmentették“ az áldozatot. Legtöbb esetben ugyanis csak az iskolai ünnepélyek alkalmi anyagának betanítása volt a cél, amivel „elkészülni“ nem volt kényes zenei feladat. Ez az oktatás nem nevelt, csak idomított.

A zenének nagy szerepe éppen a népiskoláskorú gyermeknél lehetne. A jellem és kedély kibontakozás legérzékenyebb idején válihatna nagy nevelői feladatot. Az iskolai zenenevelés ebből nem sokat tudott megvalósítani. A félénkeket, sokszor csak látszólag gyöngébb képességűeket félretolta. Nem képességfejlesztés volt a cél. Módszeres képzésről emellett a nevelési eszmény mellett szó sem lehet.

A polgári neveléstudomány, lélektan, képességvizsgálat közben a maga műhelyeiben egyre gazdagodik. Megalkotja a részképességek fejlesztésének ragyogó elméleteit és módszereit. Megállapítja, hogy a nevelés minden téren reformokat igényelhet s ezek alapján a pedagógiát forradalmasítja. Felismeri a zenei művelődés fontos szerepét. Élesen bírálja a túlracionalizált nevelés-felfogást. Nagyobb figyelmet követel a bonyolultabb, rejtettebb lelki működéseknek. Rámutat arra, hogy az ember valamelyik részképességének helyes fejlesztése utján az egész ember alakul, nevelődik. Mindez hasztalan.

Kétségtelenül: a reformok hatottak, de csak módjával jutottak a gyakorlatban érvényre. A zene terén meg éppen mammutlábakkal cammogott a haladás s még így sem jutott el a népnevelés körébe. A népi rétegek nem emelkedtek arra az élet- és művelődés-színvonalra, hol a zene tudatos öröm, kedélyegészség. Még az adott, természetes hang használatára sem tanította meg neveltjeit az iskola. Hangszeres oktatásra meg éppenséggel nem lehetett gondolni. A hangszer áru, a tanulás áru s mindkettő drága áru, jólehet a hangszeren segített a tömegtermelés.

De maga a tanulás természete is ellenszegül a fejlődés gyors ütemének. A tárgyi javak előállításának gyorsulásával fordított arányban áll a szellemi, személyi értékek hozzáférhetősége a néprétegek számára. A futószalag termelés a középkor fejedelmi luxusából teremthetett tömegcikkeket. Az óra, a könyv ma olcsó „tömegcikk“ elvileg. Ám a szellemi művelődési javak számára a futószalag bilincsnek bizonyult. Kétségtelenül, mentől racionálisabb a termelés, annál olcsóbb az áru. De a munkaerő ára és a kelendősége is csökken ezáltal. A művelődési javak tantalusi lehetőségként és csábításként lebegnek a fogyasztó előtt. Azonkívül: a „tanulás“ nevű művelődésáruhoz szükséges társadalmi munkaidőt raffinált munkaeszközök kitalálásával nem lehet úgy leszorítani, mint a zsebóra vagy az üveggyöngy gépekkel történő előállítási idejét. Az olcsó tárgyi látszatzafényűzéssel be lehet csapni bennünket, de a szellemi javak el-

sajátításával ez nem sikerül. A tanulás, művelődés nehezen korlátozható időt igényel, azonfelül, hogy az időmennyiséget számtalan személyi szubjektív minőségi feltétel módosítja. Senki sem írhatja pl. elő, hogy ennyi vagy annyi idő alatt lehet zenére nevelni. Itt nem érvényesülhet az árupénz-áru keringésben működő haszonelvi számítás. Itt nem kérdezhető, hogy érdemes-e vagy hogy kifizetődik-e? Itt csak a legmegfelelőbb mód vezet célhoz. Ezen a téren a művelődés szelleme kibúvik az árurendből. Ezért lett a népi művelődés állami feladat. Az iskolázás, az ismeretnyújtás szerveinek fenntartója csak az állam lehet, mindegyik a maga rendszere és szelleme szerint. Ezért várta Platon az államtól a zenei nevelés intézményes megszervezését. A görög életben különben is jól látták a zene fontos népnevelési lehetőségeit. A későbbi álmódosítók is ezt a kétezer éves platonai utópiát variálgtatják. Wagnert 1849-ben még mindig ez a görög eszmény csábitja (Művészet és forradalom). Beethoven és Schiller milliók ajkára szánt örömhimnuszát is ez a vágykép ösztönzi.

Az állam mindenkor kezében is tartja a népiművelődés kulcsát, ha nem is valósítja meg mindenkor a platonai, wagneri, beethoveni ábrándképet. S mindaddig nehéz feladat is ez, amíg az egyetemes életakarat helyett az aktuálisan érvényesülő csoport életigénye határozzák meg. Ez az egyetemesség fölé helyezkedő hálózat kétségtelenül sokat megvalósít művelődési programjából. Foglalkoztat művészeket, teremt szellemi életet, pártolja a művészeteket, a maga módján művészetpártoló, de művészetellenes is egyben. Létrehozza, kialakítja a művelődés élet-lehetőségeit, ugyanakkor kénytelen a művészet szabadságát korlátok közé szorítani. A művészetben u. i. az egyetemesség, az egész mélygyökerű emberi közösség minden követelése hangoztatja igényét és sürgeti érvényesülését. A művészi, művelődési formákat teremtő erők nem ismernek korlátokat. Felszabadításuk nyugtalanító, felforgató, egyensúlyfelbontó, nem pedig konzervatív természetű. Ezért gyujtathatta fel sokezer évvel ezelőtt az egyik kínai császár a „közveszélyes énekek“ írott pergamentjeit s írhatta elő a japán kormányzat a hónapok, hetek és napok zenei gyakorlatát s szabályozhatta súlyos, sőt halálos szankciókkal osztályok, foglalkozási ágak számára meghatározott dalamok és hangszerek használatát. Így érthető a görög közvélemény, mely erkölctelennek és ledérnek bélyegzett bizonyos hangsorokat s a zsinat, mely bizonyos énekek eretnokségét büntette s a szószék, mely a tiszta és erkölcsös élet nevében sujtott le a virágénekekre.

Az ember művészi megnyilvánulásainak termő talaja az emberi élet-lehetőségekben adott s korántsem csak a költői képzeletben. A művészeteket teremtő ősi életakarat szívós és legyőzhetetlen, titáni, mint minden elemi erő. Gátakat tör s a korlátait ott zuzza porrá, ahol, mint a mesterségesen visszaszorított víztömeg, egyideig mozdulatlanságra van ítélve. Ezért az egyetemes, népi emberi művelődés s vele együtt a zene jövője mégis biztató.

A Z Á R S O D R Á B A N

Irta: MÉLIUSZ JÓZSEF

Önálló részlet szerző *Város a ködben* című most elkészült regényéből.

Nincs kényelmesebb álláspont az életben, mint az, amely bizonyos emberekkel, sőt egész társadalmi rétegekkel elhiteti, hogy az események tőlük függetlenül alakulnak, a bennük való részvétel nemcsak fölösleges, de fölötte veszélyes is, hiszen ki tudhatja, milyen baj következhetik ebből, megjelennek a háztáján a detektívek, a bűnözőt a rendőrfőnök elé idézik, ellenségekre tesz szert, elrontja üzleti kapcsolatait és ráadásul még jó! megalapozott hírért, becsületét és hitelét is kockáztatja. Nem tudom, egyebütt is, de a mi városunkban ez az óvatosság polgáraink fölötte jellemző meggyőződése volt mindig s a helyes magatartást egy találó K. u. K. hadseregbeli mondás érzékeltette: *Maul halten und weiter dienen!* Azaz tartsa mindenki a száját és akkor lelkesedjék, amikor az már semmi veszéllyel nem jár, akkor háborodjék fel, amikor lehetőleg mindenki más már felháborodott, egyébként végezze munkáját, igya meg mindennapi korsó sörét, bonyolítsa le ebédutáni kártya partiját a „Polgári Körben“ vagy az „Ezüstkecskében“ s ha valahol túl harsogóvá válik a vita, szedje az irháját, mert sohasem lehet benne biztos, nem az alkalmatlan oldalon keveredik-e a bonyodalomba... Így törődöttünk bele egy-kettőre mi is és városunk egész polgársága a háború gondolatába, nem pisszegtünk, hanem hangtalanul tudomásul vettük, hogy ismerőseinket és barátainkat, hamarosan az öregebbeket is, viszik a harcterekre. Hallgattunk, amikor rokonaink sebesüléséről vagy haláláról érkezett a hír, mert egyebet, mint hallgatni, el se tudtunk képzelni. Annál kevésbé, mivel apám még mindig itthon ténfergett, persze már nem mint szabad műtatózó polgár, hanem a katonakórház szerény írnokei állásában, eleinte még civilben, később csukaszürkében esetlenül. A sok irkálástól ujjai rövid pár hét alatt megbütykösödtek, mert, mint annakidején oly elkeseredett és szenvedő arckifejezéssel mondotta, annyit, mint abban az átkozott katonakórházban, nem firkált össze egész pénzügyi karrierje alatt. A kórházban különben mindenre elszánt orvosok, közöttük a szivarját rágó Klein doktor is, kétségbeesett küzdelmet folytattak a szimulánsokkal, akiknek egyike nemibajos volt, másikat sérve kinezta, a harmadikat epekövei, nem is beszélve a csúz, a máj és tüdő betegeiről, az elmebajosokról és a szabályos hülyékről, akik egyébként a legkevésbé tudták betegségüket hihetővé tenni, hiszen fel se fogták, hogy legfőbb feladatuk most épp saját szerepüket megtévesztő hűséggel alakítani. Ezek a betegek — talán a hülyéket kivéve — egyébként különben csak azért váltak gyanusakká, mert betegségük szimptomáit valóságos klinikai szakértelemmel tálták fel a rosszkedvű, undok munkájuk ellen minden idegszálukkal tiltakozó császári és királyi katonaoorvosok előtt. Az orvosok, miközben a betegek hátát kopogtatták, hasfalát nyomkodták, szivverését figyelték, a vérnyomásmérőt lesték és a lázmérőket nézegették, búsan gondoltak a zóna pörköltre, a habzó sörökre, a gyöngyöző spriccerekre, mindarra, amit a gyönyörű béke nekik még csak néhány hét előtt nyújtott. Apám a betegeket rubrikákba írta be, különböző titkos és megfeylhetetlen orvostudományi kifejezéseket róva neveik mellé, néha valószínűleg tévedt is

s egyáltalán nem lehetetlen, hogy egy-egy beteget nem májduzzanatok vagy vesekövek ellen kezeltek, hanem a gonorrhoea vagy a gyomorsúlylyedés gyógymódjait alkalmazták rajta, ami végeredményben mindegy is volt, mert a leglényegesebb a betegek számára mégis csak a fronttól való menekülés volt. Egy-egy bankigazgató vagy cégvezető éjnek idején felhuzott redőnyű konflison érkezett házukba, arra kérve apámat, hogy azokba a bizonyos rubrikákba ne azt írja be, amit az ezredes-főorvos diktál, hanem azt, amit házi orvosa s hogy minél pontosabb legyen közbenjárása, nyomtatott betűkkel rajzolta fel egy fehér papírra. Apám csak a fejét rázta, nem mintha hidegen hagyták volna azok az összegek, amiket a vesztegetők felajánlottak, de félt, rettentően félt még csak e titkos éjszakai látogatások felfedezésétől is, hiszen „békebeli“ beosztása kockáztatásával játszott. Annyit azonban mégis megtett, hogy pár jelesebb előkelőséget összekötött Klein doktorral s talán nem is eredménytelenül, mert nem egy ezek közül az éjszakai vendégek közül még ma is előre köszönti békés uccáinkon apámat, Klein doktor meg annakidején szemmel láthatólag forró és ragaszkodó barátságot tanusított apám iránt. Apám különben kint a kórházban gyakran és csodálkozással hallgatta cigarettaszünetek közben a gyakorlott szimulánsok szakszerű előadásait a mesterséges lázképzésről, a különböző daganatfakasztó eljárásokról és a gyorsan ható gonorrhoea fertőzések mesterséges átültetéséről. Mindezek őt persze csak elméletben érdekelték és szórakozásból, miután határozott biztonságban érezte magát. Lassan azonban ezek a hamarosan megszokottá váló kórházi hetek is véget értek s apám a börtönigazgató Faragó kapitány protekciójával, — ki viszont egy alezredes ezredes sógorának volt igen jó barátja még a közös kadétoskodás éveiből, — váratlanul és Klein doktor legnagyobb megdöbbenésére új beosztást kapott, pénztárosi minőségben a Garnizon élelmezési osztályán. Ez az új állás, — valóban állás volt, hisz' jövedelemmel járt, — megfordította egész életünket, végleg megmenekültünk a hozánk hasonlókat oly kegyetlenül kinzó háborús gondoktól s megkezdődött a bőség, az üzlet és a gondtalanság virágzó s amennyire ez lehetséges volt, vig évadja.

Persze nemcsak apám úszta meg ily szerencsésen. Ezren és ezren tettek szert pártfogókra, akiknek árnyékában nyugodtan huzódtak meg dohos skribleri fedezékeikben, rogyant íróasztalaik mellett vagy pucerként egy-egy főhadnagy vagy kapitány háta mögött. Am ezek a szerencsések biztonságos helyzetükben nem hogy veszteg maradtak volna, de még hivatásuknak, sőt katonai és hazafiui kötelességüknek érezték, hogy az ellenséget ők gyalázzák a legnagyobb szájjal. Ők kürtölték tele szűk és korlátolt világunkat katonáink ördögi hősiességével, amikor azokat valójában úgy kaszabolta le az osztrák vezérkari tisztek jóvoltából és bravurszomja miatt az ellenfél, mint a fűvet. Az első időkben, amíg a németekkel még abban reménykedtünk, hogy a háború néhány hónap alatt véget ér, a harctereken lévők között sem volt ritka az olyan példány, mint jeles nagybátyám, aki — adósságai elől — még az első napokban hanyatt-homlok igyekezett a frontra. Ez a rokon azután a hadvonalakból írt biztató sorokat hitelezőinek, többek között apámnak is. „Kitartás odahaza, sógor, — írta — itt kitünő borovicskát égetnek a parasztok. Verjük a muszkát. Hamarosan győzünk. Csókol mindnyá-

jatokat Nándor.“ Mondanom sem kell, hogy e vérmes prófécia apámat csak annyiban érdekelte már, amennyiben megnyugtatta, hogy Nándor bácsi, az orosz front e kitűnő és többször dekorált főhadnagya, megadja neki a nyolcezer koronát, amivel már hosszú ideje tartozott, anélkül, hogy még csak egyetlen fillér kamatot is fizetett volna. Az ujságok is a nagybácsi próféciaját variálták, diadalt diadalra hirdettek és nem volt annyi muszka egész Oroszországban, amennyit hireik szerint rettenhetetlen seregeink — beleértve persze Nándor bácsit is — rövid pár hónap alatt elpusztítottak. Az emberek e híreket lelkesen tárgyalták egymás közt, de otthonaikba, hivatalaikba és üzleteikbe visszatérve, mindinkább csak ügyleteik és a kereset érdekelték őket s a zaklatásnélküli front mögötti élet biztonsága, a spekuláció és a szórakozások, a gazdagodás és a vigalom. Most azonban bevallhatjuk már, hisz' épp elég távol vagyunk azoktól az időktől, hogy Nándor bácsi levelezőlapjának is csupán annyi volt az értéke, mint a napilapok diadalhírműveit keltő cikkeinek. Mi persze itthon nem tudtuk, mit jelent valójában a tábori posta s hogy milyenek a tábori cenzura módszerei. Ha nagybátyám levelezőlapját alaposabban szemügyre vesszük, talán némi törléseket is felfedezünk rajta és a törlések fölött talán nem is Nándor bácsi kezevonását, hanem egy titokzatos másik kézét, mely az eredeti betűket hajszálpontosan leutánozva épp az ellenkezőjét írta az eredeti szövegnek, körülbelül például így: „Hallom nagyon el vagytok keseredve. Itt gyalázatos a borovicska. Szorít a muszka. Isten tudja meddig tart még ez a rémséges állapot. Mindnyájatokat kétségbeesetten csókol Nándor.“ Mondom a tábori cenzurának ilyenfajta játéka egészen hihető, hiszen a háború titkait ismerők ilyen és hasonló esetek ezreiről mesélhetnének, bár tagadhatatlan, hogy Nándor bácsi, ellenére a szerencsejátékok, a nők és a kitűnő italok iránti barátságának, lelkes hazafi és ugyanolyan katonává vált, aki más lapot nem is írhatott, mint amilyet írt, merő egyszerűen ez volt a meggyőződése. Hitt, sőt biztos volt benne, hogy a francia főváros hamarosan elesik, a Kaiser és a mi Franz Josephünk fehér lovon végig sétálnak a nagy bulvárokon s miután alaposan megtekintették Páris és szemügyre vették az ablakokból virágokat szóró hirhedt párisi nőket, a Quai d'Orsay egyik tükrös dísztermében diktálják a megsemmisítő békét s ezzel mindenki szedi majd hátizsákját és háborús emlékeit s visszavonul jól megválasztott rendeltetési helyére. Ma már nem csodálkozunk rajta, hogy e rövidlátást a négy éves háború és az általános összeomlás követte. De akkoriban eleinte még azon is meglepődünk, ha ismerőseink olyan híreket továbbítottak rémüldöző arccal, kezüket szájukhoz emelve és suttogva, hogy nemcsak mi löjjük le az ellenséget, hanem a mi katonáinkat is leterítik és nemcsak mi ejtünk légiószám nagybajuszú orosz foglyokat, hanem a mi legközelebbi ismerőseink is egyre-másra kerülnek fogságba és viszik őket az oroszok olyan tájakra, melyekről ügyefogyott földrajzkönyveink is alig beszéltek vagy éppenséggel hallgattak.

Nemsokára megérkeztek az első sebesültszállító vonatok is, tehetetlen roncsokkal és rémülettel. Leesett az első háborús hó is s a várost, mintha vattába csomagolta volna a gondviselés. A korán lehulló esték zenével és énekszóval teltek meg, a kávéházakban női zenekarok zentették bús hanglatokra, miután a cigányokat kivezényelték szerte a vi-

lágba lövöldözni, megfagyni és elpusztulni a többi népek férfijaival egyetemben. A kemencékben duruzsolva ropogott a tűz és ahol nem volt kit gyászolni vagy féltetni, gondtalan kacagás csengett, asszonyok és férfiak mulatoztak, szerelmesek bujtak egymáshoz vagy házastársak veszekedtek, mindenki aszerint, hogy a tél s a háború mit ígérgetett neki. A hó megállíthatatlanul és suttogva óriási pelyhekben esett, de ezt csak a korán kigyuló lámpák fénykörében, a kivilágított ablakok előtt vagy egészen sötét uccákban lehetett látni, ahol semmi sem világított, csak a hó mágikus néma fehérsége. A sebesültszállító vonatok ilyen esték leple alatt érkeztek. A vérbeborult visszatérőket már nem várta senki virággal. Az állomások búsak voltak és vigasztalanok. A város zsongó és idegen.

Ilyen estén tértünk haza Erzsi nénim kis házi ünnepségéről, születésnapja lehetett vagy valami hasonló. Mézédés, mazsolás kalácsokat ettünk tejszinhabos csokoládékávéval. A szánkó a lágy és sejtelmes estében, mint valami felhő vagy hópehely, oly könnyen röptül velünk a városon át. A házak körül mind kivilágosodtak, megkezdték esti életüket, valahogy úgy, ahogy az operában előadás előtt lassan megtelnek a lámpák alatt az ülőhelyek, a zenekar elkerített külön birodaima benépesedik, a kották fehér lapjai fölött kigyulnak az apró lámpák és a hangszerek apró sikoltozásokkal, bűgásokkal, röffenésekkel, füttyökkel és szökkenő édes dallamokkal készülnek a nagy pillanatra, amikor az elsötétült térben, melyet most már valóban csak a kottatartókon pillogó fények, a vészkijáratok tompa, biborszínű égői s a lágyredőnyű, kávészínű bársonyfűggőnyt bevilágító, rejtett fészki fényszóró sugarai világítanak és minden feszülten várakozik a karmester első forró és lélekzetfojtó mozdulatára, melynek nyomában felzúg, életre kél a tulajdonképeni este, a hangszerek áhitatos összhangba fonódnak és feltör a szenvedély, a borzalom, a gyönyör és a félelem lázas illúziója, a játék. Lámpák gyúltak fel a belvárosi paloták felső emeletein és elaludtak, villanyosok siklottak csengetve és szikrázva, emberek hullámlottak tömegekbe verődve, autók dudáltak és vakítottak és mégis mindez valami távoli együtthangzásban, hiszen én anyám oldalához bujva még mindig a délutáni vendégeskedésben jártam, idegen illatok, arcok és emberek között, virágokkal teli szobákban, a sütemények pazar izeit éreztem még, a morzsákat láttam a virágszalagos damaszt abroszon a csészealj körül a félhomályban, ahogyan közeledett az este és nem gyúlt fel a lámpa, nehogy megzavarja e szoba izgatott, szorongó, fojtott életét, a férfiakat és nőket, Erzsi néni barátnőit susogó selyembluzaikban, kipirult arccal és körülöttük Nándor bácsi kollegáit és barátait, a hadnagyokat, kadétokat, főhadnagyokat és kapitányokat. Egy pamlag sarkában anyám ült lesütött szemekkel, virággal a kezében, ajkán alig észlelhetően Erzsi néni tulipánpiros ajakruzsával, vele szemben nádszéken, lovagló ülésben egy cigarettázó, magas, feketehaju, fiatal katonatiszt. Soha ilyen szépnek nem láttam anyámat, mint azon az estébe hajló zsongó délutánon, ott a csillogó szemű asszonyok és a nedves ajku tiszték között földre szegett tekintetével, ártatlan zavarában alig rejtegethető lázával. De ennél a pillanatnál is hevesebb, izgatóbb és megmagyarázhatatlanabb maradt az, amikor abba a szobába nyitottam be, amit legfőképp Nándor bácsi falraaggatott vadásztrófeái miatt szerettem mindig

viszontlátani, enyhe borzadállyal szemlélve a villogó fogú vadkan preparált fejét, a merev tekintetű őzarcokat, aggancsokat és puskákat, közöttük egy ragyogó és igazi Winchestert. Kint esett a hó és ez a kép a sűrűsödő homályban, a függönyökön túl, egészen úgy tűnt, mintha kint az ablakok mögött víz hömpölyögne, hol sebesen, hol lassabban omló fehér és habos árként, a társaság zsongása pedig, a kacajok és a halk forró szavak zenéje, mintha csak ennek az időtlen tünő árnak zugásaként hömpölyögne. Óvatosan kinyitottam a vadászszoba ajtaját és a keresztbe akasztott villogó závarú puskák és a kifeszített tölténytartók keretébe foglalva két összeborult néma és mozdulatlan alakot láttam. Erzsi néni lábujjhegyen, hátravetett fejjel, villogó ölelő karokkal és föléje hajolva hátát, derekát átölelve a kék atillás főhadnagyot, aki egész délután csendes és finom mozdulatok apró figyelmességével vette körül nénémet. Az asztalnál egész idő alatt Nándor bácsiról beszélgettek s a tiszt tudomásom szerint is Nándor bácsi legjobb barátja volt. Az ajtót pillanatnyi dermedés után óvatosan behuztam s mint valami bűnös, rémülten sompolyogtam vissza az asztal mellé, a sütemények és a cukrozott gyümölcsök közé, amikből már nem tudtam enni, mert valami különösre vártam, magam sem tudtam mire... De nem történt semmi, mert egy idő múlva — s ez az idő rengetegnek tűnt, — külön-külön ajtókbán s nem is egyidőben, kipirultan és leplezhetetlen izgalommal megjelent Erzsi néni és Nándor bácsi barátja. Erzsi néni kecses mozdulatokkal gyümölcs szörpökkel kínálta vendégeit, málna és eper lével a hölgyeket és édes, mélyvörös színű olasz borral a férfiakat. Mi anyámmal nemsokára eltávoztunk és egy szánkó pokrócai közé bujva hazafelérőpültünk, amikor épp kigyultak a lámpák és az uccák a havazás örvényében megteltek hangokkal és fényekkel.

Messziről, a jégpálya felől zene szűrődött a város zajosan nyüzsgő mélye felé. Egy hamvas jégcsikon gyermekek csuszkaáltak visongva. Hógolyók süvitettek át a pörgő s himbálózó hóesésen. Egy elegáns hölgy elesett. A kávéházak ablakait párafüggöny futotta be. Sejtelmes volt mindez és mégis mozgó, valóságos, akár egy alakokkal sűrűn benépesített és ezerféle mozgástól feszülő Breughel festmény, vagy mint egy nyugtalan modern francia muzsikusz szerzeménye, melyben a hangsorok és a dallamok iránya szerteágazóan és fürgén fut tova, s az erdő sűrűjében rejtőzködő patakokhoz hasonlóan újra feltűnik, e dallamok azonban végülis egymásba fonódnak, egybe hangzanak, egy irányba tartanak, e zene — minden különlegessége ellenére is — szerves és egész, akár a mi zilált és széthullani tünő világunk, mely bármily kerülőkkel is, de alapjában mégiscsak megszabott pályáján mozog tovább. Már a csatornán is túlhaladtunk sikló szánunkon, amikor valami megingatta és felbolygatta ezt az egész hangulatot, az emlékezést és izgalmat, melyben még benne éltünk, magunkban hordozva a délutáni vendégség óráit és pillanatait, valahogy úgy, mint amikor egy könyv légkörét megőrizzi a késő éjszakai órákban, a csendben, egy gyenge lámpa fénykörében, észre sem véve, hogy az olvasásból hogyan siklottunk át az álomba, a könyv eldőlvé még a kezünkben, meséje alábukó tudatunkban még zsong, keveredik az álmainkkal, de egy rezzenet, egy hang, egy harang kondulás vagy szervezetünk egy öntudatlan reflexze felriaszt és vége az egész elbűvölt állapotnak. Szánunk is így torpant meg hirtelen a boly-

hos esti égből alácsüngő uccai lámpa alatt. Megriadtunk. A látvány, mely elénk tárult, elborzasztott s egy más világba, a valóságba repített vissza, kérelhetetlenül és szigorúan, mint valami merénylet. Csikorgó, rekvirált paraszt szekerek csusztak és gördültek lassan előttünk abba az irányba tartva, ahol a katonakórház épülete komorodott. A szekereken egymás hegyére-hátára hányt nyöszörgő, hörgő emberroncsok, mellettük gyalogszerrel baktató, cigarettázó, rövid pár hét vagy hónap alatt teljesen szenvtelené lett, bármilyen emberi kin iránt érzéketlen szanitécek. Az épp előttünk elhaladó kocsi saroglyájából két pár emberi láb lógott ki rongyokba, kötésekre burkoltan, fekete foltokkal, nyilván átázott vérrel borítottan, a bakon meg a füleit tapogató kocsis mellett egy keresztülkaszul bebugyolált fejű ember. Csak az orra és szája látszott ki a kötésből, az enyhe hidegben is hatalmas kék felhőket fujva magából. Lehet, hogy a szemeit operálták ki valami frontmögötti hevenyészett segélyhelyen, lehet hogy a fejbőrét tépte le egy sebespergésű srapneliszilánk vagy fél arcáról a hust. Nem értünk rá és képtelenek is lettünk volna egy pillanatra is gondolkozni, oly gyorsan követték egymást e kísérteties szekerek. Anyám, hogy óvjon, hirtelen és rémült mozdulattal magához ölelt és a lábainkat betakaró meleg pokrócokat a magasba rántva elfedte szemeim elől a látványt s ő maga is szeme elé emelte puha bőrkeztyübe bujtatott szabad kezét. Nem birta erővel e látványt. De későn, mert az a pillanat, miközben a homályban kirajzolódtak és értelmet nyertek a tovamozgó kép vonalai, letompíthatatlan hangjai, elég volt ahhoz, hogy egy életre megragadjon s megrázkódjunk, megrendüljünk és magunkhoz térjünk abban a világban, amely nem ismerte a háborút és annak lényegét a legnagyobb művészettel, távol tudta tartani magától s felelőtlenül és kegyetlenül meg tudott maradni ködképei közt. A gyászos és vérfagyasztó jelenet lepergett, szánunk neki lendült az utnak, messziről még hallani lehetett a szekerek csikorgását, a beteg férfiak lázas, önkivületes neszt s e hangokat talán még éjszaka, álmaink mélyén is hallottuk s magunk is nyöszörögve és verejtékező testtel forgolódtunk fekhelyeinken, mintegy büntetés alatt.

Odahaza nagyanya készítette izes vacsora várt, apám összeráncolt szemöldökkel egy térkép fölött könyökölt, anyám zavartan és helyét nem találva fészkelődött, néha lopva apámra pillantott. Fagyos, csikorgó csend ült a házon. Bűnösöknek éreztük magunkat mindnyájan s bár béke és nyugalom honolt házunk fedele alatt, mindegyikünkben összekuszálódott valami. Tiltott és titkolt dolgok keveredtek felelőtlenségünkbe és színészkedésünkbe, mozdulatok, képek, látványok, érzelmek és ösztönök zürzavara kavargott bennünk, balsejtelmek és nyugtalanság. A boldogtalanság kerített hatalmába mindannyiunkat.

Am az ember érzései s az észleleteket követő hangulatok szerencsére váltakozóak s ha vissza-visszatérőek is, eltűnnek, feloldódnak és halvány olajnyomatokhoz hasonlító viaszképekké változnak, melyek még részleteikben sem hasonlítanak a nagy és füllelt pillanatokhoz, amelyekben — úgy érezzük — néha meg kell semmisülnünk, miután a halál vagy legalább is egy katasztrófa dermedt szomszédságába kerültünk és nincs már menekülés számunkra, nincs már választás. Szerencsére mulók ezek a pillanatok, éppugy, mint az öröm pillanatai s házunkba is hamarosan visszaköltözött a felszabadult, könnyed, sőt felelőtlen

hangulat, mit a vendégek és a mulatságok hoztak magukkal. Estétől-estére feltűnt kicsattanó és ragyogószemű Erzszi néni, Nándor bácsi más és mindig más barátja társaságában s kerek arccal, egyre kövérebben, mint az égre felhágó hold, szivarral a szájában, szűknyakú uniformisban Klein doktor egyik-másik felmentést váró ügyfelével, a hátsószoba rejtekén tárgyalva. Becsületére legyen mondva, rendre kihuzta a szolgálat alól nemcsak a fél város gazdagjait, de baráti kompániáját is, Tischler urat a csont- és ócskavaskereskedőt és ki tudja kiket még, akikre nem is emlékezem. Nándor bácsitól változatlanul érkeztek a levelezőlapok, — az adósságról persze egyikben sem esett szó, — a férfiak az Ezüstkecskében napról-napra találkoztak, de függetlenül ettől, otthon is csak ezt csinálták: „vezérkari tárgyalásokat“ folytattak, izgatottan követték a Höfer-jelentések alapján csapataink hadmozdulatait és helyeselték szüntelen a végetérni nem akaró taktikai sikereknek. Közben szorgalmasan üritgették poharaikat, nyilván a dicsőségre és győzelemre, melyről bizony korántsem tudhatták, hogy hol és kinek a dicsősége és győzelme lesz. A lelkiismeretfurdalás s a megmagyarázhatatlan benső nyugtalanságok és megrendülések pillanatait leszámítva, — boldogok voltak. Boldogok, mert az események ime rajtuk kívül és nélkülük is igen jól alakulnak s az ő szerepük csupán az élvezet, a gyarapodás és a szemlélődés, no meg néha az éljenzés és a taps, főként olyankor, amikor az már nem járt veszéllyel és nem kellett attól tartani, hogy a ház táján egy meggondolatlan szó vagy cselekedet miatt megjelennek a detektívek és a rendőrök. A frontokon már feltűntek a bombát dobó Zeppelinek, lángvetők s egyéb új öldöklő fegyverek. Az agg Ferenc József s a mindennap más egyenruhát öltő Vilmos császár nem vonultak be Párisba, csupán a háboru terebélyesedett és nőtt, végzetesen és gyilkosan, reménytelenül és olthatatlanul...

R E J T E L E M

Irta: ZEMPLÉNI ISTVÁN

*Te rejtelem,
mit úgy hívnak, hogy ember,
sok száz eleri
ülköt; amint a tenger
kagylót zár a mélybe,
husbörtönöd
száz titkot rejt magában
és köszönöd,
ha egyszer, félhomályban,
gyönyört találsz egy kézben,
mely simogat
s te örömdben táncolsz,
ha hivatgat,
s hű kutyaként viháncolsz
egy bálványkép előtt,
majd megunod*

*s játékos félredobva,
csak így tudod,
patkányként csuszva, lopva
tagadni, hogy benőtt
a lány fejed,
hogy álmatlanul alszol;
a két kezed,
mely irgalmatlan sarcol
magának zsebharácsot;
éhségmirigy,
mi irányítja sorsod;
nem vagy irigy,
mert jobb híján egy koncot
fogadsz el s nem kalácsot;
és érezel,
ha állatmódra fáradsz és vérezel,*

ha ember módra lázadsz,
majd megtörök nyakad,
és éldegélsz
vagy legyet hesegetsz
és nézdegélsz
vagy fákat nyesegetsz
mig nagyra nő hasad;
levetkezel,
álommal vár az ágyad,

szeretkezel,
ha páros kedved támad,
mert száz elem
tesz együtt mint egészt
s a szerelem
formálja meg a részt,
te rejtelem,
mit úgy hívnak, hogy ember.

A VILÁG ÉRZÉKENY PONTJAI

Irta: SZALAY ISTVÁN

Valamikor a XVIII. és XIX. században az egész világot a nyugat-európai országok horizontjából nézték. Az egész világot a nyugateurópai országok kisugárzásának tekintették. Nyugateurópában volt a világ történéseinek a gyújtópontja. Nyugateurópában keresztezte egymást minden politikai erővonal. Nyugateurópában döntöttek a világ sorsáról. A világ legnagyobb részei a XX. századra elváltak ettől a központtól. Egykori gyarmatokból önálló birodalmak alakultak s a világpolitika erővonalai ma behálózzák az egész földgömböt. A brit birodalom érdekei súlypontját a XX. században mindinkább tengerentuli dominiumaira helyezi át, s ezek karöltve határozzák meg a birodalom politikáját. Északamerika angolszász gyarmatból önálló világhatalom lett, Délamerika pedig, az egykori spanyol-portugál gyarmat, önálló gazdasági körzetté, amiért a nagyhatalmak versengenek. Maga az egykori Oroszország is gazdasági súlypontját Szibéria és Középázsia felé viszi s még a Távolkeleten is a valamikor kínai művelődéstől áthatott Japán Kína vezetését igényli.

A súlypontok ez eltolódása mellett természetesen még mindig számos szála fut a világpolitikának Európa régi politikai felületén. A történelem legujabb alakulásáig a brit világhatalom volt Európa ura s a szovjetek is igen széles arcvonallal néznek Európa felé, sőt Franciaország és Olaszország még mindig erősebben gyökereznek Európában, mint tengerentuli birtokaikon, (csak legujabban próbálták súlypontjaikat tengeren tulra helyezni) nem is beszélve Németországról, amely napjainkig egyedül Középeurópára volt utalva s ezért itt erősebb szerepre tört, mint a többi nagyhatalmak, akiknek az érdeke mindinkább a tengerentulra vagy Ázsiára irányult. Ennyiben Európa még mindig világpolitikai központ volt, ahol világpolitikai döntések is eshettek. Ma azonban már s különösen a legujabb események következtében, Európa a világpolitikának már nem egyetlen szférája. Új politikai gyújtópontok lobognak szanaszét a föld kerekén, különösen azokon a helyeken, ahol az érdekek vonalai összeütköznek. A világ ez érzékeny pontjainak a felsorolása nemcsak az összeütközési pontok leszögezése miatt szükséges, de mert ezeknek az érzékeny pontoknak a felsorolása ma a világpolitika legidősebb kérdéseire utal.

A nyugati szárazföldi háború nemcsak Franciaországot és a nyugati kis államokat állította új helyzet elé, de új helyzet elé állította a közép-

európai államokat is, ahol eddig jelentős világpolitikai erők küzdöttek egymással. Hasonlóképp: — a közelmúltban a Balti tengeren még orosz, német és brit erők állottak szemben és befolyásolták a skandináv és balti államok politikáját. Oroszország Európa ez északi szárnyán most végleg elhelyezkedett. Ennek különben már rég meg voltak a feltételei, előbb a Murmanszk vasut, majd pedig a Fehér-tengerhez vezető Stalin-csatorna s a Néva torkolat Kronstadt melletti hatalmas kiépítésével. A skandináv államok az európai események legújabb alakulásáig az Aaland-szigetek megerősítésével és fokozott fegyverkezéssel próbáltak védekezni. Az orosz-német támadást kizáró szerződés megkötése véglegesen új helyzetet teremtett itt.

Másik fontos európai ütközőtér a Földközi-tenger. A Földközi-tenger a Suez-csatorna megépítése óta a brit birodalom fő közlekedési vonala. (Mussolini egy kijelentése szerint a „rövidebb út“.) De Olaszország és Franciaország számára is a Földközi-tenger a fő összekötő vonal a tengerentuli gyarmataival. Franciaország számára igen fontos az iraki petróleumszállítás s a Madagaszkárral és Indokinával való összeköttetés miatt a Suez-csatornán keresztül. Életfontosságú ezenkívül a Marokkóval, Algírral és Tunisszal való érintkezés miatt. Tuniszt Bizerta erődjé védi, a Toulon-Bizerta-Dakar erődháromszög egyik pontjaként, egyidejűleg azonban Sziciliát fenyegeti, illetve fenyegette a római olasz-francia fegyvernyugvás-kötés napjáig.

Olaszország fő vonala La Speziából kiindulólág a Pantellárián keresztül megy Líbiába, a másik vonal meg a Dodekanezosz szigetekről Tobrukon át. Az első az angolok máltai összekötő utját, a második pedig a Dardanellákat fenyegeti. Anglia a nyugati történelem legutóbbi eseményeiig Franciaországgal együttesen próbált helytállni a Földközi-tenger keleti felén Alexandria, Ciprus és Haifa kiépítésével, valamint az ezeket szegélyező államokkal (Törökország, Görögország, Jugoszlávia) kötött szerződésekkel. Itt tehát az angol érdekek összeütközésbe kerültek közép-európai, a Dardanelláknál pedig orosz érdekekkel. A helyzet bonyolult természete miatt merült fel már jóval a jelenlegi háború előtt angol vezető körökben az egész Földközi-tenger lezárásának a gondolata.

A Földközi-tenger bejáratánál a Gibraltár gyakorlatilag meglehetősen nehezen megtámadható erőd, a Dardanellákat viszont Anglia török barátságával véli biztosítani, míg a Suez-csatornát, a Földközi-tenger kijáratát, egyiptomi szövetségével. Jóval a nyugati háború kitörése előtt Anglia le is zárta a Földközi-tengert s azóta nemcsak Ausztráliával és Indiával való érintkezését bonyolítja le Afrika körülhajózásával, hanem Iránnal és Irakkal is ezen az utvonalon érintkezik. Ez utóbbi miatt különös jelentőségre emelkedett a Perzsa-öböl, mindenekelőtt az iráni és iraki petróleum biztosítása, de az indiai repülőut miatt is. Ezért építették ki itt támaszponttá a Bahrein-szigeteket s kötöttek Irakkal ugyanolyan szerződést, mint Egyiptommal.

Anglia arab barátsága a Vörös-tengert és a Perzsa-öblöt segített biztosítani, az ellenfelek viszont épp ezért próbálták az angol-arab barátságot lazítani s az arabok közt ugyanugy fölkeléseket szervezni vagy támogatni, mint ahogy azt Anglia a múlt világháború folyamán tette.

A különböző érdekek méginkább kereszteződnek Iránban, ahol az orosz és angol erővonalak időnként olasz befolyásokba ütköznek, valamint Afganisztánban, ahol Japán próbálja a lábát megvetni. A brit álláspont alapja természetesen Anglia Egyiptomhoz való viszonya, nemcsak a Szuezi-csatorna uralása miatt, de azért is, mert Egyiptom az izlam világában ma vezető szerepet játszik s pillér a Kelet és Délafrika közötti uton, a Jóménységfok-Kairó vonalon. Ez a viszony Szudan közös uralásán, valamint a közös katonai-sztratégiai érdekeken alapszik, amennyiben mellőzzük azt a brit kényszerítő eszközt, amit Anglia a Nilus életét olyannyira meghatározó duzzasztógáták kiépítésével szerzett.

Brit és orosz érdekek ütköznek össze az Irántól Középázsiaig húzó dó területeken. Afganisztán is e között a két hatalom között áll. A Gaurizankáron túl Anglia 1904 óta iránytszabó szerepet visz Tibetben ugyannyira, hogy 1920-ban angolok szervezték meg a tibetiek hadseregét. Régebben ez a helyzet feszültséget idézett fel Kínával. Kína figyelmét azonban részben az angol barátság, másrészt a japánokkal való harc elterelte innen. Annál inkább kíván most Japán ide beleszólást Kína helyett. Jelentkeznek itt azonban orosz erők is.

Az alatt, míg Anglia áthatotta Tibetet, Szovjetország Sinkiangban, ismert nevén, Keletturkesztánban vetette meg a lábát. Az angolok 1937 folyamán itt támasztott felkelése — az angol befolyás biztosítása érdekében — teljességgel meghiusult: a kormány kitartott az oroszok mellett. Azért érezhetőek itt japán befolyások is. Általában mindezek a belső-ázsiai folyamatok felettébb homályosak. Ahogy Közép-Ázsia Anglia és Szovjetország, úgy Mongólia Japán és Szovjetország között oszlik meg. 1921 óta Külsőmongólia Mongol népköztársaság néven orosz érdekerület ugyanugy, mint Sinkiang. Belsőmongóliát 1937-ben Japán szállotta meg s önálló mongol fejedelemséggé kiáltotta ki Mandzsukuo mintájára japán fennhatóság alatt. Ha itt Japán Oroszországgal áll szemben, mint Sinkiangban Oroszország Angliával, úgy Délkinában a japán tervek angol tervekkel kerülnek szembe, ahol az egykori kínai, jelenleg brit Birma a kínai védekezés mögöttes országrészévé alakult Japánnal szemben (1938-ban). Birmában Kína a sinkiangi orosz összeköttetés mellett brit összekötő vonalat is kapott s ezzel kapcsolatot a rangooni kikötővel. Idevonatkozólag épp a legújabb távolkeleti események hatnak módosítólag.

A brit-japán ellentétek főleg a Csendes-óceánon szembeszökőek. Már a japánok Kína fölötti uralom-igénye súlyosan érinti a brit kereskedelmi érdekeket. Ami ezideig Kínában történt, az mindenekelőtt a brit sziget erődöt, Honkongot érintette súlyosan. Ehhez járul még Japán állandó dél felé törése Ausztrália, Holland-India, Indókiná, Malakka és a Fülöp-szigetek irányába. Ezzel azután a Csendes-óceánon a brit, francia és japán érdekek mellett aktualizálódik az amerikai is; mindezek a szá- lak a Délkinai tengeren futnak össze. Délkinai tenger a Csendes-óceánnal szemben olyan pozíció, mint az Északi-tenger az Atlanti-óceán irányába. Japán kiindulási pontja dél fele a Formosa-sziget; innen szállta meg a Hainan szigetet s tartja sakkban a Déli tengerben az „angol-szász“ frontot. Japán szándéka láthatólag Singapore megkerülése és Sziámban a befolyása biztosítása. Anglia állását a Singapore-Honkong-Port Darwin várháromszöggel biztosítja, amit idáig Franciaország indókinai és

Holland-India oldal állása s a portugál Macao kikötő biztosított. Gyakorlatilag itt a magva az Anglia és Hollandia közti szoros közösségnek. Hollandia birtokát az angol flotta és az angol erődök védik, Holland-India viszont támpont az angolok számára, légiflottája meg erősíti a távolkeleti angol légi haderőt. Az „angolszász“ fronthoz itt hozzájárul még Amerika. Amerika ugyan feladta a Fülöp-szigeteket, amióta azonban Japán visszautasította az amerikaiaknak a Fülöp-szigetek semlegesítésére tett javaslatát, azóta Amerika ismét felvonulóban ezen a ponton. Minden valószínűség szerint a fenyegetett Honkongot Manilla pótolja az említett várháromszögben.

Az Egyesült-Államok a Csendes-óceánon védekezésük hatalmas előterét teremtették meg a Dutsch Harbour, Pearl Harbour és Panama várháromszög kiépítésével. A japánok természetes védővonala a Riu-Kiu szigetektől a Kurila-szigetekig húzódó szigetsláncolat, amelyhez a Bonin, a Marianen, a Karolinen és Marshall szigetek csatlakoznak elővédként. Az Egyesült Államok és Oroszország csak Dutsch Harbournál és Kamcsatkánál érintkeznek, míg Japán és Oroszország a Japán-tengerben és a Szahalin-szigeten. Az orosz-japán viszony természetét mindig pontosan jelzi a mindenkori tárgyalások állása az Észak-Szahalin szigeti japán petróleum-koncessziókat és a japán partvidéki halászok halászati jogát illetőleg az orosz vizeken. A Középázsiai és kínai ellentétekhez mérten itt nincs áthidalhatatlan feszültség, márcsak azért sem, mert Kelet-szibéria Japán számára nem igen csábító háborús cél.

A Csendes-óceáni erővonalakat és feszültségeket nem soroltuk fel kimerítően, ki kell emelnünk azonban a Déli-tengert illető angol-amerikai ellentétet.

Északamerika érdekei a Csendes-óceánon nem annyira stratégiai, mint inkább kereskedelem- és közlekedés-politikai természetűek. Észak-Amerika stratégiai érdekei sokkal inkább a Panama-csatorna köré csoportosulnak s Dél-Amerikára irányulnak, körülbeül ugyanugy, ahogy mára a Kis Antillák szigetcsoportja a venezuelai és trinidadai petróleum-létezési szempontból fontosabb Amerika, mint Suez Anglia számára. A Panama-csatorna u. i. Amerika keleti partját a nyugatival jobban és olcsóbban köti össze, mint a szárazföldi vasúti sínek. Ezenkívül a csatorna a mindenkori egység lehetősége az Atlanti- és a Csendes-óceáni amerikai hadiflotta között. Ezért ez a stratégiailag fontos közlekedési út az üzletre beállított Amerika számára minden vonatkozásban egyenesen „állami vállalkozás“. Mivel a Panama-csatorna nagy hajók számára már alig alkalmas s egész flották gyors átkelése rajta igen nehéz, ezért Közép-Amerikában az Egyesült-Államok egy másik csatorna, a Nicaragua-csatorna építését tervezik, aminek építési költségére 300 millió dollárt már előirányoztak.

A Csendes-óceán felé való összeköttetés és a délamerikai befolyások irányából újabb erővonalak sugároznak ki az amerikai közép tengerre, a Karibi-tengerre. Az erős és kihangsúlyozott amerikai érdekek itt sokszorosan brit érdekekbe ütköznek; így mindenekelőtt a Bahama-szigeteken, mely a nyugatindiai szigetek előtere. Amíg az angol-francia szövetség fennállott, addig elképzelhető volt innen az amerikai közép-tenger teljes lezárása a britek, a franciák és hollandok által. Ezért került fel Amerika részéről a Bahama-szigetek átadásának gondolata.

aminek ellenében Amerika az angol világháborús hadiadósság törlését ajánlotta fel. Anglia azonban mindeddig nyugatindiai szigetbirtokát a Bermuda szigetekkel együtt Atlanti-óceáni uralma és hajózása lényeges biztosító pillérének tekintette. Különösen nélkülözhetetlen itt számára a Kis Antillák szigetsorozatja a venezuelai és trinidadai petróleumszállítások biztosítása miatt. Különben Anglia az Atlanti-óceán és az Afrika körüli tengeri utját India felé az Ascenzion, Szent Heléna, Azori, Kapverdi és Mauritius szigetekkel, valamint a Simonstown-i és Durbán-i erődökkel biztosítja. Ezeken túl kezdődik azoknak a szigeteknek és erődöknek a láncolata, amely Mombaschán és Adenen keresztül Singaporeig és Port Darwinig Anglia tényleges tengeruralmának látható s legújabbban mind sűrűbben emlegetett és bolygatott vonala.

A L I P C S E I K E R E S K E D Ő

Irta: MIHAIL SADOVEANU

Végre elérkezett az áhitott perc, hogy a drágánestii Jonicának, a mi igen tisztelt udvari istálló-mesterünknek, megint kedve kerekedett mesélésbe fogni és mi éppen nagy élvezettel készülődtünk az új történet meghallgatására, amikor egyszercsak lármát és kiáltozást hallottunk az esti ködtől megült szucsavai utról. Elsőnek maga az istálló-mester ugrott talpra. Boroskancsóját lecsapta az asztalra.

— Hát ez meg mi legyen? — kérdezte tőlünk élesen és nyugtalanul.

Mi nem tudtuk, nem válaszoltunk.

Az istálló-mester kettőt lépett az út felé. Akkor megjelent szobája ajtajában Ankuca. Keble magasságában nagy lámpást tartott. A fény megbiborosította orcáját. Ebben a rózsaszerű tündöklésben szeme nagyobbak, feketébbnek tűnt. Lejött a két lépcsőn, az országút felé sietett, mi csak a szép fejet láttuk siklani, a testet könnyű árny fedte.

— Valami szekereseknek kell lenniök, Jonica barátom, — mondta ki gondolatát Isac megyekapitány. — Amikor majd visszatér Nagyságod a helyére, az asztal mellé, legyen gondja rá, hogy fel ne fordítsa borát, merthogy az igen jó dolog, hogy ha nem is drága.

— Szekeresek lesznek, — helyeselt a szabad paraszt.

Valóban szekeresek voltak. Tömör, ökörmegállító hangok szálltak: Áhó! Áhó! A lámpás fénye, belevillámolva a vaksötétbe, gyékényernyős szekerekre vetült, amelyek mintha most termettek volna elő a földből. Fehérbebujt emberek sűrögtek-forogtak tűnve-eltűnedezve. Valaki jókedvűen szólt:

— Adjon Isten, Ankuca asszony!

— Isten hozta! — adta vissza a fogadósné.

Hangjába édes énekszó vegyült, azt mi jól ismertük régóta. Mindkét kezébe fogta a lámpást, felemelte a feje fölé — homloka előreborult — hogy felismerje vendégeit. Akkor a lámpásba helyezett kicsiny faggyufáklya lángja körébe báránybőrsapkát és hosszú bőrbundát viselő szakállas férfi lépett és a fogadó tulajdonosnője felé közeledett. Szakállát olló türtőztette-kerekítette; arcán, amely gazdag volt húsban s kellemesen telt, mint egy igazi jólevő-ivó keresztényé, mosoly ült.

— Ugy itélem valami kereskedő lehet, — jelentette ki Neculae Isac, a megyekapitány.

A fogadósné felismerte vendégét. Hangja simogató lágyssággal hullt, emelkedett.

— Éppenséggel Nagyságod az, Demján uram? Akkor hát még egyszer Isten hozta. Tessék belépni házamba. Parancsolja meg szekereseknek, hogy húzzanak át a pallón, de jól ügyeljenek nehogy feldőljenek. Kerüljenek be ügyesen az ereszfedél alá. Akkor aztán bezárjuk a kapukat, mint valami várban s Nagyságod nyugton lehet még, ha arany is van a batyukban.

— Nincs nekem aranyam, drága Ankuca asszony, — védekezett kacagva a kereskedő.

— Tudom, Demján uram, de hát drága dolgai csak vannak Nagyságodnak, hát azért mondom, hogy nyugton lehet. A kapukon kívül, amiket jól ismer bizonyára van itt egyéb jó is: jó emberek telepedtek le a kemence körül, új boromat izlelik-itélik. Vágtam aztán, éppen ma, jó kövér csirkét s friss a kenyér is, előbb szedtem ki. Ez mind igen kedvére való lesz, ugy vélem, hiszen olyan embernek ismerem, ki nem fut a jó falás elől, se az igaz társaságtól.

A szabad paraszt belevegyült a társalgásba, felemelte a hangját:

— Hát aztán, ha ilyen ember őnagysága, mi nagy örömmel látjuk magunk közt, tessék tüzünkhöz.

— Jonica az, aki beszélt, a drágánestii udvari istálló-mester, — búgta Ankuca, mint a gerle, a kereskedő pedig meghajolt az istálló-mester és a tűz körüli árnyak felé.

— Számomra igen nagy tisztesség lesz, — mondotta, — és kérem Nagyságotokat tekintsenek máris legalázatosabb szolgájuknak. Előbb azonban abban kereskedem, hogy rendbehelyezzem árumat s a barmok és az emberek eledele után lássak, ha ezt elvégeztem, ki sem lesz boldogabb nálam, hogyha megizlelhetek étel után egy pohár új bort. Mert, amint írva is vagyon, a bor jót tesz a szívnek és igen jól használ a test különböző más szerveinek is.

Az istálló-mester a tűzünk felé visszafordulva jóindulattal mondta:

— Ez a kereskedő kedvemre való!

— Igazat adok Nagyságodnak, udvari istálló-mester uram, — helyeselt Leonte apó. — Az az ember, aki ahogy meglát valakit, abban a szent percben kacag és szól hozzá, nem hordoz bensőjében se csalafintaságot. se más rejtegetnivalót; és ha még hozzá az Uristen éppen az oroszlán jegyében és a nap plánétájának uralma alatt rendelte el születni, mint ezt az idegent, nem lehet semmi ellene abban, hogy vagyont gyűjtsön és nagy méltóságban legyen része. Az ő dolgai érdemesek és hasznothajtok; és még ha gögösen is emeli fejét s ha csikorog is minden lépése, mindenkoron jámborságról és békés baráti hajlandóságról térszen tanuságot...

— Kérdezzük hát meg, Leonte apó, milyen csillag jegyében született ez az idegen, — határozta el az udvari istálló-mester.

— Ha Nagyságod úgy akarja kérdezzük meg. A magam részéről nem vagyok ellene, — egyezett bele a szóba a csillagjós.

A szekerek és a szekeresek áthaladtak a fogadó kis hídján a lámpás világában. Három nagy gyékényernyős szekeret számoltunk meg. A telekerekek nehezen, tompán szóltak. A parasztok nógatták az ökröket. A

kenderostorok könnyű csattogással verték a nagy ökörhátakat. Az emberek, az ökrök, a gyékényes szekerek elhaladtak előttünk. A fogadóudvar ereszfedele alatti mély sötétség elnyelt mindent. Még egy ideig emberi hangokat hallottunk, majd zajokat, amelyeket tárgyak okoztak. Valaki kiáltott. A kocsisok levették az ökrökről a jármokat. A földre dobták gyors egymásutánban. Jól kivehető volt a nehéz fa és vasalkotmányok földbefuródásának zaja, majd mindenek fölé emelkedett vékonyan, repülő madár módjára, csapongó, szállaló vidámsággal a fogadósne szavainak dallama.

Jött a kereskedő felénk inogva, tömötten, szélesen, nagy bundájában, csikorgó lábbelijeiben.

— Kivánok mindenkinek jó estét és örülök a találkozásnak, — mondotta.

— Köszönjük Nagyságodnak, — válaszolt az udvari istállómeister. — Ha meg nem sértem, üljön le körünkben, igen tisztelt Demján uram.

— Krisztisor Demjännak hívnak, — egészítette ki az istállómeister szavait a kereskedő — és Jassyban van boltom a nagyuccán.

— Ez már aztán igazán jól van. Kérem hát Nagyságodat, igen tisztelt Demján uram, telepedjék le ide mellém a tuskóra; és a tűz világánál hadd méregessük egymást, mi Nagyságodat, Nagyságod meg minket, úgy lesz haszna az ismeretségnek. Leonte apó, aki foglalkozására nézve csillagjós s aki nekem öreg és bölcs barátom, azt mondja, igen tisztelt Demján uram, hogy Nagyságod az oroszán csillagjegyében született és mi igen kíváncsiak volnánk megtudni vajjon valóban így van-e?

A kereskedő zavartan pislogott, lezárta a szemét, mintha a lángok sértenék, majd újra kinyitotta és csodálkozva, kételkedve tekintett köröskörül.

— Ez valóban így van, — vallotta meg nekünk. — Születésem napja, Isten akaratából, július hó 18.-a.

— És lenne szives Nagyságod még azt is megmondani vajjon az az év, amelyben a világra jött, csakugyan a nap plánétájának uralma alatt állott?

— Nem tagadhatom le, így van, — mondta vontatottan, egyre jobban csodálkozva a becsületes kereskedő, — 1814-ben, a megváltás évében, születtem. Hogyan és kitől tudhatták meg Nagyságotok mindezeket?

— Joggal csodálkozhatik, igen tisztelt barátom, — mondta mosolyogva az istállómeister, — aminthogy mi is igen nagyon csodálkozunk; hiszen anélkül, hogy ismerte volna Nagyságodat, csupán árnyéka látásakor, Leonte apó meg tudta mondani az igazat. És mondott ő ennél többet s nagyobbat is; azt, hogy Nagyságod csikorgó lábbelikkal jó majd közénk, amiben mindjárt ahogy jött Nagyságod, igaza lett.

Amikor Leonte apó valamennyiünket tágranyilt szemmel, felpúposodott szemöldökkel látott, felkelt helyéről, boroskancsójával a kezében.

— Igen tisztelt udvari istállómeister ur, — mondotta emelt hangon — és Nagyságod is Demján uram! Ha azt mondom, hogy csupán és egyesegyedül az Isten Özszentsége és a könyvem, amelyet a táskámban hordok, világosít meg minden szavaimban, akkor Nagyságotok irántam való csodálata minden bizonynal és jogosan is, megfogyatkozik. Mert, amint az tudnivaló tudott dolog, Isten számára és eme bölcs könyv szá-

mára nincs titok. Én, mint gyarló ember tévedhetek, de a könyvem nem. És mivel a könyv megmondja milyen az ilyen és ilyen csillagjegy, vagy plánétauralom alatt született halandó ábrázata, én megismerem az ember orcájáról, hogy milyen csillagjegyben és plánétauralomban hozta létre az édesanyja. Még más mindent is mondhatok könyvemből: házasságról, vagyonról, méltóságról, rangról, egészségről és az élet éveiről, de hát az én tudományom sem ér el akármeddig. Mertha ugyan megtudom mondani, tisztelt Demján uram, hogy a borban és társaságunkban kedvtelili majd, azt már, kérdésére, nem tudnám teljes bizonyossággal megmondani, hogy német áruval megrakott szekereivel vajjon honnan is jó: Lembergől-e, vagy pedig Lipcséből?

— Lipcsei árut hozok, — mondotta a kereskedő.

— Akkor jól van. Adjon a Mindenható Nagyságodnak jó egészséget és az áru után búsás hasznót. Most pedig igyék velünk Nagyságod, üritse ki fenéki azt a boros kancsót.

Felejtve ámulatát Krisztisor Demján uram felemelte boroskancsóját, ivott s vidám és barátságos volt velünk. Kapott aztán a fogadósnétól, cseréptálon, sült csirkét s friss kenyeret. Nem kellett hosszú időnek eltelnie ahhoz, hogy abban az útonlévő kereskedőben igen jó társat s cimborát ismerjünk meg arra a munkára, amelyben éppen találtattunk.

Amikor az ereszalja alatt, az udvaron, elült minden mozgás s a kocsisok nagy bekecsekbe burkolózva a szekerek alá, a kerekék közé, a hóra feküdtek le aludni, a kereskedő, mintha minden gondját-baját bundája mély zsebeibe tömte volna, vidámsága virágában mutatkozott meg s frissen töltött boroskancsóval a kezében felköszöntötte Neculae megyekapitányt. Ugy látszott, hogy a kereskedő különösképpen Bălăbănești falu bojárja — a megyekapitány ismerőse — iránt érez mély szeretetet, azért keresi kedvét a megyekapitánynak.

— Ha kívánja, kapitány uram, — mondotta, — elmesélhetem, hogy estek külföldi mulatásaim, hogysmint jártam a más országokban. Léven, hogy a Fennvaló akaratából úgy rendeltetett, hogy azon nemes és igen tiszteletreméltó céh tagja lehessenek, amelyhez tartozom, néhány évvel ezelőtt elég jó helyzetbe jutottam és kis vagyona tettem szert. Akkor úgy gondoltam, hogy elérkezett az ideje annak, hogy saját emberiségemből még magasabbra jussak s ezért elhatároztam, hogy néhány érdemes koros kereskedő példáját követve, magam is felkeresem Lipcse városát. Addig országos vásárookra jártam és német meg zsidó kereskedőktől vettem az árut, amit aztán továbbadtam. De úgy döntöttem, hogy az igen jó lesz, ha azt a pénzt, amit ezeknek a kereskedőknek hagyok, megtakarítom. Így aztán megkíséreltem egy utat, ma két éve, Lembergbe. És mivel ezen utam után igen jó nyereség ütötte a markom, fejembe vettem, hogy tovább megyek: Lipcsébe. Eljött hát a Szeplőtelen Szűzanya napja, kitűzött ideje indulásomnak. Négy szép tiszta viaszgyertyát vittem a kicsi szentnek a Három Egyházfő templomba s megkértem Mardare atyát imádkozzék utamért, vértessen fel a sok veszéllyel és a rengeteg leskelődő nyavalyával szemben. És én magam is térdepelve töltöttem jó időt a kicsi szent koporsójánál és kérve-kértem vegyen oltalma alá. Megöleltem Grigoricát, ifjabb fivéremet s rábizva boltomat szekérre ültem és nekivágtam a Husinak vivő utnak. Husinál átkeltem a Pruthon s az orosz birodalom földjére léptem. A Dnyeszter melletti Tighinában

találkozásom volt egy örmény kereskedővel, aki a muszkák birodalma legbelsejéből való volt s akivel igen hasznos üzleteket bonyolítottunk le. Tanácskozás után megegyeztünk s ott Tighinában mindjárt meg is vásároltunk, együtt, jó szövetségben, ötszáz darab ürüt, de jó és szép árut. Rubelével fizettük darabját. Ott melegében, cseppet sem késlekedve, miután négy embert vettünk magunk mellé, felhajtottuk azt az ötszáz ürüt a Dnyeszter mentén. Kár s baj nélkül elértük a német gránicot s eljutottunk Isten segítségével Csernovicba. Onnan Lembergbe vettük utunkat s ezt a várost is elértük szerencsésen. Lembergben árunkat vonatba raktuk s alig néhány nap alatt Strassburgba értünk, amely tudvalevőleg francia császári város. Ott addig vesztegeltünk, amíg eladtuk az ürüket, aranyért darabját. Kereskedők vették meg s el is szállították valami Páris nevű vásárhelyre.

— Gyalog-e, vagy pedig vonattal? — kérdezte Isac megyekapitány.

— Vonattal, igen tisztelt kapitány uram. Azokban az országokban, a német és francia birodalomban, nyugaton, az emberek ma már vonattal járnak. Ma itt vannak, holnap ki tudja hol.

— Hogy-hogy vonattal? — kérdezte valaki dörgő hangon, haragosan.

Megfordultam és a Rarău helységbeli öreg csobánt vettem észre. Szemöldjeit összevonta, keménynézésű szeme bizalmatlanul fénylett. Az az igazság, hogy magam és a többiek is nagyon szerettük volna megtudni mi az a vonat, amiről a kereskedő beszél. Az udvari istállómeister és a megyekapitány úgy mutatták, hogy ők tudják miről van szó, de mégsem voltak ellene, hogy maguk is meghallgassák a felvilágosítást, amire vártunk.

— Nem tudják mi a vonat? — kérdezte kacagva Demján uram.

— Hát tudni éppen tudjuk, — mondta nem nagyon erősködve az istállómeister.

— Én nem tudom, — röffent közbe makacson az öreg juhász. — Ki tudhatja milyen ujfajta német hitványság lehet az is megint?

— Igazi hitványság, ördögi praktika... — kacagott vidáman a kereskedő. — Az a vonat kerekenjáró házfélékből áll. Ezek a házikók vasrudakból fabrikált utakon állanak, masina vontatja valamennyit, egy masina, de az valami csodálatos módon füttyögtet és pöfög; és magától jár, a tüztől, amit benne tesznek.

— Lovak nélkül? — kérdezte Leonte apó.

— Anélkül.

— Hát ezt már nem nagyon hiszem! — morogta a csobán. Leonte apó szörnyülködve keresztet vetett.

— Mért ne hinnétek el? — vegyült bele békitón a társalgásba az istállómeister. — Én is hallottam valami ilyesmit és el kell hinnünk. Ugyan látni én magam sem láttam.

— Én azonban láttam, ahogy mondom, — erősítette szavait jókedvűen a kereskedő. — Az a masina magától jár és maga után vontatja az összes kis házikókat. Azokban vagy emberek ülnek, vagy pedig árut szállítanak. A Tighinában vett ürüket is ilyen kocsiban vittem. Azok a házikók igen jól mennek, nagy rázkódások nélkül és semmi kellemetlensége nincs az embernek; éppencsak, hogy rettenetes csörömpölés, lárma van, úgy, hogy az utasok úgy ordítanak egymásnak, ahogy a torkukon

kifér, mintha süketekkel váltaná az szót.

— Hm. Aztán Nagyságod is ült abban a tüzes házikóban? — kérdezte a csobán.

— Ültem, jártam. Dehát minek is csodálkoztam volna ilyesfajta dolgokon, amikor láttam én sok mást, ennél csodálatosabbat?

— Ugyan miket, kereskedő uram?

— Hát példának okáért Németországban, a vásárhelyeken olyan házakat emelnek, hogy négy, öt házat raknak egymásra.

— Halottam én is erről, — mondotta bizonytalankodva az udvari istálló-mester, — de nem jött, hogy elhigyjem.

— Hát ugyan mért ne hinné el Nagyságod, ha egyszer ott ugyan van. Meg azután azokon a német vásárhelyeken az utakat beburkolják, szinte egy darab kő az egész.

Hallgattunk és tisztelettel tekintettünk a kereskedőre.

— Igen. S aztán jönnek ezek a németek, urak és urnők és sétálnak fel s alá az utak szélén. Az asszonyok valamennyien kalapot hordanak, az uraknak, mindannyioknak zsebórájuk van. De igaz, nemcsak az uraknak, hanem még a szegényebb munkásoknak is van zsebórájuk.

— A zsebórák az még hagyján, — szakította félbe Leonte apó, — dehát kalapos asszonyok! Hogy úgy mondjam meg ahogy van, ezzel nem igen értek egyet!

— Hát mit csináljon az ember? — vigasztalta meg a csillagjóst az istálló-mester. — Olyan arrafelé a szokása a népeknek. Mit látott még ezenkívül Nagyságod?

— Mást egyebet nem láttam, hacsak azt nem, hogy de nagy vásárhely az a Lipcse! Nagy, mint a világ és mindenféle komédia van benne, a zene szól s amennyi németiség van a földön, az mind sert iszik. Aki nem ihatott abból az italból, jóemberek, hát az ne is igen bánja. Mert annak az italnak olyan íze van, mint a marólagnak.

— Ugy? — derült fel az istálló-mester ábrázata. — Hát azok a németek nem tudják mi a bor?

— Tudni tudhatják; dehát én arra felé olyan bort, mint ez a miénk, nem láttam s erősen is éreztem a hiányát.

— Ugy? Hát enni mit evett Nagyságod? Azt hiszem, igen tisztelt Demján uram, hogyhát csak nem szennyezte be magát macskával, békával, vagy éppen póccal?

Az öreg juhász jót köpött félre s megtörölte a szája szélét inge uj-jával.

— Nem igen óvakodtam, merthogy nem is láttam ilyenfajta dögöket. Hanem burgonyát azt ettem dagadásig, meg főtt sertést és marhahúst.

— Főtt húst? — csodálkozott a megyekapitány.

— Igen, főtt húst és hozzá olyan sert, amit mondok.

— Vagyis, — folytatta a megyekapitány, — nyársonsült csirkébe része nem lehetett?

— Hát nem igen.

— Se betyármódra süttött, máléba s fokhagymába forgatott, bárányba?

— Abban sem.

— Se töltött káposztába?

— Se töltött káposztába, se borsos káposztalevesbe. Se szenensütött pontyba nem volt részem.

— Az Uristen óvjon és oltalmazzon meg minket az ilyen élettől! — vetette a keresztet Leonte apó.

— Hátha így állanak a dolgok, — tette hozzá Isac kapitány, — ha nekik mindezük nincs meg, hát akkor bánom is én! Ők maradjanak meg a vonatukkal, mi meg a mi jó Moldovánkkal!

Erre aztán valamennyien igen jó kedvre derültünk és odaköszöntünk boroskancsóinkkal Krisztisor Demján uram bundájának, fürtös szakállának és pirospozsgás ábrázatának. S nagy lármát csaptunk, tele to-rokból kiabáltunk, ki ahogy tudott.

— Ami azt illeti azoknál a németeknél vannak jó dolgok is, — folytatta szavát a kereskedő. — Teszem azt náluk a tudás igen nagy becsben áll.

— Ime valami, ami csakugyan nem rossz, — vélte az istállómes-ter.

— Minden vásárhelyt, minden faluhelyt, igen tisztelt udvari istálló-mester uram, minden vásárhelyt, minden faluhelyt, mondom, iskola. Iskola és iskolamesterek. S ott mindenkinek tanulnia kell, mindenki be van fogva a könyv mellé.

— De hát akkor a juhokat ki őrzi? — morogta a juhász, mi pedig megint vidámságra derültünk.

— Már pedig ez így van, nem mentes ott senki a tanulás alól, se fiu, se leány!

Az istállómes-ter arca elsötétült.

— Hogy-hogy lányok? Hát ez megint valami olyan rend, hogy ez is csak hadd maradjon náluk.

Mi természetesen valamennyien egyetértettünk az istállómes-terrel és megint kiáltoztunk és ütöttük az aszalt, de olyan erősen, hogy azt hallják meg Németországban is.

A kereskedő, mivelhogy igazságosabb volt, mint mi, mosolygott és csendesen várt sorára. Hogy elült a lárma, folytatta:

— És van még azoknál a németeknél valami, kapitány uram. Rend van és törvény. Én ismertem ott egy molnárt, aki egy falat földérti beperelte a császárt magát. S mivelhogy az igazság az ő oldalán volt, a bírák neki adtak igazat, nem a császárnak.

— Nohát ezt én megint nem hiszem, akár a tüzes szekeret, — kiál-totta Konsztántin, az öreg juhász.

— Én pedig igenis hiszem és nagyon is a kedvemre való az ilyen-fajta rend, — fordult a szabad paraszt felelete.

— Így hát, igen tisztelt istállómes-ter uram, három hetet töltöttem országukban, láttam sok jót, de volt olyan is bizony, ami nekem nem volt kedvemre. Példának okáért, hogy eretnekek. Habár máskülönben ők is hisznek a mi Urunkban, Jézus Krisztusban.

— Akkor hát, hogy eretnekek?

— Eretnekek, annyi. Nekem Mardare atya mondotta a Három Egy-házfő templomában. Ő meg tudja.

— Hát akkor eretnekek és kész, nem tehetek róla, — egyezett bele az ítéletbe az udvari istállómes-ter.

Ezen egy kicsit elbusultuk magunkat, a németeknek ezen a nagy

bűnén. De a kalmár beszélni akart s mi hallgattuk őt.

— Azután például tapostam én eleget a német utakat, sok falut, sok várost kerestem fel, de azt mondhatom, hogy senki nem háborgatott, se közrendi ember, se császári személy. S elhoztam én azzai a tüzes szekérrel, ahogy ez az ember nevezi, aki nem hisz szavaimnak, árumat egész Lembergig. Ott hosszú német szállítókoskba raktam. Szucsavában megint váltottam szekereket, ezekbe a bukovinaiakba fogattam. Kornu-Lunkánál, a határszorosnál, Fálticeni mellett moldovai földre léptem nagy örömmel. Amikor a fejedelmi vámot vették tőlem, a vámosok megkérdezték, vajjon nem hoztam-e számukra is valami ajándékot azoktól a hitvány és eretnek németektől? Akkor benyultam bundám jobb-zsebébe és elővettem onnan a két vámosnak egy-egy égőveres színű nyakbavaló kendőt. Mert már jóelőre gondoltam én erre; előkészítettem az ajándékokat, hogy ne kelljen megoldanom batyúimat, se kinyitnom a ládákat. Nagyon megörültek a vámosok és utamra hagytak; békében is jártam egész Boroajáig. Ott a Moldova folyó körül egyszer csak egy lovas vált ki, szép derék férfiú és intett, álljak meg. Megértettem, hogyha nem engedelmeskedem a piztolyait szólaltatja meg. És ahogy álltam és vártam a lovas egyre közelebb léptetett hozzám, majd hozzámfordult és megkérdezte ki fia vagyok, honnan érkezem és minemű árut viszek. Ugy feleltem neki, mint igazi bírásnak. De megkérdeztem én is ki ő? Így válaszolt: Tekintsen reám, Nagyságod. Én rabló vagyok s az országon szolgálok. Ide minden pénzt, ami Nagyságodnál van.

— Jó ember, — mondom én, — árut adhatok, pénzem az nincs. Ami volt, a szekereknek kifizettem s otthonomig még két napi járóföld van hátra.

— Ugy? — szólt. — Akkor mondja meg Nagyságod, miféle árut visz?

— Hát miféle árut vigyek? Lipcsei árum van, német gyártmány. Mindenféle csipkém, gyöngyeim, fülbevalóim vannak a batyukban, meg finom fehérneművásznak asszonyféléknek.

— Mit akar Nagyságod, mit csináljak én ilyesmivel? — mondta a rabló. — Nem talált semmi mást azoknál a bűnös gazoknál, semmi olyasmit, ami méltó egy ilyen daliához, mint én?

— Dehogynem, ha meg nem sértelek vele s kedved elnyeri, erre is gondoltam, jóember, — mondtam neki. — Tessék tőlem egy szép égővörös indiai gyapjukendő. Ilyen nincs senkinek Moldova-országban, odaváló ez a lovasember nyakába!

— Hadd lássam, — mondta a rabló.

— Én mindjárt kivettem bundám másik zsebéből a harmadik kendőt s neki nyújtottam. Amikor meglátta nagy öröme lett. Elvette, elment, még meg is köszönte.

Jókedvűen a jó találkozástól megálltam Drăguseni községben, az is a Moldova folyó mellett van. Megállítom a szekereket, pihenőt adok, odateszem a szekereket, vessenek jó tüzet az ökrök orránál, keverjenek jó puliszkát a vasüstben. Amikor kibontom a turót, ők meg kiborítják a puliszkát, hát egyszer csak jön a megyei alispán s a hivatal parancsára fe'lszólit, adjam elő az utilevelet.

— Mit mondjak Nagyságotoknak? Nekem elsőrendű utileveleim

vannak, de a legkülönb Temistokle Buksán aga ónagyságos fényessége levele, aki is nekem keresztapám. Előveszem az utileveleket s azt a levelet, az aga levelét orra alá dugom az okvetetlenkedőnek.

Ez van abban a levélben:

„A Nagyságos Fejedelem parancsából, Te megyei alispán, Te sz-právník, vagy akár más előljáró, Te vámos, Te falubíró, vagy bárki légy, nehogy bármiféleképpen ártani merészkedj ennek a tisztességes kereskedőnek, hanem engedd utjára békén, hadd menjen oda, ahova akar. Így legyen.“

Rákancsit az a hivatalos ember azokra a nagy pecsétekre, meg az aga kézjegyére, fintorítja az orrát.

Azt mondja:

— Nagyságod, nagyuram, Németországból jön?

Felelek neki. Azt mondom:

— Igen, Lipcséből jövök.

— Aztán milyen árut hoz, Nagyságod?

— Hát miféle árut? Mindenféle csipkét, gyöngyöket, fülbevalót, fémhírneművásznakot, meg más mindent asszonyoknak.

— Csak azt? Hát aztán mire tudjon menni mindezekkel egy olyan legényember, mint én?

— Semmire sem mehet, az már igaz, — válaszlok neki mosolyogva. — De ha meg nem sértelek s kedvedet nem rontja, megyei alispán uram, én bizony erre is gondoltam. Van nekem mindezen asszonyoknak való hiábavalóságok mellett egy gyönyörű szép indiai gyapjuken-dőm, nyakbavaló, olyan csodálatosan szép nincs még egy a világon!

— Lássam, biztat.

— Kiveszem a zsebemből a negyedik gyajukendőt és ő elmegy anélkül, hogy köszönné.

— Ez utazásom története, kedves keresztény felebarátaim, — végezte elbeszélését jókedvűen a kereskedő. — Kifizettem adómat, ki a vámot is, leadtam az ajándékokat is, kinek ahogy dukált és most enyém az ut Jassy piacáig. Még ott van kicsi adósságom a szentnél s még valami lerónivalóm Mardare atyánál. Azonkívül iparkodnom kell még, hogy keresztapám Buksán aga fényes ábrázata elé jussak. Ha ez megvan, akkor aztán kipihenhetem magam, a magam házában, a magam boltjában, ahol is békében megvárhatom, hogy nem kevés fáradaimaimnak meg legyen a gyümölcse. S ha eljön ideje annak is, Isten segítségével, nőt is veszek magamnak, — mert tudnotok kell Nagyságotoknak, én még szabad legényember vagyok.

Mi újra kiáltásokba törtünk ki és a tisztességes kalmár szakálla felé emeltük boroskancsóinkat. És abban a nagy kocsmái zsivajban egyszer csak megjelent, riadtan tűnve, mégis kicsiny mosollyal a szája sarkában: Ankuca. Felfogott ingében, ölében kis sütőben frissen sült lepénykéket hozott. Aminek a látásán mi még nagyobb örömmre hevültünk és, ha lehet, még nagyobbakat kurjantottunk. Krisztisor Demján pedig, akit szintén virágos kedvre birt a jó ujbó, felkelt az asztaltól, bundája zsebébe süllyesztette kezét, kihuzott onnan és megcsillogtatott a tűz fényében egy gyöngynyakláncot. Odalépett a fogadósnéhoz, szép nyakára helyezte az ékszert és bekapcsolta szép pihés tarkójára. Azután tett egy lépést hátra és csodálattal tekintve Ankucára így szólt:

— Drága Ankuca asszonyom, ime legyen tanu valamennyi vendéged! Mondja meg mindenik, vajjon látott-e valaha ilyen gyönyörű gyöngy-sort ilyen gyönyörű asszony nyakán?

Keze közé kapta a fogadósne fejét és esókot nyomott mindkét orcájára. Ankuca letette a sütőt az asztalra, kiperdült a kereskedő izmos karjai közül és kiszaladt az ivóból. (Salamon Ernő fordítása)

SZERGEJ JESZENYIN: LEVÉL ANYÁMNAK

Fordította: ZLINSZKY MIKLÓS

*Vajjon élsz-e, anyám, egyetlenem!?
Én még élek. Forró köszöntések
ringjanak fel szobád fölött s esti
mondhatatlan édességű fények.*

*Irják, hogy mély bánattal és buval,
esett fejjel a fiadat várod
s öregséged lassu ingásával
messzenéző dombtetőnket járod.*

*Irják, hogy az esti kék homályban
minduntalan felrémlik előtted,
hogy valaki éles korcsmazajban
megkéseli fiúi szívemet.*

*Nincs baj, anyám! Ne aggódj miattam,
nem vagyok már a régi vad részeg...
Csak a fájó merengésed véli,
hogy viszontlátás nélkül halnék én meg.*

*Gyermekgyöngeséggel most csak egyre
álmodozom s mákonyában élek...
De már megyek s azt a percet várom,
mikor hajlott házukba belépek.*

*Hazamegyek. Mikor? Majd ha nyitja
virágait kertünk ékességgel, —
de hajnalban, mint valaha régen,
ne keltegess, ne ébresztgessél fel.*

*Ne bántsád, ami elmúlt, mint az álom
s ne hánytorgasd azt, ami meg most van:
az életnek annyi veresége,
fáradtsága, szenvedése rajtam.*

*Imádkozni se kényszeríts többet;
bocsásd meg a régi rosszaságom —*

*én a multhoz nem térhetek vissza,
anyám édes, egyetlen világom.*

*Altasd el a bánatodat, gondod,
ha fáj, ne is gondolj sokat én rám
s öregséged lassu ingásával
ne járj kint a messzenézők dombján.*

AZ ANGOL KERESKEDELMI HAJÓZÁS

Irta: BERDE LÁSZLÓ

Anglia összeköttetése a világgal, amitől oly erősen függ, miután onnan él, a tenger. Minden áru, amit Anglia külföldről kap, minden áru, amit Anglia a világnak elad — hajón szállítódik. Mindezek az áruk egyszer létezésük folyamán valami kikötőbe kerülnek, valamennyi egyszer lógott emelődarun s valamennyi egyszer eltűnt egy hajó gyomrában; minden külföldi nyersanyag, ami Angliában feldolgozásra kerül, minden külföldi buzaszem, amit Angliában megőrölnek, minden áru külföldi eredetű, amit Angliában felhasználnak s mind mögött hosszú tengeri ut...

A hajók Anglia számára légző és tápláló szervek, amelyekkel Anglia élelmet és levegőt szed magába.

Unos-untalanul hangoztatott közhely, hogy Angliának erős flottára van szüksége önmaga megvédésére. Am a juhászcutya nem sokat ér, ha nincs nyáj, amit őriznie kell; Anglia számára a kereskedelmi flotta az elsődleges s csak utána következik a hadiflotta. Békében még csak szállíthatnák más nemzetek hajói áruit, ebben az esetben azonban háború idején Anglia függene ezektől a nemzetektől. Angliának nagy és teljesítőképes saját kereskedelmi flotta a szükséglete. Általános erejének lényeges és mellőzhetetlen tényezője ez a körülmény. Am nemcsak ezért. A kereskedelmi hajózás bevételi forrása is az országnak. Szállítja más országok áruit s a szállítások ára, amit ezek az országok az angol hajósvállalatoknak fizetnek, Angliába folynak, egyikeként azon patakoknak, amelyek együttesen ama bevételek hatalmas folyamát teszik, amivel az angol gazdagság az angol világbirodalom legfontosabb támasza s ezért mindaz, ami hozzájárul ehhez a gazdagsághoz, döntő fontosságú.

Az angol tengerhajózás szerepe így kettős. Egyrészt Anglia függetlenségének előfeltétele, másrészt fenntartani segíti az angol vagyont.

Köztudomásu, hogy az angol kereskedelmi flotta az elmúlt világháború végéig mindakét szerepben jól bevált. 1914-ben, amikor virágjában állt a világkereskedelem s e világkereskedelem kétségbevonhatatlan központja volt London, a világ tengerein futó tiz hajó közül négy angol lobogóval szelte a vizeket, hatot pedig angol hajógyarak építettek. Akkoriban évenként ezek a hajók külföldön átlag kileneven millió fontot kerestek s ez az összeg jelentékeny tétellel szerepelt az angol fizetési mérlegben.

A mult világháborúba ebben a vonatkozásban jól felszerelten vo-

nult fel Anglia. Nem is merült fel semmiféle nehézség mindazon feladatok betöltésében, ami a kereskedelmi flottára hárult. Az angliai bevitel szállítására s a katonai segédszolgálatra a kereskedelmi flotta egyharmadát vették igénybe. Az első két évben a veszteség meglehetősen kicsiny. 1917-ben azonban a veszteség nő s 1917-ben 3.7 mil. tonna elsüllyesztett hajótérrel elérte a legmagasabb pontot. A következmény csakhamar érezhetővé vált. A tengeralattjáró háború mind veszélyesebb arányokat öltött. 1916-ig meglepően keveset tettek a meglévő hajótér racionalizálását illetőleg. 1917-ben már parancsoló szükségyszerűségekkel kerültek szembe, miért is a meglévő hajók feletti rendelkezést központosították, a behozatali árukat fontosságuk szerint osztályozták, a nem életfontosságú javak behozatali mennyiségét korlátozták s az olyan árukat, (mint pl. a fa) amelyek nagy hajóteret igényelnek, kizárták a szállítmányok sorából. Ekkor vezették be a kísérő hajók rendszerét s mert mindez mégsem bizonyult elegendőnek, kénytelenek voltak a legfontosabb nyersanyagokat a legközelebről beszerezni, hogy ez által is jobban kihasználhassák a meglévő hajóteret.

Az Egyesült-Államok háborúba való lépésével sikerült az esetleges hajótérhiány miatti összeomlás veszélyét kikerülni; de éppen hogy csak sikerült, mert számos angol szakember szerint a kiméretlen tengeralattjáró háború korábbi megkezdése végzetes lett volna Anglia számára.

Anglia a világháborúban kereskedelmi flottájából 7.76 millió tonna hajóteret veszített, ami jóval több, mint egyharmada a háború eleji angol kereskedelmi hajótérmennyiségnek. Mindenesetre ennek a veszteségnek a legnagyobb részét még a háború folyamán pótolták a fokozott hajóépítő tevékenységgel úgy, hogy az ellenségeskedések beszüntetésekor az angol kereskedelmi flotta csak kerek három millió tonnával volt kisebb, mint 1914-ben. 1932-ig az angol kereskedelmi flotta kevés ingadozással kb. akkora volt, mint a háború előtt. Csak 1934 ősze óta csökkent s 19 millió tonna helyett az új háború kitörésekor már csak 17.6 millió tonna. Ez a fejlődés jórészt tudatos, mert a kormány a hajóépítő ipar elősegítésének és a kereskedelmi flotta modernizálásának céljából jutalmat tűzött ki a régi hajók kicselezésére.

Az előbbiekből kiderül, hogy a tonnamennyiség adatai nem elégségesek valamely kereskedelmi flottáról való ítéletmondásra. A tonnamennyiségnek csak háború esetén döntő a jelentősége. Bár háborúban is fontos, hogy a rendelkezésre álló hajók a lehető legmodernebbek és leggyorsabbak legyenek; ám a lassú hajó is még mindig jobb, minthogyha egyáltalán nincs hajó.

A múlt évben, a háború kitörésekor az egész brit birodalom, beleértve az anyaországot és a dominiumokat, 20.7 millió tonna kereskedelmi hajótérrel rendelkezett az elmúlt világháború kitörése alkalmával volt 21 millió tonnával szemben. A különbség igen kevés s ha tekintetbe vesszük, hogy a mai hajók átlag gyorsabbak, úgy minden további nélkül feltételezhetjük, hogy hasonló, sőt valószínűleg nagyobb mennyiségű javakat szállíthat ma az angol kereskedelmi flotta a valamivel kisebb hajótérrel, mint a világháború kitörésekor. Ebben a vonatkozásban még egy másik tényezővel is számolnunk kell. Egyrészt kedvezőbb a helyzet, mint 1914-ben, azért, mert Anglia a világháború tapasztalataival rendelkezik úgy a hajózás szervezését, mint a kereskedelmi hajókat érő táma-

dások visszaverését illetőleg. Ebben a vonatkozásban Anglia jobban felkészült általában a háborúra, mint 1914-ben. Most a háború kitörésekor pl. rögtön rátette kezét minden létező angol hajóra, gondosan beosztotta valamennyit a háború szolgálatára, eltekintve attól, hogy bizonyos termékekből, mint pl. a buza, nagyobb mennyiségeket tartalékoit, hogy ezáltal is könnyítse a kereskedelmi hajózás terheit. Új helyzetet és kiszámíthatatlan eshetőségeket a mostani háborúban a kereskedelmi hajózás tekintetében is csak a repülőgép teremtett. Az elmúlt világháborúban az elsüllyesztett 7.76 millió tonna hajótérből csak 8.000 tonnát süllyesztett el repülőgép. A mai háborúban ez az arány összehasonlíthatatlan mértékben elváltozott. S ha idevonatkozólag jelenleg hiányzanak is még a pontos adatok, máris nyilvánvaló, hogy a teljes használhatóságában csak a jelenlegi háborúban kibontakozott új tengeri fegyvernem, a repülőgép, teljesen új helyzetet teremtett.

További fontos tényező a mai háborúban, hogy Anglia lakossága 1914 óta jelentékenyen növekedett s ez kapcsolatban az életszínvonal emelkedésével, jelentékenyen növelte a beviteli szükségletet. Abban a kérdésben, hogy mennyi hajótér szükséges a beviteli javak szállítására, nem azok értéke, sulya és térfogata a meghatározó. Megbízható statisztikák idevonatkozólag nincsenek, de a liverpooli hajóstársaságok egyesülete évenként közzétesz egy becslést, amely elegendő a fejlődés nagy vonalakban való megállapításához. Anglia összbevitel 1913-ban 56, 1937-ben azonban nem kevesebb, mint 75 millió tonna volt. Ha összehasonlítás céljából feltételezzük, hogy minden tonnasúly azonos hajó térfogatot igényel, úgy a mai angol bevitel szállítási kapacitásának a lebonyolítása egyharmadával nagyobb, mint 1913-ban.

Kérdés természetesen, hogy ez a mai bevitel mennyiben áll luxuscikkekből, amiket szükség esetén nélkülözni lehet. A világháborúban az 1913-beli 56 millió tonna bevitel 1917-ben 34 millió tonnára csökkent anélkül, hogy Anglia emiatt összeomlott volna. Ha tekintetbe vesszük az egyes tételket, amelyek 1913 óta a bevitel sulyát növelték, úgy viszont az derül ki, hogy ezek nem luxuscikkek, amik különben is relative kisebb hajóteret igényelnek szállítás közben. A nagy emelkedést a nyersanyagok tették s csak másodsorban az élelmi- és élvezeti-cikkek. Az emelkedés oka nyilvánvalóan az angol nép magasabb életszínvonala s valószínűleg nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy a jelenlegi háborúban a bevitel relative még erősebben korlátozható, mint a világháborúban, oly mélyre azonban valószínűleg nem, mint 1917-ben.

Fontos továbbá még, hogy 1913-ban az angol hajóépítőipar erőteljesebb volt, mint ma. Az elveszett hajótérmennyiség nagyobb részét inkább lehetett pótolni az új építkezésekkel, mint manapság. Az elmúlt világháború alatt Angliában 4.8 mil. tonna terű új kereskedelmi hajókat építettek. Ez az évi átlag bizony magasan meghaladja az 1937. év folyamán építés alatt álló hajótérmennyiséget, holott 1937 ezen a téren a vezető helyen áll a világháború utáni évek sorában.

Ha mindezeket a tényezőket tekintetbe vesszük, megállapítható, hogy az angol kereskedelmi hajózás helyzete kedvezőtlenebb ma, mint a múlt világháborúban. Ez a megállapítás annál inkább helytálló, mert a Földközi-tengeri ut kikapcsolásával a hajóknak a Jóreménység fokát kell megkerülniök, ez pedig igen jelentékenyen fokozza a hajótér szük-

ségletet. A Földközi-tenger lezárása ugyanis nemcsak a szállítási időt hosszabbítja meg, de ugyanakkor hajótérhiányt teremt, miután a szállítási idő megnövekedése több hajó forgalombavetését követeli meg. Itt érintjük a szénfűtésről a kőolajfűtésre való áttérés kérdését is. Ez is nehézséget hárt a jelenlegi háborúban az angol kereskedelmi flottára. A kőolaj bevitele 1913-ban még csak ötödrésze az 1937-ben bevitelezett kőolaj mennyiségnek. Azt jelenti ez, hogy a mai angol hajótérmennyiség jórészt speciális kőolajszállító hajók foglalják le, amelyek pedig nem oly könnyen használhatók fel más anyagok szállítására. Ha az ellenfélnek sikerül az Angliába szülő kőolaj szállitmányok utját elvágni, avagy csak a szállításokat lényegesen korlátozni, ugy ez katasztrófa lenne Angliára. Angliában ugyszólván semmi kőolaj nincs, a szén cseppfolyósítása még csak kezdetleges s a kőolaj készletek korántsem kimeríthetetlenek.

Anglia kereskedelmi hajózása 1913-mal szemben nem javult. Az angol kereskedelmi hajózás mindig sebezhető pontja volt Angliának. Anglia külföldtől való függősége ugy a bevétel mennyisége, mint az üzemi hajtóanyag szempontjából igen meghatározott. Anglia mai szorongatott helyzetében a kereskedelmi hajózás az első számú gondok közé tartozik.

M Á R I A B É L A : K Ö D

*Sűrű és átvághatatlan
ez a fojtó, ellenséges szürkeség.
Bizonytalan minden lépésünk.
Ki tudja,
milyen veszélyek törnek életünkre
pár méterrel odább?*

*Most mindenki egyedül van,
most mindenki csak önmaga
megcsappant erejében bízhatik.
Legjobb társainkat,
szüleinket és testvéreinket is
elnyelte e gyilkos köd.*

*Hahó! jólesnék kiáltani
segítségért, mint a fuldoklónak,
de ki hallgat a más szavára?
Botorkálunk, mint a vakok
és rémült félelemmel fogjuk
gyámoltalan gyermekünk kezét.*

*Ó, jól tudom, hogy talán holnap
áttör a nap e szürkeségen
és megöli lelkünk lidérceit.
De a napfelkeltét megérjük-e?
Vagy torkonragad a sűrű köd
és nyomorultul elpusztulunk.*

KULTURKRÓNIKA

A VILÁG NÉPESEDÉSE

Amilyen elhatározó volt a technika megjelenése s a földkerekség teljes felfedezése, ugyanolyan széles befolyással volt a világ, de különösen Nyugateurópa alakulására a lakosság növekedése. Azután, hogy az emberiség lélekszám szerint évezredek óta aránylag állandó, a lakosság számának 18. és 19. századbeli hirtelen felduzzadása egyenesen egy természeti erő kitöréseként hat. Méretei megítélésére jó példa a római világbirodalom népessége Augustus korában. Erre az időpontra az első kritikai vizsgálódást Beloch vezette be 1886-ban s az ő számításait egészítette és javította ki Eduard Meyer. E szerint Itáliában, egészen a Poig, a köztársaság idején négy és félmillió ember lakott, Claudius császár idején pedig a Krisztus utáni 48-ban 6 millió; mindkét esetben a rabszolgákat is beleértve, akik akkoriban pontosan a felét teheték az összlakosságnak. Itália e népsűrűsége némi ingadozással egész a XVI. és XVII. századokig tartott s csak a XVIII. században következett be állandó emelkedés, amely 1880-ig 15, máig pedig több, mint 40 millióra vezetett.

Görögország a kései ókorban még ritkábban lakott: kb. két és egy-negyed millió a Peloponézusi háború kitörésekor, később inkább kevesebb. A legújabbkori görög királyság lakosainak száma is csak 2 millió 1882-ben s csak a mai megnagyobbodott Görögországban emelkedett a hellének száma 6 és fél millióra.

A legfontosabb római tartomány Egyiptom volt, kb. azzal a szereppel, ami India szerepe a mai brit világbirodalomban. Egyiptom már a fáraók alatt 7 millió lakossal bírt s ezt a számot megtartotta a római császárok alatt is (a Nero alatti népszámlálás alkalmával 7 és fél, 8 millió), sőt egész 1882-ig sem emelkedett. Az antik és középkori gazdálkodási viszonyokhoz képest ez a szám meglehetősen sűrű lakottságát jelentette a keskeny Nilus-völgynek. Jellemző viszont, hogy Egyiptomban az a modern fejlődés, amely Nyugaton már a XVIII. században megindult, csak a XIX. század végén állt be. Ekkor kezdődött Egyiptom hozzásimulása a világbirodalomhoz s ezzel a modern világgazdaságba való bekapcsolása. Ez a tény a lakosság számát 50 év alatt, máig megduplázta. (1927-ben kb. 14 millió).

A római birodalom legsűrűbben lakott provinciái Kisázsia és Szíria, ahol Pompeus győzelmi feliratai szerint nem kevesebb, mint 18 millió ember lakott; s ehhez jött még kb. 2 millió Mezopotámiából és Palesztinából. Ez a husz millió máig sem változott, mert ennyire megy ma a megfelelő területek (Törökország, Szíria Libanonnal, Irak, Palesztina és Transjordania) lakosainak a száma. Ezen a területen tehát az ujkori fejlődésnek még nincs semmiféle mélyreható hatása.

Ha hozzávesszük az előbbiekhöz Spanyolországot 6 (ma 21), Galliát 5 (ma 42), a dunamedencei államokat két (ma 41) és Északafrikát hat (ma 16) millióval, úgy az egykori római birodalom összes lakosainak száma 55 millió. Ennyi felel meg kb. az ujkori nagy nemzetek kiterjedésének s ez a határ az, mely akkoriban közigazgatásilag még kibentartható volt. Ezt a határt csak a legújabb időkben haladták meg a

nagy birodalmak a legujabb technikai eszközök (szikratáviró, repülőgép-stb.) segítségével. A római birodalomban, illetve az antik világgazdaságban ezek szerint ennyi a térbelileg és népesedéssel elképzelhető nagyság. Ugyanezen a területen ma kb. 200 millió ember lakik, ami a négyszerese az antik idők helyzetének. De más érdekességeket is megfigyelhetünk. Pl. az új tőkés fejlődés által legkevésbé áthatott területek az ókorral szemben a legkevésbé növekedtek számbelileg. Kiszázia, Egyiptom és Északafrika ebben a vonatkozásban szinte változatlanok, viszont a mai Nyugathoz tartozó területek annál hatalmasabban felduzzadtak. Husz millióról 145 millióra, vagyis több, mint a hétszeresére.

Hogy ez a népesedési hullám mennyire a két utolsó évszázad technikai fejlődése következtében sűrűsödött át, illusztrálja Anglia és Franciaország középkori népesedési állapota. Anglia Augustus korában még nem tartozott a római birodalomba s ezért nem is szerepel az előbb felhozott becslésekben. Az angol lakosság középkori számát illetőleg az egyetlen forrás 1086-ból az u. n. Doomsday-Book; eszerint, hozzávetőleg egész Angliára átszámítva, a lakosság száma 3, 3 és fél millió. Ennyi maradt a XIV. századig, azután a pestis (1349-ben) kb. a harmadával csökkentette. Ezt követőleg a lakosság 1600-ig hozzávetőleg három millió körül mozgott s csak a XVII. század végén állott be gyors emelkedés. 1690-ben a tüzhelyadó-lista szerint 5 millió. A találmányok, (a textil ipar terén) és a felfedezések (Északamerika) csakhamar éreztetik hatásukat. 1700-ban 5 és fél, 1750-ben 6 és fél, 1770-ban 7, 1780-ban 8, 1800-ban 10 és 1820-ban már 14 millió az angliai lélekszám. Azóta azután ugrásszerűen emelkedett a jelenlegi 48 millióra.

Hasonló a népesedés mozgása Dániában, mely a középkorban a Keleti-tenger körzetében játszott uralkodó szerepet. II. Waldemar tüzhelylistája szerint a dán lakosság száma a VIII. században kb. 550 ezer, a X. század végén — a dán hatalom tetőpontján — 850 ezer, 1300 körül, amikor ismét virágjában állt, másfél millió. Ezután a pestis itt is nagy visszaesést okoz s a XVIII. század végéig hat és nyolcszázezer körül mozog. Végül 1925-ig három és fél millió.

Franciaország fejlődése a középkorban politikai sulya következtében még erőteljesebb. Az Augustus császár korabeli 5-6 millió gallus száma az Antoniusok alatt még csak 8 és fél millió. A római világbirodalom összeomlása itt is megcsappantja a lakosság számát, a IX. században azonban a Karolingek birodalmának megalapítása után ismét 8-9 millióra emelkedik. 1028-ban a tüzhelyadó listák szerint már 20 millió. A pestis és a százéves háború a lakosok számát 14 millióra csökkentik s ennyi marad a XVI. századig. XIV. Lajos korában 18 millióra szaporodik s a XVIII. század óta fokozatosan emelkedett máig, 42 millióra. Nagy általánosságban a középkorban a francia lakosság száma duplája az ókori, az ujkori viszont 7-8-szorosa az ókori állománynak. Franciaország középkori népesedése különösen kedvező. Különben a nyugati országok népesedési mozgalmá az ókorban és a középkorban kb. egyforma s csak a XVIII. század végével következik be ugrásszerű előre-fejlődés.

Németországról — politikai szakadozottsága következtében — nincsenek összefoglaló számadataink. A meglévő adatok csak kis, és területileg állandóan változó részekre vonatkoznak. Annyi mégis megállapít-

ható, hogy a népesedés mozgása itt is az előbbiekhöz hasonló. A döntő változást mindenütt a XIX. század hozta, mégpedig a következőképpen (milliókban):

	1800	1900	1930
Anglia és Írország	15	41	52
Franciaország	27	39	42
Németország	24	53	67
Olaszország	18	36	42
Összesen:	84	164	203

Ha tekintetbe vesszük, hogy a növekedés Angliában s főleg Franciaországban már a XVIII. században megkezdődött, úgy a technikai illetve ipari forradalom korában Nyugaton a lakosság száma a háromszorosára emelkedett.

Igen tanulságos az előbbi adalék szembeállítása a más gazdasági és művelődésbeli alkatú kínai birodalom hasonló adalékaival, ami annál inkább lehetséges, mert Kinára vonatkozólag évezredek óta gondosan vezetett évkönyvek és statisztikák állanak rendelkezésre. Ezek szerint Kína legteljesebb virágzása idején, Laocse, Konfuciusz és Sang-Jang korában kb. 12 millió lelket számlál, mindenesetre Kína ekkor még csak a Sárga folyó környékét öleli át. A „dicsőséges“ Tang-dinasztia idején, a VI. században a már megnagyobbodott birodalom lakosainak száma 50 millió. Ekkor a kínai birodalom ugy térbeli, mint lélekszám szerinti nagyságát illetőleg azonos az ókori római birodalommal. 1080-ban Wang-An-Sih agrárreformja következtében a lélekszám 90 millióra nő. A mongol uralom után megújult birodalom, a Ming-dinasztia alatt tovább szaporodik 150 millióra. Azóta Kína a nyugati hatalmak általi történet lassu gazdasági feltárása és a világgazdaságba való bekapcsolódása következtében elérte a 450 milliót.

Hogy a XIX. századbeli lakosság növekedés hulláma mennyire átjárta az egész világot, az a következő számokból derül ki (milliókban):

	1800	1925
Oroszország	33	138
Kína	250	437
Japán	20	60
India	170	350

A sűrű népesedésű Jáva az 1854-beli 10 millióról 35 millióra szaporodott 1920-ban. Ezek a saját erejükből megnövekedett népek szintén megduplázódtak a XIX. század folyamán s emellett nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy jórészt olyan ősi kulturterületekről van szó, mint Kína és India, amelyek már magukban véve a lehető legnagyobb népsűrűséget érték el. Szemben állanak ezekkel azok a területek, amelyeket tulnyomóan nyugati népek tártak fel és telepítettek be s amelyek egész időn át a bevándorlás révén érték el lélekszám szerinti növekedésüket:

	1800	1925
Egyesült-Államok	5	114
Kanada	0.5	10
Középamerika	14.5	40
Délamerika	10	70
Ausztrália és Óceánia	1	9.5

Ezek a területek átlag megnyolcszorozódtak. Ha meggondoljuk, hogy a nyugati országok lakossága a két utolsó század folyamán 160 millióról 430 millióra emelkedett s azonkívül kb. 200 millió lakossal hozzájárultak az ujonnan feltárt amerikai, ausztráliai és délafrikai területek benépesítéséhez, csak akkor bontakozik ki teljes szélességében a nyugateurópai népek hatalmas arányu szaporodása a technikai és ipari forradalmak korában.

Napjainkra mindenfelé bizonyos szaporodási fáradtságot állapítanak meg, elsősorban azoknál a népeknél, ahol a tőketermelés formái a legkorábban és a legerőteljesebben vetették meg a lábukat. Persze nem fáradtság ez, hanem a termelési és társadalmi formák által vetett hatások. Miért is mindenütt a népesedés megállásával kell számolni, ahol a termelés és a társadalom nem frissül fel a maga természetes kibontakozási lehetőségeinek az irányában, viszont szaporodással ott, ahol a nyugati, sajátmaguk határaiba ütköző termelési formák új, érintetlen területeken ismétlik meg fejlődésüket. Ha egy skandináv becslés szerint a szűkebb értelemben vett nyugateurópai népek mai berendezkedéseik mellett a 2000. évig a 278 millióról csak 315 millióra szaporodnak, úgy szélső Keleteurópa fejlődése beláthatatlan. Hasonlóképp az ausztráliai, délamerikai és amerikai népek nagy fejlődésével kell számolni, még az esetben is, ha termelési-társadalmi összetételük — ami elképzelhetetlen — változatlanul marad. Az agrár- és nyersanyag-országok iparosodása új, nagy lehetőségeket tár a lakosság szaporodása elé. Jó példa erre Argentína, amely a tőkés világgazdaság provinciájaként 1800-tól 1936-ig félmillióról csupán 12 és félmillióra szaporodott, míg ugyanakkor a gazdaságilag önálló Egyesült-Államok 5-ről 128 millióra.

(Márk Viktor)

MIDDLETOWN: EGY AMERIKAI KISVÁROS IGAZI

KÉPE. 1896-tól 1929-ig az Egyesült Államok a fellendülés legjellegzetesebb hazája volt. Az 1907-es és 1921-es válságok csak átmenetileg érintették. Komolyabb zavar nem állt be a termelésben. E korszak főjellegzetességei: az önbizalom, az optimizmus és a végnélküli fejlődésbe vetett hit. Amerika történetében az 1929 előtti évek a gazdagság, a siker és a megelégedés szimbólumai.

1929 azonban egy csapásra megváltoztatja ezt a helyzetet. Bekövetkezik az, amire senki sem számított. A válság általános lesz, a termelés megáll, a munkásság nagy tömegei az uccára kerülnek. A nagy reményeknek és ambícióknak vége, az önbizalom és optimizmus egyszerre meginog. A termelési rendszer átalakulóban s új gazda-

sági és társadalmi kor előjelei a láthatáron.

Ezt a változást egy amerikai kis város gazdasági életén és lakosainak lelkiületén keresztül tárja elénk **Robert** és **Hellen Lynd** ugyanarról a tárgyról szóló kettős tanulmánya. A két kutató 1925-ben kiszállt egy az Indiana állam közepén és az Atlanti-óceántól 1000 km.-re fekvő kis ipari városba, amit Middletown (átlag-város)-nak neveztek el és ott másfél évi tanulmányozás után elkészítették e kis város szociográfiai képét a prosperity legfényesebb idejéből. Kutatásaik eredményeit 1929-ben **Middletown, a study in contemporary American culture** címen adták ki. Ez az egyik tanulmány.

A válság okozta gyökeres változások azonban arra készítették a két szociográfust, hogy 1935-ben újból kiszálljanak a helyszínre és

ott egy évi munka után ismét fel-dolgozzák az új gazdasági korszak küszöbén álló Middletown megváltozott képét. Ez a tanulmány a múlt év végén jelent meg s a címe **Middletown in transition: a study on cultural conflicts.**

*

A XIX. század végétől Amerika gazdasága úgyszólván zökkenő nélküli fejlődés. Ennek a fejlődésnek a gyümölcseit mindenki élvezhette, aki megfelelő tehetséggel és szerencsével bírt. Az amerikai üzemi típusa ekkor még inkább ahhoz a kézműves műhelyhez hasonlított, ahol a legnagyobb szerep a szak-képzett munkásokra hárult, minnek következtében ezek, ügyességük, intelligenciájuk, szóval egyéni képességeik révén egyre jobban emelkedhettek a gazdasági és társadalmi létrán. Az érvényesülési lehetőségek határtalansága s az ennek nyomán természetesen ki-fejlődött individualista lelki beállítottság alaptónusa az optimizmus lett. Az amerikai kispolgár (bele-számítva a kispolgári életszinvonalú munkásságot is) abban a biztos hitben élt, hogy ez a haladás örök, a termelésben nem lesznek többé válságok, legfeljebb csak rövid idő alatt kiküszöbölhető kisebb akadályok. Ugyanakkor visszautasítottak minden olyan (főleg állami) beavatkozást a termelésbe, mely kollektivizálás felé vezetett volna. Az állam feladatát kizárólag abban látták, hogy biztosítsa mindenki számára a legteljesebb érvényesülési lehetőségeket, hogy egyé-nileg mindenki mindazt elérhesse, amire rátermettsége folytán hiva-tott. Elutasító a magatartásuk a szakszervezetekkel szemben is. Middletown 13.000 munkásából 1929-ben csak 900 vesz részt a szin-dikalista mozgalomban, s ez később sem változik meg, mert 1934-ben, bár 2.800-ra emelkedik szá-muk, a következő évben újra visz-szaesik 1000-re.

Az „optimizmus“ e korában a „munkanélküliség“ úgyszólván nem-

létező fogalom s a csekélyszámú segélyre szorultak sem fordulnak az államhoz, (amelynek mint mon-dottuk, különben sincs beavatkozá-si joga a termelésbe), hanem az emberszerető keresztényekhez, akik kötelességüknek tartják segíteni a megszorultakon.

Más a munkásság magatartása a munkával szemben is. A „határtalan lehetőségek“ következtében nem nagyon törődik a pihenéssel, hanem minden energiáját munkájá-ba fekteti. A szórakozás, művelődés inkább a nők dolga. A szabadidő fogalma szinte ismeretlen. Gazda-sági helyzete miatt tehát e mun-kásság is kispolgár. Irtózik minden szélsőségtől, minden újdonságtól és gyökeres változástól. Erkölcsei maradiak, a véleményekben mindig az arany középutat keresi. A jószív, a jó barátság az eszmé-nye. A jellem fontosabb az észnél. Ha mindenki jól végzi a dolgát, ez-zel az egész társadalom ügyét segíti elő. Az üzletember sikerei általá-nos bőséget hoznak magukkal, te-hát a gazdagodás, a gazdagság — szociális cselekmény. A gazdag okosabb, mint a szegény, máskü-lönben nem volna gazdag. Minde-nekelőtt a család, az állam, a nem-zet a fontos. Az idegenek mások, mint a tősgyökeres amerikaiak. szélsőségesek, forradalmárok, szóval óvakodni kell tőlük. Az amerikaiak különben is felsőbbrendűek, mint a bevándorlottak. Az amerikai de-mokrácia a legideálisabb államfor-ma. Amerika minden lehetőség há-zája — szól e korszak átlag kis-polgárának a véleménye. Elitéli ez a véleménykör a házasság előtti, vagy a házasságon kívüli nemi éle-tet. A kereszténység szemében a legtökéletesebb vallási forma, s bár unalmasnak találja az állandó templombajarást, mégis meggyőző-dése, hogy egy állam sem létez-het templom nélkül.

Mindezek a vonások tipikusan jel-lemzik az individualista multszá-zadbeli kispolgárt, de Amerikában e jellemvonások egész a nagy vál-

ségig úgyszólván változatlanul uralkodnak.

Amikor a válság 1929 körül beütött, először azt hitték, hogy ez a válság is csak átmeneti, mint a többi és nem igen törődnek vele. A válság azonban egyre jobban terjed és mélyül. A gyárak becsukják kapuikat, a munkásság 25%-át elbocsátják, a termelés visszaesik. A változás számszerű adataiból a következő megrendítő kép bontakozik ki:

	1925	1929	1933
Iparvállalatok száma	—	100	81
A termelés értéke	100	159	69
A munkásság létszáma	—	100	80
Kifizetett bérek létszáma	—	100	49

Az amerikaiak azonban a válság közvetlen benyomásaira nem adják fel a régi hitet. A válság csak átmeneti — hirdetik — s főleg nem kell gondolni rá s azután magától megszűnik. Az egésznek a politikusok az okai Amikor pedig Rooseveltt „tervszerű“ gazdálkodással próbálja gyógyítani a válság okozta sebeket, minden oldalról a legnagyobb ellenállásra talál. Az állam által megszavazott munkanélküliséget maguk a segélyezettek is rossz szemmel nézik. Sem a munkásság, sem a tőkések nem fogadják el azt az indítványát, hogy szervezetekbe tömörüljenek. Szükségtelen és értelmetlen, — hangoztatják. De mindezt csak az első hónapokban, mert a tények egyre jobban rávezetik a közvéleményt arra, hogy 1929-ben egy egész világ zárult le s ettől kezdve új korszak következik.

A változás mindenekelőtt a munkásságnak a termelésben elfoglalt helyzetére hatott ki. Az új típusu, magas fokon racionalizált üzemből a gép mindent elvégez, kezelését pedig pár nap alatt el lehet sajátítani. A munka uniformizálódik s a munkás szerepe erősen lecsökken. Már nincs szükség szakképzett munkásokra, tehetségre, ügyesség-

re. A gép által diktált munka csak kitartást és gyorsaságot igényel. A munkás a gép függelékévé lesz. A munkafolyamat vezetéséhez viszont magasabb technikai ismeretek szükségesek, amiket csak iskolákban szerezhetnek meg a módosabb osztályok ivadékai. Ezáltal megszűnik minden emelkedési lehetőség, lezárul az érvényesülés felé vezető út.

Ugyanakkor a válság hatalmas arányú munkanélküliséget teremt. A munkás tudata mélyen ráeszmél, hogy a siker lehetőségei már nem is olyan biztosak. De optimizmusa még alig csökken. Az átlag emberi psyché nem reagál azonnal a társadalom strukturális elváltozásaira.

A munkanélküliségélyezés szükségyszerűen tullepi a régi kereteket. Mig 1928-ban Middletownban összesen 613 családot részesítettek munkanélküliségélyben, 1933-ban már 3.506 család, azaz minden negyedik munkás segélyezésre szorul. Ez már jóval túlhaladja a magánintézmények segélyezési lehetőségeit és az állam kénytelen közbelépni. A munkásság, bár nem szívesen, de mégis elfogadja a segélyt és lassan meg is szokja. Az állam napról-napra nagyobb befolyást gyakorol a termelésre, a régi termelési szabadság mindjobban korlátozódik.

A válság bevonul a magánéletbe is. A házasságkötések száma napról-napra kevesebb. 1929-től 1932-ig a csökkenés 37%-os. Ugyanakkor emelkedik a titkos házasságok száma, főleg az iskolákban. A születések arányszáma, mely 1929-ben 21%-ék volt, 1932-ben 18,4%-ra esik. Hasonlóképp csökken a válások száma. T. i. egy válás 60 dollárba kerül.

Mindezeket a változásokat a közvélemény átalakítása követi hasonló gyors módosulással. A hivatalosan ajánlott eszménykép továbbra is a család, bár a valóságban az eddig elfogadott eszmények hitele meging.

A fiatalság, mely 1925-ben opti-

mista és maradi volt, elvesztette illuzióit. Az élet megnehezült a fiatalság számára is. A munkanélküliség veszélye pl. állandó. S bár a bevett erkölcs elítéli, mégsem ritka a követelés, hogy a nő, aki álláshoz jutott, tartsa el a férjét. A gyermekek egyre függetlenebbek szüleikkel szemben. Az amerikai család hiába védekezik s gazdasági és társadalmi fejlődés következtében megindult bomlását már nem lehet megakadályozni.

A szabadidőről is megváltozott a Middletown-i munkás véleménye. Míg azelőtt elítélte azt, aki túl sokat szánt idejéből pihenésre és szórakozásra, most a munkalehetőségek állandó csökkenésével, eltérbe kerül a szabadidő kihasználásának kérdése. Azelőtt csak az u. n. elit járt színházba és sportolt nagyobb számban, ma a sport elvesztette exkluzivitását s a tömegek szórakozásává lett. Míg a tennisz és a golf a nép, addig a lovaglás és a repülés az előkelők sportja lett.

Am az amerikai munkás tovább is ragaszkodik a multhoz. Minden célja: megőrizni a még jó időkben szerzett autóját, ami az életstandard jelképévé vált. Ezért a válság éveiben sem csökkent az autók száma, a benzinfogyasztás is alig 4%-kal esett.

Politikával Middletown lakossága most sem igen foglalkozik, kivéve az elnökválasztási éveket. Általában a politikát még mindig szükséges rossznak tekintik és a politikusokat lenézik. A város sorsát — érzésük szerint — nem a városháza, hanem a Kereskedelmi Kamara irányítja. Mindazon választók szavazatainak száma, akik egy fejlettebb társadalmi formában látják Middletown jövőjének jobbrafordulását 1936-ban csak 0,3%.

Middletown közvéleménye — amint látható — nem haladt a korral. Az utóbbi évek során bekövetkezett gyökeres gazdasági és társadalmi változásoknak még mindig csak igen halavány a visszatükrö-

zódése a város lakosságának tudatában. Megmaradtak „amerikai” kispolgároknak, akik még mindig a régi, jó idők visszatérésében reménykednek. A biztonságérzet azonban megszűnt. Félelemmel figyelik, hogyan válik helyzetük egyre nehezebbé s az új csapások következtében elégedetlenségük egyre nő. S bár kiutat nem látnak, mégis remélik, hogy egyszer talán minden jobbra fordul. (Simkó István)

A FAJELMELET ÉS A FRANCIAK.

Már a XVIII. században volt egy ideológus, de **Boulainvilliers** gróf, aki azt állította, hogy a francia nemesség a frank hódítóktól származik, a polgárság viszont a meghódítottak köréből, s a nemesség jogait ezzel próbálta megalapozni. Ez a felfogás számos szenvedélyes vitát, tiltakozást és hasonló elméletet hívott életre, melyek a felsőbb francia rétegekben máig sem némultak el. Közös vonása a sok hasonló felfogásnak, hogy a polgárság nemesség elleni fölkelése lényegében faji harc. Ebből azonban a különböző pártok teljesen ellentétes követeléseket vezettek le. A XIX. század első felében ugyancsak nyomára bukkanhatunk az olyanféle elméletek kezdetleges képződményeinek, amelyek a történelmet a fajok különböző értékével vagy a különböző fokú tehetségek ellentéteivel kísérlik meg értelmezni. Különben Franciaországban is az indogermán nyelvrokonság felfedezése, később pedig a darvinizmus készítette elő a talajt a modern fajelméletek számára, nem említve a végső meghatározó mozzanatot, a szociális és politikai ellentétek növekvő kiélesedését. Maga **Gobineau** gróf, akinek *Essai sur l'inégalité des races* című munkája (1853) az első átfogó fajelmélet, bevallja, hogy őt a demokrácia gyűlölete és a negyvennyolcas forradalom benyomása indították műve megírására, amiről ugyancsak ő maga mondja, hogy az a liberális eszméket a velejükig sujtja. Lényegében

azonban ez a szellemeskedő és poetizáló dilettáns azt a régi feudális elméletet szélesbítette ki általános fajelméletté, amely a forradalomban az alacsonyabb rendű kelták lázadását látja a germán eredetű nemességgel szemben. Szerinte azonban a germán illetve árja polgár már hozzátartozik ahhoz a nemes fajhoz, amely a népek értékét és rangsorát az árja vér mértéke szerint határozza meg. Az ilyen elmélet nyilvánvalóan igen alkalmasnak bizonyult a forradalmi viharok által megrendült feudalizmusnak új fegyvertársak szerzésére a polgárság köréből, amely a proletáriátus által érezte fenyegetve magát és amellyel szemben ez szívesen nyúlt ahhoz az ábrándjához, hogy olyan fajhoz tartozik, amit a természet jelölt ki az uralomra. Mindazonáltal Gobineau Franciaországban nem talált visszhangra. 1789 eszméi mélyen elhatottak a tömegekhez s a parasztság a forradalom által teremtett tulajdonviszonyok fenntartása mellett állt. De belátják Franciaországban azt is, hogy Gobineau a régi feudális felfogást csupán új köntösbe öltöztette. Másrészt a francia nemzeti érzést sértette, hogy Gobineau a germánokat tekintette a legnemesebb fajnak, jöllehet kora németjeit, akiket nem tartott tulnyomóan germánoknak, ő maga is hosszú ideig kedvezőtlenül ítélte meg. Mindent összevéve: a franciák Gobineaut csakhamar teljesen elfelejtették. A feledésből E. Seillière támasztotta fel. Az olyan későbbi francia fajteoretikusok, mint G. Vacher de Lapouge és Le Bon könyveik kidolgozásakor Gobineau elméletéről nem is tudtak.

G. Vacher de Lapouge francia antropológus antropológia néven új tudományt próbált konstruálni, amelyben a kiválasztás gondolatát a faji eszmével kombinálja. Felfogása szerint az Európában élő főfajták közül a legnemesebb a hosszú fejalkatú, szőke, magasnövésű „északi“ faj. Ezt a fajt a becsvág, az energia, a merészség, az

idealizmus és a protestantizmusra való hajlandóság jellemzi. A barna, széles fejalkatú, alacsonyabbtermetű „alpin“ faj konzervatív, nehézkes, hajlamos a katolicizmusra s kevésbé geniális. Lapouge tizenkét törvényt állít fel s valamennyit egyetlenegy törvényben, a homo europaeus szellemi érzékenységének törvényében foglalja össze. Szerinte a történeti korszakokban állandóan nő a koponyaindex. Lapouge ebben látja a történeti fejlődés egyetlen törvényét. A szociális fejlődés felfogása szerint abban nyilvánul, hogy az uralomra termett nép az uralomra kevésbé alkalmasat legigazza. A középeurópai dolichocephalok a germán uralkodó fajtak ivadékai, akik legyőzték a kerekfejű óslakosságot. A középkor folyamán a sok háború, forradalom, vallásüldözés, cölibátus, bebörtönzés stb. kiirtották a nemes fajt, vagy pedig ez a nem nemes vérrel való keveredés következtében degenerálódott. Ezt a „fajromlást“ folytatja jelenleg a szociális létharc. Ez a szociális létharc szerinte súlyosabban éri a vezető városi rétegeket, mint a társadalom faji szempontból kevésbé értékes alacsony (falusi) rétegeit. Ennek is, mint a legtöbb divatos fajelméletnek a fő hibája, hogy a tulbonyolult és terjedelmes kérdést olyan mechanisztikus formulára vezeti vissza, amely tudományos szempontból semmiesetre sem állja ki a bírálót. (Szeremley László)

A GYŐZELEM FELTÉTELEIT SZOCIOLÓGIAILAG minden bizonnyal egyoldalúan mérlegelik azok, akik a győzelem lehetőségét csak a technikai fölényben látják. I. F. C. Fuller, angol katonai szakíró következtetett ide (On future warfare. 1928) feltűnő határozottsággal, teljesen megfélelkezve arról, hogy a technika ugyanúgy következmény, mint maga a győzelem. A győzelem kérdése, ugyanúgy, mint a háborúé, szociológiai kérdés. Sokkt generális bármely ország ka-

tonailag értékesíthető erejének alapját a „lakosság számában és gazdagságában“ állapítja meg (Gedanken eines Soldaten 1929.). De még ez a meghatározás sem teljes. A. Seekt által felhozott feltételekhez bátran hozzáadhatjuk még a technikai fejlettséget és készséget, a katonai és gazdasági önellátás lehetőségét, a kedvező határokat, a nép egészségét és higiéniai viszonyait, háborús kedvét, erkölcsi erjét, politikai szilárdságát, kitartását, politikai tehetségu nagy hadvezetők s az egész népet magával ragadó eszmék meglétét stb. Mindezek a feltételek természetesen nem lehetnek egyáltalán rögtönzések. sőt még a különleges feltételek, mint a tisztek, a katonák és vezetés nevelése, a politikai és katonai készütség, szövetség stb. sem lehet máról-holnapra teremtet. Mindezeket mélyről határozza meg az egész általános jellege. Babona azt hinni, hogy egy ütközet, vagy egy háború dönti el valamely nép sorsát. De babona azt is hinni, hogy a veszített háború nem lehet hasznos. Oroszország már nem egyszer cáfolt rá erre a hiedelemre. (s.)

BRETON KERDES. Franciaország gyors összeomlásának okai között kétségtelenül megtalálható a nemzetiségi kérdés is. Ha nem is nehezedett ez olyan súlyosan a párisi 200 család kormányára, mint a hadsereg hiányos felszerelése és a széles néprétegek szociális elégtelensége, mégis aggasztó és kellemetlen helyzetet teremtett az elzászi autonomisták és északafrikai benszülöttek nemzeti, szociális mozgalma mellett a bretonok erős nemzeti mozgalma is.

A Franciaország északnyugati részén levő Bretagne félsziget lakói túlnyomó részben breton eredetűek. A breton nemzeti lapok szerint 97 % s csak a fenmaradó 3 % — többnyire állami alkalmazott — francia. A hivatalos francia adatok szerint viszont a több mint 3 millió bretonföldi lakosnak csak 40 %-a breton,

az ősi breton nyelven mindössze 1 millió 200 ezren beszélnek, a többi a francia kultúra és nyelv hatása alá került. Különösen a francia forradalmat követő évszázadban hagyták el, illetve vetkeztek le tömegesen nemcsak breton nyelvi, de nemzeti szokásaikat is. Idegenek (olaszok, németek, spanyolok, flamanok, lengyelek, zsidók), ellentétben Franciaország többi vidékeivel, egyáltalán nem élnek Bretagne földjén. Szociális rétegződés szerint a lakosság több, mint 70%-a mezőgazdasággal és halászattal foglalkozik.

Bretagne földjén épügy, mint a Brit szigeteken a római hódítás előtt kelták éltek. Az angol-szászoknak a Brit szigeteken való partraszállása a IV. században s azok nyugati részének gyors megszállása a brit-keltákat visszavonulásra, majd tömeges kivándorlásra kényszerítette. A brit-kelták, az az a bretonok nagytömegü kivándorlása Armorikába (a mai Bretagne) a IV.-VII. századokban történt, Bretagne mai lakói tehát a szigetország kelta lakosainak kontinentális telepesei, akik erős gall, vallási téren pedig ir hatás alatt fejlődtek önálló állami életük felé.

Az V. század elején Bretagne a Római Birodalommal szemben kivívta függetlenségét s közel három évszázadon át élt függetlenségben, de állandóan fenyegetve a Karolingok által. Nagy Károly 799-ben a frank birodalomhoz csatolta, utóda, Jámbor Lajos halála után azonban újból visszanyerte önállóságát. Ezután Normandia uralkodó hercegei igyekeztek leigázni, de tartósan ezeknek sem sikerült: a breton nép fölött uralkodó breton grófok erősebbeknek bizonyultak. Ebben az időben Bretagnében éppugy, mint a többi, már feudális szerkezetű országokban a harc a különböző grófi és hercegi családok között folyik, a területek és népek fölötti uralomért, a vagyonért és gazdagságért. Bretagne önállóságát 1532-ben

veszti el. Ekkor csatlakozott, autonóm tartományként, külön rendi gyűlése megtartásával a francia királysághoz. Önállósága intézményeit a francia forradalom alkotmányozó nemzetgyűlése 1790-ben szüntette meg, amikor Bretagnet öt megyére osztva a francia közigazgatás rendszerébe sorozta be.

A francia forradalmat követő évszázadban az önálló és öncélú breton nemzeti mozgalom legcsekélyebb jelei sem mutatkoznak. Az első breton megmozdulást 1898-ban indítják el **Anatole Le Bras** és **Charles le Goffic**, a „Breton regionalista szövetség“ megalakításával. Ez a mozgalom azonban hosszú időn keresztül igen vérszegény; állandó csoportharcok örlik, állandó szakadások bontogatják. Jelentős lépés 1911-ben az értelmiségiek által alapított „Breton Nemzeti Párt“, amelynek hivatalos lapja, a **Breiz Dismal** már 1912-ben megjelenik. A breton tömegeket azonban ez a párt sem tudta megmozgatni. A parlamenti és községtanácsi választások alkalmával, Breton földön, a városokat kivéve, ahol a szocialisták és a radikális párt van többségben, a lakosság nagyrésze jobboldali. A bretonok többsége — bármily paradoxan hangzik — a breton nyelv és autonómia ellen küzdő francia nacionalizmust támogatja.

A helyzet az utóbbi évtizedben, főleg a Népfront 1936. évi kormánya óta változott meg lényegesen. A **Breton Nemzeti Párt** és a **Gwenn ha Du** (Fehér és fekete) illegális szervezet számos terrorista cselekedetet hajtott végre. A Bretagneban bekövetkező közhangulat nyomása alatt a mérsékelt bretonok és a francia országos pártokban helyet foglaló breton képviselők pártkülönbségre való tekintet nélkül megalakítják a **Breton Frontot** (1936) és a breton önkormányzat, választójog, breton nyelvű oktatás mellett szállnak síkra. A breton nyelvű oktatást sikerült is keresztülvinni **Jean Zay** akkori közoktatásügyi mi-

niszternél — a szocialista-kommunista képviselők nyomására. A bretonok életében ez a második paradoxon: a „nemzetközi“ baloldaliak harcolják ki a breton nyelvi szabadságot.

A breton nemzeti mozgalom új fejezete 1938-ban kezdődik. Ekkor már háborús a hangulat egész Európában. A francia hivatalos közvélemény Németország és Olaszország követeléseivel szemben csörteti a kardot és a zavaros külpolitikai helyzetet a breton nacionalisták igyekeznek kihasználni. Az erősödő autonomista propagandára a kormány (1938 május 24) törvényrendelettel felel és erős cenzura alá helyezi a breton sajtót. A breton sajtó azonban tovább folytatja a „franciák háborúja“ elleni propagandát. „Egy csepp breton vért sem Danzigért és a lengyelekért“ — írják később, 1939-ben. „Elszakadni Franciaországtól“ — hirdetik gyűléseiken és kiadványaikban. A francia kormány még erélyesebb rendszabályokhoz nyúl. Egy 1939 folyamán kelt törvényrendelet „a francia jog alapelveivel össze nem egyeztethetően — hangoztatják a breton vezetők — a breton propagandát a kémkedéssel és árulással“ helyezte egy vonalba, a megtorlást a katonai törvényszék hatásköre alá utalta és azt deportálással, bizonyos esetekben halálos ítélettel büntette. Az illegális breton szervezetek nagyszabású merényletei erre sorra következnek 1939 folyamán alagutak, villanytelepek, majd novemberben egy tankhajó ellen Brest kikötőjében. Megtorlásul betiltották összes lapjaikat és közlönyeiket, feloszlatták a Breton Nemzeti Pártot és letartóztatták a breton nacionalista vezetőket. A Breton Nemzeti Párt két vezetője, **Frank Debauvais** és **Olivier Mordrel** Hollandiába szöktek és onnan irányították tovább a mozgalmat. 1939 október végén, egy „a száműzetésben“ kiadott kiáltványuk miatt halálra ítélik őket.

Ez a kiáltvány többek közt élesen

támadja a francia államot, amely „1790-ben eltörölte Bretagne politikai autonómiáját, egy ezeréves függetlenségi mult hagyatékát, s 150 éve megfosztotta a breton népet nemzeti lététől.... A francia kormány nem akar tudni még a breton nép elnevezéséről sem, a bretonok mindig élő és használt nyelvét szigorúan kirekesztette az oktatásból. Használata tilos a bíróságok és az összes közigazgatási intézmények előtt“. Minthogy a franciák terve a bretonok eltüntetése és franciákká hasonlítása, a breton nép megmentésének egyetlen módja „Bretagne elválása Franciaországtól“. Ezért „a Franciaország által Németország ellen indított háború kérdésében vértük és életük csak Bretagneé lehet. Az egyetlen háború, amelyben a bretonoknak kötelességük résztvenni — írja a kiáltvány — az, amelyik az idegen uralmat lerázza és visszaadja a bretonok természetes határai közti breton nemzeti államot“. A francia miniszterelnök ama kijelentésével szemben, hogy Németország „Bretagneban néhány árulóra akad“, megállapítja, hogy „a bretonok semmiféle idegen érdekek szolgálatában nem állanak“ s különben is „az igazi bretonok szemében az árulás — Franciaország szolgálása“.

A breton mozgalom legújabb fejletét a német győzelem hozta létre. A győztes érdekeknek igen megfelel az egységes Franciaország feldarabolása. A német megszállás óta Rennesben megjelenő *L'Heure Bretonne* című folyóirat meg is írta: „Hogy a francia kormányzat Bretagnera nehezedő 150 éves elnyomását jóvátegye, a német hatóságok elismerik Bretagne ama jogát, hogy a tartomány öt megyéje feletti törvényes hatalom gyakorlására kormányzót válasszon“. Ez meg is történt. Bretagne ma német ellenőrzés alatt álló „önállóan“ kormányzott terület. Végleges államjogi helyzetét csak a háború befejezése után nyeri.

A Breton Nemzeti Párt programjának érdekessége, hogy a breton állam második hivatalos nyelve — a francia. Francia nyelvhasználat nélkül ugyanis a bretonok többsége nem értené a breton törvényhozás és közigazgatás intézkedéseit.

A breton állam közjogi formáját illetőleg sok szó esik monarchikus megoldásról is. Az idő azonban ma a breton népnek sem igen enged beleszólást sorsa rendezésébe (Jordáky Lajos)

TESTI, LELKI FOGYATEKOSOK A TÁRSADALOMBAN. A pszihotechnika igen szoros kapcsolatot tart fenn a társadalomtudománnyal. A munka folyamata társadalmi jelenség; társadalmi rendszerben, jog és munkaviszonyok között játszódik le, természetes tehát ha problémáikájában igen gyakran találkozunk a társadalomtudomány és a pszihotechnika. Különösen szembetűnő ez a kapocs a fogyatékosok életbeli elhelyezésének kérdésében. Mindkét tudomány ugyanis igen fontosnak tartja az átlagostól eltérő egyének viszonyát az egészhez. A pszihotechnika, a pályaválasztási tanácsadó szinte szükségesebb az átlagostól eltérőek, mint a normálisok esetében. Mert ameddig az átlagos testi-lelki feltételeknek megfelelő egyén előtt rengeteg pálya áll nyitva s képességeivel igen sok pályán meg tudja állni a helyét, addig a fogyatékosok működési területe jóval kisebb. A minden élettani és lélektani működésében egészséges egyén nyugodtan választhat valamennyi könnyű ipar közt. A tulajdonképpeni pályaválasztási nehézség a testi-lelki csökkentértékűséggel kezdődik. S mert az átlagostól, az egészségestől eltérők száma igen jelentős, a társadalomtudomány nem hagyhatja figyelmen kívül ezeket. A pszihotechnika pedig abból az elvből kiindulva, hogy ezeket az egyéneket is fel kell a társadalom haszná és saját maguk kiteljesítése szempontjából valami-

re használni, igyekeznek megállapítani a nyitva maradt utakat az átlagos képességeknél gyengébbek számára. Idővel így mind több testi-lelki rendellenességű egyén számára talál hasznos foglalkozást, mindjobban alátámasztja azt a tényt, hogy egy rendezett munkamegosztású társadalomban majdnem mindenki elhelyezkedhet a termelő társadalmi közönségben. Egyik legismertebb szakmunka ezen a téren, a **Bonnardel és Laugier** feldolgozásában megjelent **Grilles pour la Sélection et l'Orientalion professionnelle** című mű (1933) kimerítően tartalmazza a testi fogyatékosok pontos táblázatát, azoknak a szakmáknak a feltüntetésével, amelyekre a fogyatékosokat irányítani lehet. Erdélyben **Al. Rosca** (Orientarea profesională a anormalilor) nemcsak a fiziológiai, de az értelmiségi, sőt az érzelmi élet rendellenességeire is talál a fogyatékos számára boldogulást ígérő szakmát.

A súlyos testi fogyatékosok közül elsősorban a vakoságot tartja a közvélemény általában minden pályára alkalmatlannak. Ezzel szemben a szakmunkák egész serege bizonyítja, hogy nemcsak több-kevésbé hibás látásuak, de még a teljes vakok számára is van megfelelő elhelyezkedési lehetőség. Egy tudományosan megszervezett, minden erő kihasználására törekvő társadalomban a vakok nem az uccasarkok olcsó környékének árujai. Hangszerelés, kosárfonás, masszírozás, mind olyan foglalkozások, melyeken a vak értékes eredményeket érhet el, nem is beszélve néhány értelmiségi pályáról (író, újságíró, tudós), amelyre egyéni elhivatottság esetén szintén nyugodtan léphet. A sükettség a szagló és izlelő szervek megbetegedése vagy teljes hiánya, egyáltalán nem zárja ki bizonyos területeken az érvényesülést. Annál nehezebb az epilepszia szakmai irányítása. A pszihotechnikai kutatás azonban itt is ellentmond az általános nézetnek.

Kétségtelenül: az epileptikus munkakörét nagyobb körütekintéssel kell megválasztani. A tűz és az éles szerszámok közelsége, állandó megfigyelést és irányítást igénylő bonyolultabb gépek, sőt nagyobb (gyári) munkástömeg szomszédsága (amelyre rossz kihatással van egy epileptikus rohama) — mind kiküszöbölendő, akárcsak az alkoholé, vagy az átlványokon való munka. Az epileptikus számára még így is sok foglalkozási ág található, amelyekben sem önmaga, sem társai számára nem okoz veszélyt. (Hangszerelő, kertész, kosárfonó, könyvkötő stb.) Szívbetegségeknél nehéz mozgást, vérszegényeknek a zárt levegőt, tüdőbajosoknak mindenféle porbelegzéssel járó foglalkozást kell különösen kerülniök.

Különös figyelem kíséri a lelki rendellenesek hatalmas csoportját. Itt is pontos táblázatok irányítják az egyes munkakörök felé a különböző mérvű betegeket. Az 5. intelligencia évben járó gyengeelméjűt már fel lehet használni edénymosogatásra, parkettsurolásra, zöldséghámozásra, a 6 éves gyermek intelligenciájával rendelkezőt kaszálásra, könnyebb mezei munkákra, a nőket mosásra. A tapasztalati tények így a foglalkozási lehetőségek egész skáláját rajzolták fel. Az intelligencia-fok megállapítása után ma már a tökéletes gyengeelméjűn kívül mindenfajta csökkent intelligenciájú lényt megfelelő munkához juttat a pszihotechnika. Tudománya elméletileg, s csak mindezek társadalmassítása hiányzik még. **(Fekete Ferencz)**

A TECHNIKA ÉS AZ ANYAGTEREMTÉS. A technika egyrészt megsokszorozza a nyersanyag szükségletet, másrészt új anyagok létrehozását teszi lehetővé. Ezek az új anyagok (pótanyag és műanyag) korántsem a legújabb kor vívmányai. Mondhatjuk, a pótanyag korántsem fiatalabb, mint az emberiség. Az ősember barlangban lakott, később kőből és fából

épített magának házat. De nem akadt mindig és mindenhol elegendő fa és kő. Észrevette, hogy az agyagos földből téglát égethet. Állatbőrben járt, de elkövetkezett az az idő, amikor ráeszmélt, hogy a selyemhernyó gubójából és a bárány gyapjából fonalak készíthetők és a fonálból egy új anyag szőhető, amely ruházatra alkalmas és bizonyos tekintetben pótolja a prémét. Még átlátszó ásványokból hasított magának ablakot az ember, de kevés ilyen ásvány akadt s nagyobb mennyiségben nehezen volt fellelhető. De a föld gazdag volt s a folyók partján elterülő homokból egy olyan anyag készült, amely átlátszóbb volt a tűzhányók torkánál található obsidiánnál, noha törékeny pótanyag maradt. Még állati bőrből készült pergamenttekercsre írtak, amely alig fedezte a bibliát másoló barátok szükségletét s hirtelen jött, hogy a kínaiak őrzik egy pótanyag készítésének a titkát, a papirosét. Még a középkor embere is csak ásványokból, állatokból s növényekből készített magának festéket, illatszert és gyógyszert, míg a XIX. században a kémia forradalmasította az emberi tudást és ismereteket: megmutatta, hogy a kőszénkátrányból ezek úgy pótolhatók, hogy több árnyalatban festhetünk, eddig ismeretlen és új színeket keverhetünk, a betegség ellen küzdő gyógyszereknek hihetetlen számát állíthatjuk elő. Az emberiség azt is felfedezte, hogy az emberi és állati energiát lehet gépekkel pótolni és felfokozni s a gépeket hajthatja a víz, a meleg, a gőz, az elektromos áram, a robbanó motorok. Egy francia kertész felfedezte a vasbetont. Egy francia gróf celulozéból selymet állít elő. Egy amerikai vegyész észreveszi, hogy a kórházakból ismert karbonsavból és formaldehidből egy gyanús anyag képződik, amelyből a legkülönfélébb tárgyak préselhetők. Amióta a technika behatolt a finomabb természeti erők világába s különösen amióta a kémia meg-

fejtette az anyagok molekuláris felépítésének kérdését, fokozottabb mértékben érvényesül a természet utánzása. Így nyer különböző organikus ősanyagból benzint, kacsukot, stb. Természetes, mindennek ma még határa van. Az új pótanyagoknak számos értékes tulajdonsága van, egyik-másik vonásuk a természetes nyersanyag előnyeit is felülmulják, másrészt van olyan lényeges vonás, amiben az utánzat még nem érte el a természetet. Különben a pótanyag csak bizonyos ideig ellenfele a természetesnek, azután szövetkezik vele. Különböző szerepeket töltenek be és kiegészítik egymást. A selyem, a vászon és a posztó nem szorította ki az öltözködésből az állati prémét, csak más szerep vállalására kényszerítette. A vasbeton s a márvány sem ellenfelek már, hanem békésen megférnek. A szintetikus gyógyszergyártás utolsó évtizedében az alkaloida-, a hormon- és vitamin-kémia újra az állati anyagok felé fordul. A technikának ezideig még nem sikerült az ember élelmiszerét retortában előállítani. Ez az a pont talán, amely egyszersmind a technika határát jelzi. Mindaddig, amíg maga az ember, mint biológikum a természet produktuma, mindaddig függ is a természettől. (Sinka László)

A KÉTSZÁZÖTVENÉVES MIKES KELEMEN. Szokványos irodalmi emlékezésre most Mikes Kelemen van soron: 1690-ben, tehát kétszázötven esztendeje, született a háromszéki Zágomban. Magyar író, aki huszonegy éves korában került külföldre s hetvenkét esztendősen korábban bekövetkezett haláláig nem jut többé haza az emigrációból. Saját kora nem is ismeri. A magyar szellemi életben, irodalmunk szerves kifejlésében, így nem is vehetett részt. Kéziratai csak halála után vetődtek haza a Márvány-tenger mellett fekvő Rodostóból, mindmáig felderítetlen véletlenek összejárása folytán. Az

egymást követő irodalmi irányzatok mindegyike talál írásaiban maga számára valamit s a Törökországi Levelek 1794-től a múlt századvégig ötször kerülnek sajtó alá. Közkedveletté a millenáris Magyarország álkuruc pátosza teszi. Thaly Kálmánék, Toldy Ferenc utódai 1906-ban Rákóczi hamvainak hazaszállítása alkalmából adják ki hatodszor a Törökországi Leveleket, vasikos diszalbumban, zágoni és rodostói tájképek színes műmellékletével. Akkor azonban már él, ír és harcol Ady Endre is. Vele más Mikes Kelemen éled, a honvágyos bujdosó romantikus ködalakja helyett a magyar gyász komor író-hőse. „Be jó volt meghalni, vélt dicsben meghalni, az jó és fő magyaroknak s be nagy dolog élni, kik új rosszat meg nem szoknak“ — dalolja Ady Endre s hozzáteszi: Mikes énekelhette volna.

Mikes Kelemennek a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában 15 vastag köteg kézírata hever; valóságos és oktató munkák a keresztnek királyi útjáról, az izraeliták szokásairól vagy az idő jól eltöltésének módjáról. E kéziratok a szerző saját bevallása szerint „a franciából székely nyelvre“ fordítvák. A franciáság és a székelyesség sajátos vegyülete nyilvánul meg a 207 törökországi levélben is. Király György aprólékos tanulmányokban mutatta ki, hogy például a török szokások eredeti élménynek és megfigyelésnek tartott leírásai Sir Paul Ricaut angol diplomata Törökországról szóló művének francia kiadásából származnak s hasonlóképpen francia olvasmányokra vezethető vissza a levelek számtalan anekdotája és példája is. Mikes Kelemen hiven, néha szóról-szóra fordít s levelei alapján szép, nagy francia könyvtárára következtethetünk. Király György a kinyomozott francia forrásmunkákkal kapcsolatban a rodostói bujdosó rendkívüli műveltségére és nagy olvasottságára figyelmeztet. Zolnai Béla irodalomtörténeti összehasonlításai sze-

rint maga a levélírás is francia mintából eltanult műfaj. A fejedelmét mindenhová követő fiatal Mikes Kelemen XIV. Lajos előkező Franciaországából vitte magával Ázsia barbár szegélyére a nyelvét átható nyugatos műveltséget. De ez a francia szalónokban és kolostorokban szerzett szellemi tájékozódás a letűnt erdélyi fejedelemség csiszolt társalgási nyelvén jut kifejezésre, még hozzá át-meg átszöve a székely népnyelv itt először irodalmi fokra emelt képeivel és fordulataival. Oly gátlástalan közvetlenséggel ír, mintha beszélne; Szily Kálmán valóságos szótárat állított össze élénk, bőséges nyelvezetéről. Tamási Áron egy népnek szánt erdélyi Mikes-kiadványban szellemi elődjének tiszteli. Kosztolányi Dezső röviden és velősen így jellemzi: európai magyar.

Alig egy századdal Mikes Kelemen előtt a bujdosó cseh szabadságharcosoknak is volt egy írójuk, bizonyos Stránsky Pál, aki 1634-ben latin emlékiratot jelentetett meg a fehérhegyi csatában függetlenségét veszített Csehországról. Az elveszett haza itt nem valódiságban mutatkozik, hanem (mint az előző mondja) „abban az alakban, melyben nekünk magasra emelve, mint egy kitűnő és vonzó festmény, megmutatkozott s amelyben mi könnyező utódok megint látni szeretnők, pompásan felvirágozva...“ A Habsburg-hatalom keleti terjeszkedésével Erdély is Csehország sorsára kerül s a cseh bujdosók eszményi Csehországot a bujdosó kurucok eszményi Erdélyországa követi. Mikes Kelemen negyvenegy esztendőn át (1717-1758) folytatott levelezése képzeletbeli nényével éppen azért tartalmaz olyan feltűnően kevés tényleges erdélyi vonatkozást, mert a szerző a kurucok eszményi Erdélyében él. Hiszen ez a kuruc emigráció sajátossága: udvartartásában és diplomáciai tevékenységében, belső szemlélődésben és külsőségeiben, a bujdosás legap-

rőbb napi dolgában is megéli az eszményt. Erdély Rodostóban van. Innen a Törökországi Levelek meg-hitt erdélyisége, holott kimondottan Erdélyről alig esik szó bennük. A földrajzi Erdély, a bécsi kancellária Erdélye, csak az eszményi kuruc-világ peremén tűnik fel néha, a havasok ködbevesző körvonalával, meg nem közelíthetőn. „Nem gondolom — írja Mikes Kelemen 1739-ben Moldvába utaztában, amikor útja a háromszéki havasok alatt viszi el — hogy a Bozzára mennek kaszálatni, de bosszúságra iszoni a Bozza viziből“.

Eszményi Erdélyét, a rodostói magányt nem hagyja el, amikor már haza is mehetne. Emlékei és könyvei társaságában virraszt. Sor-sával bölcsen kiengesztelődik, a valóságos Erdéllyel soha többé. 1762-ben hall meg. Erdélyben ebben az esztendőben nevezik ki főparancsnokká Bucow tábornokot. Még egy év, s Beszterce piacán kivégzik Tudoránt, a bükkösi Dániel fiát, tizennyolc felkelő román jobbágytársával, s egy újabb esztendő: a madéfalvi veszedelem esztendeje. (Balogh Edgár)

V I L Á G S Z E M L E

AZ ELSŐ ÉV SZÁMADÁSA

A második világháború első évének fordulója nemcsak alkalom, de lehetőség is arra, hogy szélesebb alapon vizsgálhassuk annak sajátosságát, az első világháborútól és a közbeesett béke-háborúkétől elütő jellegét. Ezt persze csak úgy láthatjuk meg, ha tisztában vagyunk azzal a ténnyel, hogy a mostani háború minden ellentett sajátossága mellett is az első világháború „egyenest“ folytatása, hogy az attól elütő volta csak ugyanazon folyamaton (a világpiacon felosztásának és újra-felosztásának folyamatán) belül fennálló ellentétet jelent s vannak bizonyos állandó vonások, amelyek mindkét háborúban azonosak. Az egyező sajátosságok:

1. *A háború célja.* — A minden irányú Messiásvárók elképzelésével szemben e háború célja épp úgy, mint az elsőnek nem egy „új világrend“, nem az „agresszió kiküszöbölése“ és a „kis nemzetek védelme“, nem a „német nemzetiszocializmus felszámolása“, (amit különben e cél kiáltói, az angol vezetők már mind gyengébben hangoztatnak), nem az „európai vagy ázsiai Monroe-elv érvényesítése“, hanem a világ gyarmati és félgymati részének a tőkés nagyhatalmak közötti más, mondjuk: igazságosabb felosztása, illetve (a másik oldalon) a meglévő állapot fenntartása. Ez épp úgy, mint az előző háborúban csak az egyik vagy másik fél teljes vereségével érhető el, amint azt Németország barátai is sejtették; enélkül csak megegyezéssel béke lehetséges, ami azonos a nagy kölcsönös pusztítás céltalanságával s mindkét fél részére csak süllyedést, zürzavart és halálos megrázkódtatást hozhat. Ez egyúttal a háború végtelen kinyúlását, kiterjedését és beláthatatlanságát is eredményezi, amit a támadó fél hiába akar, a védekező pedig hiába akarna elkerülni vagy megakadályozni. Az utolsó hetek eseményei erre vonatkozólag eléggé nyilvánvaló jelentőségűek. Így pl. hiába biztosította a győző a legyőzött Franciaország jogát és lehetőségét arra, hogy gyarmatbirodalmát más, „kivülálló“ étvágyával szemben fenntarthassa és hogy

a háborút az általuk megszabott keretek közé szorítsa, a japánok felvonulnak Indokina előtt, az amerikaiak Martinique előtt mozgolódnak és megvonják Japántól a finomított benzint és így az európai (Európában folyó) háború összeszűkülése a háborúnak a Távolkeletre való kiterjedését, más államok bevonódását, kilátásai kiszélesedését és elnyúlását hozta magával. Semmi kilátás e folyamat, illetve a háború megszakadására oly értelemben, hogy a németeknek sikerül így vagy úgy „végezni“ az angol anyaországgal vagy pedig megegyezéssel békére kényszeríteni azt. Sőt: biztosra vehető, hogy az angol világbirodalom esetleges (de eddig még eléggé távolinak látszó) szétesése vagy meglazulása csak még szélesebbé, egyetemesebbé és hevesebbé tenné a háborút és még az esetleges (de ma még ugyancsak igen valószínűtlen) angol-német „méltányos“ béke célja is már csak az lehet majd, hogy mindkét fél (külön-külön, de esetleg egyesült erővel is) más területen, más ellenségekkel szemben folytathassa a háborút.

2. *A háború összetettsége:* — Az első világháború is, mint azt egy nagy országalapító, aki akkor zürichi látszólagos magányából szemlélte a világegést, megállapította, *több háborúból összetett* háború volt: a német-angol-francia, orosz-osztrák, orosz-török, olasz-osztrák-magyar, román-szerb-osztrák stb. háborúk olvadtak egybe. E háborúk háttérében, abból kiszorítva lappangtak, meg nem szüntek, csak egy következő háborúban való elintézésre vártak a többi ellentétek: a francia-olasz, a japán-amerikai, az angol-amerikai, angol-orosz és más, hasonlóan világjelentőségű érdekösszeütközések. Ugyanilyen szövődmény a mai háború is. Az angol-német fő bonyodalom mellett most ennek a háborúnak során kerül fegyveres döntésre — egyelőre — az olasz-francia érdekellentét, a német-cseh-lengyel viszály; a háttérben húzódnak meg — egyelőre — az amerikai-japán, a japán-angol-francia, az angol-amerikai, a német-olasz és más ellentétek, amelyek egynémelyike a háború terjedése során (különösen a francia-angol gyarmati uralom fokozatos gyengülése folytán) még ennek a háborúnak a keretében nyílt fegyveres döntésre kerül, mások viszont egy más, következő háborúban kerülnek majd sorra. Hogy melyik, mikor? Valószínű, hogy még ebbe a háborúba beleszűrődik az USA Anglia oldalán és Japán ezek ellen s a háttérben marad — vagyis a következő háborúig elhalasztódik — az angol-amerikai és német-olasz ellentét. Ha a háború üteme az eddigi marad s kifejlődése és kiterjedése túl soká húzódik, eközben egyes hatalmak (mint az most Franciaországgal történt) katonai vereség folytán kibuknak, míg mások (mint az a múlt háborúban Oroszországgal történt) belső megrázkódás következtében vonulnak el a porondról; akkor pedig megtörténhetik, hogy a mostani háborúhoz, miután az dolgavégezetlen vagy fél-féleredményekkel fáradtan elpihen, mingyárt kapcsolódik a másik háború, egészen új csillagzatok alatt, amelyben a volt szövetségesek vagy semlegesek fordulnak egymás ellen, addig... de nem célszerű és nem ebbe a mostani háborúról szóló taglalásba tartozik erről is beszélni. Viszont meg kellett említenünk annak jelzéséül, hogy mennyire szűk látókörrel ítél az, aki a mai háborút csak, mint európai, helyi háborút ítéli meg s annak végén — még pedig közeli időpontra — az „európai rendezést“ látja és így végpontnak veszi a kiindulást és véglegesnek azt, ami csak átmeneti, legtöbbször csupán hadászati jelentőségű.

3. *A zárlat alkalmazása.* — A tengeri zárlatnak ebben a háborúban még nagyobb a szerepe, mint az első világháborúban és azt legalább olyan mértékben dönti majd el, mint amazzal eldöntötte. Az igaz, hogy Németország a legfontosabb élelmiszerekkel szárazföldi úton ma jobban el tudja magát látni, mint akkor, mert Magyarország és a Balkán-államok, mint nem-hadviselő államok ma többet szállíthatnak, ezenkívül Németország rendelkezésére állanak a Szovjetunió jelentékeny fölöslegei; ezzel szemben Anglia ebben a tekintetben ma sokkal inkább a tengerentuli termelők függvénye, mint akkor és a közelebbi beszerzési-forrásoktól (Közélelet, Északafrika, Balkán) teljesen el van zárva. Ezzel szemben azok az anyagok, amelyeket minden európai hadviselőnek főleg távoli, gyarmati tájakról kell beszereznie (gyapot, kőolaj, kaucsuk, színes és nemes fémek, különböző vegyi és orvosi anyagok, stb.) a mai haditechnika mellett sokkal fontosabbak, mint a múlt háborúban. És ha akkor az angol-francia zárlat csak a központi hatalmakat szigetelte el mindezen anyagok forrásaitól, ma a mind érezhetőbb német-olasz ellenzárlat nyomása alatt, maga Anglia is mind nagyobb veszteségek és áldozatok árán juthat azokhoz és számolnia kell azok bizonyos mértékű nélkülözésével is. A zárlat eszköze tehát fokozottabb, többoldalú jelentőséget nyert és minél kevésbé lehet számítani arra, hogy a szárazföldi és légi hadseregek győzelmei döntsék el a háborút, annál inkább számíthat mindkét fél arra, hogy idővel a legfontosabb hadianyagok (főleg a hadirepüléshez, hajózáshoz és motorizált mozdulatokhoz annyira szükséges kőolaj és kaucsuk) hiánya kényszeríti térdre — vagy legalább is tárgyaló asztal mellé — az ellenfelet. Ugyanilyen vagy még nagyobb szerephez jut majd a zárlat akkor, ha az angol központi hatalom gyengülése folytán megindul a harc az angol-francia gyarmatvilág birtokáért. Az USA háborúja pl. Japán ellen csak mint zárlatháború képzelhető el, (mely részben már meg is kezdődött a repülőgépbenzin megvonásával); épp úgy Anglia háborúja Japán ellen, vagy Amerika fellépése Anglia vagy Németország ellen.

Nagyjában ezekben egyezik ez a háború az elmúlt világháborúval. Nemkevésbé jelentősek azok a sajátságok, amelyek elütnek minden eddigi háborúéitól, amelyeket az első év harcai, mint új mozzanatokat tárnak elénk. Ezekre két okból is figyelemmel kell lennünk: 1. mert a háború tartamára, terjedelmére és kimenetelére ezek igen nagy — ha nem is döntő — befolyással vannak és 2. mert éppen ezek az új, még számba nem vett vagy még nehezen felismerhető jellegzetességek rejtik magukban a meglepetéseket és meglepő fordulatokat, amelyekben ez a háború oly gazdag. Ilyen új mozzanatokat látunk főleg a következőkben:

1. *A háború uarásszerű menete.* — Az új haditechnika és főképpen a rendkívül gyorsaságú hadigépek (repülőgépek, autók, tankok, motoros naszádok, stb.) rendkívül széleskörű használata és szerepe az egyes hadműveletek és hadjáratok villámgyors keresztülvitelét teszi lehetővé, de ugyanakkor ezek hosszú időn át való előkészítését s kiterjedt és alapos szervezőmunkát, anyaggyűjtést, kiképzést, stb. követelnek meg. Ebből adódik az, hogy a múlt világháborúval ellentétben, amely nagy, összefüggő frontokon lefolyó, tartós hadjáratok összefüggő sorozatából állott, a mostani rövidlejárátú, de óriási méretű és hatású mű-

veletekből áll, amelyeket hosszú előkészítő „szünetek“ és az ellenség hadi támaszpontjait pusztító, idegeregét kimerítő kisebb-nagyobb légi műveletek kötnek össze egymással. Ezek alatt a hosszú szünetek alatt a hadviselők hatalmas szárazföldi, légi és tengeri haderejének tulnyomó része tétlenül „ugrásra“ készen áll s minden irányban halálos veszedelmek és meglepetések sötét árnyékát idézi és így nyugtalanságban tartja nemcsak az ellenfeleket, hanem a semlegeseket is, — nagyjában az egész világot. A mostani „szünet“ pl. amely Németország franciaországi győzelme és Olaszország hadbalépése után állott elő és amelyben a két ország felmérhetetlen szárazföldi és légi haderejét tétlenül hagyja, ezek pusztá létezésével forrongásba hozza Európa egész délkeleti részét, Kisáziát, Egyiptomot, Spanyolországot, a mozgósított készenlét állapotában tartja nemcsak a fenyegetett Angliát, hanem a baráti Szovjetuniót is s nagyarányú fegyverkezést és fegyverbaráti szövetkezést hoz létre Amerikában.

A meglepő nagy támadások és hosszú előkészítő, szervező és tervező szünetek taktikája a réginél sokkal szigorúbb titoktartást követel nemcsak katonai, hanem diplomáciai vonalon is. Ellenséges tervek vagy baráti szövetkezések úgy a totális, mint a demokratikus államokban már nem is a vezető diplomácia, hanem ugyyszólván néhány vezető férfiú titkai. Nemcsak az u. n. közvélemény, a széles tömegek, de maga a katonai és diplomáciai személyzet teljes „sötétben“ várja az események fejlődését, az újabb fordulatokat és mindenkinek számolni kell minden lehető és lehetetlen eshetőséggel. Soha még háború nem volt annyira, mint ez a mai, hasonlatos a sakkjátékhoz, amelyben, számos báb (a világ összes államai) állásából kell a két mesternek a legcélszerűbb lépéseket kigondolnia s amelyben az ellenfelek minden befolyásolástól elzárva teljesen magukra, illetve saját elméleti felkészültségük, gyakorlati tudásuk és vérmérsékletük szerint lépnek, mialatt a hozzáértő „kukancsok“ mindig öt-hat eshetőséggel számolva „szurkolnak“, a beavatatlan közönség pedig nem ért az egészből semmit, illetve csak a végrehajtott lépésekről, a befejezett tényekből értesül. A hadvezetésnek és a mögötte dolgozó diplomáciának ez a tul-központosítottága korántsem az elhatározások könnyebbségére és gyorsabb ütemére vall, mint hinni lehetne, hanem ellenkezőleg, ugyanugy, mint az új haditudomány is, tartósabb habozást és „gondolkodási“ időt, tétovázásokat és halasztásokat eredményez, és pedig nemcsak azért, mert egy nagyobb testület (vagy a többség) erkölcsi erejére támaszkodva lélektanilag mindig bátrabban állja a legnagyobb felelősséget is, mint a maga erejére bízott egyes ember (vagy kis csoport), hanem azért is, mert az értesülések, tervek, javaslatok, anyagok és felelősség ilyen végletes összpontosításának és külön-külön való mérlegelésének ügymenete maga több időt igényel, mintha az össz-felelősség számos egyidejűleg működő szakember és vezető nyilvános, külön-külön felelősségéből áll elő. Így a parancsuralmi- és vezéri-elv alkalmazása, amely kétségtelenül nagyobb mozgékonyt és egységet, vagyis hatalmas előnyt jelent az egyes akciók végrehajtásában, több ingadozást, erőt és időt, (főleg időt) kíván a felkészülésben és végső soron az egész háborút nem egyszerűbbé, hanem bonyolultabbá teszi, nem megrövidíti, hanem elnyújtja és ezáltal — megint minden látszat ellenére — a polgári, mögöttes országrész szövegjutását nem hátráltatja, hanem elősegíti.

2. *A Szovjetunió, mint semleges kivülálló.* — A mult világháborúban valóban semleges, vagyis olyan állam, amelynek a harcban vitatott gyarmat- és félgyarmatvilág tőkés kiaknázásában semmilyen érdeke nem játszik közre — nem volt. Ma a Szovjetunió kétségtelenül ilyen állam. Azok a feltevések (főleg angol vagy amerikai forrásból eredő híresztelések), amelyek szerint ez a nagy államszövetség „csak az alkalmas pillanatra vár“, hogy egyik vagy másik hadviselő fél mellett vagy ellen háborúba lépjen, legalábbis téveseknek bizonyultak és ha szándékosak, akkor azt a célt szolgálják, hogy a Szovjetuniót környező államokban nyugtalanságot, széthuzást, zavart, bonyodalmakat idézzenek elő. Az a baráti viszony, amely Németország és a Szovjetunió között fennáll és amelynek évfordulójáról mindkét fél, mint a kelet és délkelet-európai béke biztosítékáról emlékezett meg, valóban beleilleszkedik a Szovjet teljes békepolitikájának kereteibe, amennyiben nem több és nem kevesebb mint, hogy a Szovjetunió nem vesz részt Angliának Németország ellen irányuló zárlatában és általában tartózkodik minden olyan ténykedéstől, amely Németországot a hadviselésben hátráltatná vagy annak hadiérdekeit veszélyeztethetné. Ezt a valójában bonyolult, nehéz feladatot bizonyos mértékben még nehezebbé tette Olaszország hadbalépése, amelynek balkáni és közelkeleti szereplése összefügg a Szovjetunió Fekete-tengeri biztonságával: de ezeket a nehézségeket mindeddig sikerült megfelelő diplomáciai biztosítékokkal (Jugoszlávia és Bulgária barátságával) legyűrni és bizonyos, hogy minden további kérdésben, amely a két állam érdekeit érinti, ezeknek — Németország közvetítésével vagy enélkül — sikerülni fog kielégítő békés megoldást találni. Ezzel megghiusznak azoknak a reményei is, akik háborús terveiket a Szovjetunió és Olaszország között fennálló „érdekösszeütközésekre“ építik, illetve arra számítanak, hogy ezek a képzelt összeütközések vagy a német-szovjet barátság vagy a német-olasz tengely felbomlásához vezetnek.

Angol-amerikai és francia részről hallunk még olyan többé-kevésbé őszintén hangoztatott felfogásokat, hogy a Szovjetunió semlegességének célja, hogy a tőkés államok egymás közt minél tovább hadakozzanak s úgy legyöngüljenek, hogy azután friss erővel rávethesse magát szomszédaira és megvalósíthassa „világforradalmi“ terveit. De semmi sem jogosít arra a feltevésre, hogy a Szovjetuniónak ilyen ördögi tervei lennének. A Szovjetunió vezetői nem egyszer — és sok sültgallambváró ábrándozó nem kis csalódására — kijelentették és tettel bizonyították, hogy a Szovjeteknek, mint államhatalomnak nem céljuk és feladatuk más országokban „forradalmat szítani“, avagy éppen katonai erővel a szovjetrendszert más népekre rákényszeríteni. Ez a Szovjetállamokban uralkodó ideológia szempontjából is esztelen lenne, mert az ilyen kívülről kényszerített, de a szóbanforgó népek által nem akart és meg nem értett átalakítások nem erősítenék, hanem éppen gyöngítenék a Szovjetunió belső és külső erejét. A hosszú háború természetesen a föld több pontján, különösen a legyőzött államokban és az anyaországuk ellenőrzésétől megfosztott gyarmatokon olyan állapotokat idézhet elő, amelyek a hirtelen átalakításokat lehetővé teszik, de az ilyen állapotokért csak az illető államok vezető rétegei felelősek és az ilyen átalakulások csak az illető országok belső erőinek eredőjei lehetnek és más külső (különösen semlegességben maradt) államok befolyása ebben döntő szerepet nem

játszhat. Különbözik mindenképp érthető, ha egy ilyen nagy állam létezése közel 2 száz millió korszerűen felfegyverzett és korszerűen szervezett embertömegével, fejlett iparával, határtalan anyagtartályaival, gépesített és társadalmosított mezőgazdaságával, stb. a két Óceán nagyhatalmai közé ékelve nagy befolyással bír a háború menetére. Ha nem cselekvőlegesen háborús közreműködését, de már semlegességét vagy barátságát, de csak pusztán létezését is számításba veszi minden hadviselő fél. Láttuk, milyen nagy szerepet játszott az angol-francia csoportozó való csatlakozása megtagadásával és a németekkel való barátság leszögezésével a háború megindulásánál. Természetesen nem áll az, hogy magatartása oka volt a háború kitörésének, mert ha a nyugati hatalmak megüzenték a háborút Németországnak, miután a Szovjetek elállottak mellőlük és vállalták a háború folytatásának felelősségét Hitler többszöri békeajánlata után is, annál inkább megüzenték volna abban a tudatban, hogy a Szovjetek velük (sőt helyettük) mennek hadba a félelmetes erejű tengelyhatalmak ellen. A különbség csak az lett volna, hogy a háború fő ele (sőt egyetlen ele) nem Anglia, hanem a Szovjetek ellen irányul és Közép-, Dél- és Délkelet-Európa népeit, amelyek ma békés állapotban ugyyszólván páholyból nézik a világégést, fenekestől felforgatta és fenéig pusztította volna a háború. A Szovjetek létezése és magatartása ellenkezőleg habozásokra és halasztásokra kényszerítette a hatalmakat a háború alatt. A Szovjetek létezése nem kis mértékben volt az oka annak, hogy a francia és angol vezetőségek oly immel-ámmal láttak neki a háborúnak, de annak is, hogy a francia és szövetséges hadseregbeli katonák fejében más célok befészkelődése után nem kapott lángra a háború folytatásához szükséges lelkesedés. Létezésük mindvégig egyik oka és mindvégig oka lesz minden hadviselő nagyobb óvatosságának, így az egész háború lassabb „felmelegedésének“, újabb hatalmak határozatlanabb belépésének.

4. *Nagyobbfokú egyetemes kihatások.* — Bár a mai szakaszában kisebb kiterjedésű, még csak európai és nem világháború, már ma látható, hogy a világ legtávolabbi eső országait is, a világ országai összességének érdekeit sokkal mélyebben és közvetlenebbül érinti, mint az a volt világháborúban, annak legkifejlettebb szakaszában is észlelhető volt. Ennek több oka is van: a közlekedési eszközök és tőke központosság fejlődése a múlt háború óta szorosabb összefüggésbe hozta a világ összes gazdasági egységeit; a hadieszközök mozgékonyága közelebb viszi a távolesőkhöz is a háború veszélyét; a legfontosabb hadianyagok szüksége sokkal inkább függő helyzetbe hozzák a hadviselőket a legkülönbözőbb távoli vidékek és földrészek termelésétől és diplomáciai magatartásától. De legnagyobb mértékben növeli a háború nemzetközi jellegét, egyetemességét az angol és francia gyarmati uralom gyengülése és az angol-francia befolyásnak a félgyarmati országokból (különösen az amerikai földrészen) való kiküszöbölése, amelyet a két állam viszonylagos gyengesége idézett elő és amely a háborús versengés tüzet felgyújtja mindenütt, ahol a két államnak gyarmatai és befolyáskörzetei voltak, vagyis egyszerűen: a világ minden részében.

4. *A kisállamok kikapcsolódása.* — Már a múlt háborúban észlelhető volt, hogy a kis és kisebb államok (ezek között, mint Tisza István jól látta, Magyarország is), arra a kárhozatos szerepre voltak ítélve, hogy a nagyhatalmak világpolitikai céljaiért áldozzák fel magukat. Sze-

replésük és csoportosulásuk mégis a maitól lényegesen eltér: míg egyes kisállamok saját nemzeti biztonságuk vagy saját terjeszkedő érdekük által vezetettve mentek háborúba, úgy másoknak sikerült a hadszíntér közvetlen közelében is semlegességük vértje alatt élvezni a hadiszállítás előnyeit. Mindebből ma semmit se látunk. Azok a kisállamok, amelyek a hadviselőnek utjába esnek vagy annak fontos szállítói lehetnek, rövid ellenállás után vagy éppen ellenállás nélkül megadják magukat, így vagy úgy „fogságba“ esnek és saját haderejük kikapcsolásával szolgálják a hadi érdekeket. A hadszíntértől távolabb esők pedig a legközelebb eső semleges nagyhatalom védelme alá helyezik, illetve annak kiszolgáltatják magukat azzal a kilátással, hogy az illető semleges állam így vagy úgy „bekapja“ őket is, amint a háborúba való belépésre kényszerül, sőt ha a dolgok megkövetelik, még előbb is. Ez ugyyszólván törvényszerűen történik, mert a mai háború belső szerkezete, főleg az előbb bemutatott nagyfokú központositottsága hozza magával.

Nehéz lenne mindazokat a tényeket itt feltüntetni, amelyek akár, mint a múlt háborúéival egyező, akár mint az azoktól elütő sajátságok hozzátartoznak még a mostani háború teljes képéhez. Még nehezebb lenne mindazokat a következményeket kimutatni, de még elgondolni is, amelyek ezek folytán a háború során és annak beláthatatlan végéig még előállhatnak és amelyek a maguk során és ma még nem is sejthető módon befolyásolják majd úgy a háború menetét, mint annak végét. Annyit mindenesetre már most és már az itt kifejtettekből következtethetünk, hogy ez a háború sem kiterjedésben, sem kiméletlenségben és pusztító hatásban, sem sorsbizonytalanságban és sorsváltóztató hatásában nem marad el az 1914-18-as világháború mögött. (B. Z.)

A Z USA GONDJAI

Közhelyek röpködnek az USA gazdasági helyzetéről: „Az USA nagyszerűen keres a hadiszállításokon“, vagy „Az USA megfullad a sok aranyban“ és ehhez hasonlók. A valóságos helyzet ennél bonyolultabb. Az Amerikából érkező hírek azt mutatják, hogy az USA-t változatlanul foglalkoztatják azok a meg nem oldott problémák, amelyekre már a *Korunk* 1936 júniusi számában rámutattunk *Közgazdasági csodadoktorok az USA-ban* c. jegyzetünkben. Az ott jelzett problémákat azonban még súlyosbitja a mai háború kérdése, hiszen az Egyesült-Államok lakossága igyekszik az elmúlt világháborúban szerzett keserves tanulságait a mostani háborúban értékesíteni.

Emlékezzünk rá, hogy avatkozott be az USA a múlt világháborúba. Amerikai bankházak — első helyen a Morgan-bankház — nagy hitelleket nyújtottak a szövetségeseknek. Mikor ezek helyzete a cári Oroszország forradalma után rosszra fordult, az amerikai nagytőke pénze megmentésére azt határozta, hogy az Egyesült-Államok segítségével siet a bajba jutott adósoknak. Wilson elnök naivitása és hiszékenysége, valamint az amerikai uszító sajtó segített Morganéknak a közvélemény megnyerésében: az USA államkincstára átvállalta a képtessé vált követeléseket és Amerika belépett a háborúba. A Versailles-i szerződés bölcsei csillagászati mérvű hadisarcot róttak Németországra, amely részben aranyban, részben ipari termékekben tartozott ezt a ha-

disarcot egyenesen az USA-nak, vagy a Szövetséges és Társult Hatalmaknak megfizetni, az európai szövetségesek viszont a Németországtól nekik járó jóvátételt saját adósságaik kiegyenlítésére továbbadták az USA-nak.

A Versailles-i szerződés eredeti formájában való végrehajtásáról csakhamar kiderült, hogy lehetetlenség. A Dawes-, valamint a Young-tervek igyekeztek a nehézségeket áthidalni, de a gazdasági világválság kitörésekor már mindenki látta, hogy ezek a napnyugati bölcsek csak újabb sikertelen kísérletet tettek a kör négyesítésére: ahhoz, hogy Németország fizethessen és ipari termékeket szállíthasson, az USA adott kölcsönt Németországnak. Ezt az USA-ból (magánbankoktól) kölcsönkapott tőkét használta fel Németország ipara racionalizálására. De amennyi gépet, hidat, stb. szállított Németország a nyugatiaknak, annyival kevesebbet kellett ezeknek otthon előállítaniok s annyival nagyobb lett saját országaikban a munkanélküliség. Tragikomikus helyzet: — hogy az USA megkaphassa pénzét, tőkét kölcsönzött Németországnak, vagyis újabb hitelt nyitott az adósnak, amellel növelte a Szövetségesek munkanélküliségét. Amikor aztán 1931-ben a nyersanyagárak zuhanásával csődbejutott Nordwolfe rt. bukása magával ragadta a Darmstaedter- und Nationalbank-ot, összeomlott a német gazdaság s előbb Hoover elnök, majd a Papen-kormány idején a Nyugatiak engedték el Németországnak a jóvátételeket, belátva, hogy ezek kiegyenlítése gazdasági lehetetlenség.

Ezeket a keserű tanulságokat tartotta szem előtt az USA, amikor — nyilván keresztet vetve sok milliárd dollár vissza nem fizetett tőkéjére — Rooseveltt elhatározta, hogy áttér a *cash and carry* elvre. Fizess és vidd: ami annyit jelent, hogy csak készpénzért kapható hadianyag s az elszállításról is a vevő tartozik gondoskodni, saját hajóján. (Ami nem zárja ki, hogy amerikai hajóvállalatok ma ne adják bérbe még olyan ócska, kimustrált hajóikat Angliának, mely az így nyert hajóteret saját lobogója alatt használja fel hadianyagszállításra.)

Közben azonban — Versailles és 1939 közt — a világgazdasági válság olyan hullámokat vetett, amelyek a *cash and carry* elv hatékonyságát megsemmisítik.

A két világháború közt megindult az arany áramlása a biztosnak vélt USA-ba. Az arany menekült a háború fenyegette Európából. London, Páris, Amsterdam és Zürich európai aranyközpontok ontották az európai nagytőke menekülő aranytömegeit Amerikába. Azzal, hogy Rooseveltt leértékelte a dollárt, vagyis felértékelte az aranyat és 1 uncia arany (1 uncia = 31.1 gramm) árát 35 dollárban állapította meg, még jobban magához vonzotta a világ aranytömegeit. Már említett jegyzetünkben rámutattunk az aranybőség okozta veszedelmekre: az arany nyomán pénzbőség támad, ez megindítja a gazdasági életet, olyan befektetésekkel és olyan mérvű termeléssel, amilyenre a mai társadalmi rendben nincs elég fogyasztó, bár szükséglet volna elegendő. Az arany áramlása mindig olcsó pénzt jelent, vagyis a relatív túltermelés (értsd: fogyasztási képtelenség, 10-15 millió munkanélküli mellett) és a gazdasági összeomlás veszélyét, amilyen 1929 őszén, azon a bizonyos fekete pénteken a New-York-i tőzsdén bekövetkezett az árfolyamok összeomlásával. Az arany sterilizálását, vagyis hitelnyújtó hatásának megakadályo-

zását célzó kísérleteket említett jegyzetünk ismerteti. Ezek a rendszabályok azonban nem küszöbölték ki, csak elődázák a tultermelés veszélyét; mindaddig azonban, míg elődázák, fennmaradt a munkanélküliek serege, mely ma kb. 10 millió.

A cash and carry elve végleg feje tetejére állította a már amúgy is bonyolult és veszélyes aranybő helyzetet. Anglia (ezelőtt Franciaország is, stb.) készpénzben fizeti Egyesült-Államokbeli szállítóinak a termelt hadianyag értékét. Ez annyit jelent, hogy Anglia vagy aranyat ad, vagy pedig angol birtokban levő dollárt vagy dollár részvényt, kötvényt, stb. Az angol kivitel csökkenése miatt áruval való fizetés alig jöhet számba. Az USA így áruért — hadianyag, repülőgép, stb. — kap vagy kötvényt, vagy aranyat. Tehát papirozt vagy fémet, de nem árut, amit felhasználhat. Minden Amerikába belépő 31.1 gramm aranyért Amerika 35 dollár értékű árut, munkaterméket szállít külföldre. Az aranynek ez az özönlése olyan mértékű, hogy az USA ma a világ aranykészletének kb. háromnegyedét őrzi, míg 1913-ban csak ennek egyhetede volt a birtokában. Amíg az árutermelő társadalom normálisan funkcionált, addig az arany bármikor, bárhol és bármire átváltható egyenértékű, vagyoni formát képviselt. De ma az a helyzet, hogy nemsokára csakis az USA kezében lesz arany. Mit tehet vele? Árut vásároljon? Az USA külkereskedelme aktív, a behozatal kisebb a kivitelnél, tehát a kereskedelmi mérleg egyenlege folytonos aranybehozatalt idéz elő. Amerika nem kezdhet semmit rengeteg aranyával, mert kevesebb árut vásárol a világkereskedelemben, mint amennyit szállít. Az arany tehát — ha mind Amerika kezébe kerül — értéktelenedik. Ma ez a gazdasági tendencia! Minél több árut szállít Amerika, annál több aranyat kap érte, míg végül minden arany az ő kezébe kerül (ha ez a tendencia meg nem akad) s Amerika, ép' mert csak neki lesz aranya, nem tudja értékesíteni. E torz helyzet megértésére ne feledjük el, hogy az áru csak azért áru, mert egyben használati cikk is. Ha nem használható, senki sem fogja venni. Ha pedig az USA több árut ad el, mint amennyit vesz, akkor mihez kezdjen aranyával? Így minél több aranya van az USA-nak, annál közelebb jut ahhoz a veszélyes helyzethez, amikor minden arany az övé — és mindez nem ér semmit. Akkor minden uncia aranyért ingyen adott árut és hadianyagot — nem hitelbe, mint a múlt világháborúban, hanem azonnal, cash and carry alapon, ingyen.

Milyen orvosság van erre? Ha Rooseveltt leértékelné az aranyat, akkor felmenne a dollár ára a külföldi tőzsdéken, vagyis felmennének a belföldi (USA) áruk árai, ekkor azonban még kevésbé lenne az USA versenyképes a világpiacon, az az csökkenne a termelés, vele a haszon és növekedne a munkanélküliség. Ha viszont Rooseveltt eltörölné a mai magas védővámokat s megengedné a behozatalt, hogy az eladósodott világ áruval fizethessen, vagyis hogy ő aranyáért árut vehessen, akkor csökkenne a belföldi termelés s ismét munkanélküliség, stb. Bár nem látni még, milyen gazdasági rendszer fog a háború után Európában kialakulni, az biztos, hogy az elpusztított javakat helyre kell állítani, vagyis a szegény Európa nem szállíthat Amerikának, ellenkezőleg, Amerika szállíthatna majd az újjáépülő Európának — árut, de nem aranyat áruért.

Ezek a megfontolások mutatják, hogy a mostani háború jövétéli

összegeinek fizetése ép' olyan gazdasági lehetetlenségnek fog bizonyulni, mint az első világháború után. De azt is látjuk, hogy minden eddigi ut bezárult Amerika előtt felhalmozott finánc-tőkéje értékesítésére. Ha az USA meg akarja akadályozni, hogy felhalmozott aranykészletei csupán értéktelen sárga fémhalmokká váljanak, erre csak egy útja van: az imperiálizmus. Kína, valamint Dél-Amerika alkalmas területek a gazdasági kizsákmányolásra, a tőke- és áruexportra. Hogy az USA-nak ilyen tervei vannak, arra mutat pl. a Pánamerikai értekezlet, az USA fegyverkezése, valamint az USA tiltakozása Londonban, amiért a fenyegetett helyzetben levő Anglia japán nyomásra megtiltotta Burmán át a fegyverbevittet a nemzeti Kinába. Mind Kinában, mind Délamerikában máris óriási érdekeltségei vannak az USA-nak. Ha ezeket az érdekeltségeket növeli — már pedig növelnie kell aranya elértéktelenedésének elkerülésére — összeütközésbe kerül a többi imperiálista világhatalommal. A most folyó háború tehát csak előjátéka egy világrészek közt lefolyó, előbb gazdasági, majd fegyveres összeütközésnek.

Ez az egyetlen módja annak, hogy Amerika gazdagságát a mai összefüggések közt értékesíthesse. (*Ádám Elek*)

SZEMLE, BÍRÁLATOK

A KÖLTŐI MŰVEK ÉLETE

A filozófus Masaryk és a prózairó Capek mellett Frantisek Xavér Salda volt a háború után megújított cseh szellemi élet legkimagaslóbb alakja. A 90-es évek elején lépett a nyilvánosság elé, amikor ugyanazok az eszmeáramlatok hozták mozgásba a cseh szellemi életet, mint a miénket a Nyugatosok jelentkezésekor. Ugy indult, mint új irodalmi seregszemlére és munkavállalásra felsorakozó nemzedék kritikus és egészséges közéleti szellemnek lett a megteremtője. Salda éppugy, mint nálunk Ady és társai, Nyugat ellen Nyugatot akart hozni, fel akarta emelni nemzetének szellemiségét a nyugati kulturába. A századforduló évében gerincvelő-betegség támadta meg, mely sokáig még a fal közé zárta. Ettől kezdve minden erejét a szellemi önkifejtésre összpontosította. Egyéni élete megszűnt, a gondolatoknak, könyveknek szentelte minden idejét. Ekkor keletkezett halál-élménye, de ekkor ébredt fel benne az élet elemi vágya, a totális élet megismerésének kívánsága is. Műveiben az egész életet akarta kifejezni maradéktalanul. A teljes őszinteségre törekedett mind kritikai, mind szépirodalmi munkáiban. Mint kritikusnak a mű teljes megértése volt a legfontosabb. Nem önmagából, hanem a műből indult ki. Engedte, hogy a mű hasson rá, teljesen elmerült benne és csak aztán nyúlt hozzá kritikailag. Dinamikus, sokat olvasó, állandóan tájékozódó, fejlődő szellem volt. A kritikát önálló műfajnak tartotta. Hangsúlyozta, hogy a kritikusnak nemcsak megértenie és megértetnie kell a műalkotást, hanem egyéniségét is bele kell vinnie a kritikájába. Alkalmi kritikus volt — a szó goethei értelmében. Mindig azzal foglalkozott, ami a legidősebb és legfontosabb volt. Önállóságra törekedett. A híres ibseni tétel alapján állt: az a legerősebb, aki egyedül áll. Nagy érdeme, hogy élete utolsó napjáig meg tudta őrizni függetlenségét. Folyóirata, a *Saldov zápisnik* (Salda jegyzőkönyve), melyet teljesen egyedül írt, száz százalékgig biztosította számára a függetlenséget. Mint kritikusnak, esztétának és szépírónak (drámák, prózai munkák és költemények) igen nagy súlya volt. Hatása a cseh szellemi életben még ma is

érezhető. Új irodalmi szemléletet és kritikai módszert hozott. Életének utolsó évében társadalomtudományi és politikai kérdésekkel is foglalkozott. Erős magyar-rokonszenv lobogott benne. Kulturánkról, irodalmunkról a legnagyobb megbecsüléssel emlékezett meg. Folyóiratában bátran kiállt a volt csehszlovákiai magyar kisebbség kulturális szükségletének kielégítése mellett. Hangsúlyozta, hogy a magyarságnak számarányához mérten kell részesednie kulturális javakban. A pozsonyi volt magyar tanszék betöltését és kellő dotálását sürgette. Jelentőségét nem külső jelek hirdetik, hanem munkái, melyek a szellemi élet igazi erjesztői ma is. Irodalmi hagyatéka nemcsak a csehek-re szállt. (S. L.)

Talán valamennyi szerző abban a hitben él, hogy minden betű, amit leirt, szent és sérthetetlen. És fel van háborodva a szerkesztő ellen, aki kéziratában egy sort áthúz, a hanyag korrektor ellen, aki elnéz egy vesszőt vagy egy pontosvesszőt. Ez érthető és jogos — ám még sincs bizonyos magasabb nézőpontból minden komikum nélkül. Az utókor néha nagyon barbár módon garázdálkodik az alkotók munkájában. Szétboncolja, átalakítja, kihagy belőlük, hogy megtartsa és működtesse őket. Olyan értékeket akar belőlük kicsiholni, amilyenekre a szerző egyáltalán nem is gondolt. És úgy vélem, hogy ezt joggal teszi. A halott iránt megnyilvánuló tiszteletnek mindig háttérbe kell szorulnia az élet-szeretet előtt. Az utókornak van a legkevesebb érzéke a szentimentalizmus iránt. Ahhoz például, hogy konzerváljon, holmi sarokkövet, bódét vagy galambdúcot. Ha nem lehet hasznára az új életnek, ha nem tud hozzáidomulni, darabokra török és lomtárba kerül... vagy muzeumi vitrinbe, ami végeredményben ugyanaz, noha az előbbi durván hangzott, az utóbbi pedig udvariasan és előkelően. Híve vagyok a régi alkotások lehető legmerészebb és legbátrabb adaptációjának: gyakran teljesen újjá kell szülni őket, hogy örömiük teljék bennük. Éljen Cocteau az ő Shakespeareből és Sophoklesből vett merész transzfigurációival, melyek valóban inkább transzfigurációk, mint transzkripciók!

Mert, ha éppenséggel nem is valamilyen remekműről van szó, mely ezer évben egyszer születik, mi marad például egy nagy és híres költői műből száz, százötven év múlva? Néhány oldal valamilyen antológiában, kis epizód az iskolai olvasókönyvben. Ki olvasta Shakespeare valamennyi művét belső szükségletből és gyönyörűségéből, nem pedig kötelességből, mintegy önmagának feladott penzumként? Ki olvasott többet, mint néhány oldalt Chelcickyből?* Évszázadok zsugorodnak így össze néhány oldalra és fejezetre. És másképp el sem lehet ezt képzelni. Borzalmas és egyre ádázabb küzdelmet vívnak az élők a holtakkal egy kis szabad életért, mert olyan sok halott van! És hogy szaporodik a számuk! És mennyire megkurtítják az élők életét! Ha vannak emberek, akik annak örülnek, hogy a halottak irányítják életüket, vannak viszont olyanok, akik ezt tolakodásnak és illetlenségnek tekintik és kézzel-lábbal tiltakoznak ellene. Kézzel-lábbal védmezik csipetnyi indeterminizmusukat, amely különben is csekély mértékű, ha figyelembe vesszük, hogy nem kevesebb és nem több, mint hétféle hagyományt találtak ki, amit szívesen akasztanának a nyakunkba. Jó Istenem, a jóból is megárt a sok! Nem volna helyesebb, abbahagyni, amikor a legjobban esik. Különben attól tartok, hogy nem

* Peter Chelcicky (1390-1460) a csehek legnagyobb vallásfilozófusa, aki munkáiban a huszitizmus teológiai és társadalmi vonatkozásait foglalta össze.

fogok tudni tüszenteni, sem az orromat megtörölni anélkül, hogy meg ne sértsek valamilyen hagyományt.

A legtöbb remekmű hosszú élettartama folyamán új és új értelmet, új formát és jelentőséget kap, miként a Sphinx arca. De a fordított folyamat is gyakran előfordul.

A műalkotás egy gesztussá, egy jelszóvá, egy-két idézetté, egyik-másik hősének nevévé zsugorodik.

Még ma is azt mondják a szerelmes férfire: ez igazi szeladon. De kevesen ismerik e megjelölés eredetét. Nos, ez egy vigasztalanul és kétségbeesésig hű pásztor neve *Honoré d'Urfé* XVIII. századbeli szentimentális regényében. A pásztorát Céladonnak hívják. Ime, mindössze ennyi maradt fenn ebből a műből, melyet kortársai a poézis, a tudomány és lélekismeret csúcsteljesítményének tartottak. Sic transit...

Mi él ma *Cyrano de Bergerac*-ból, a valóban átlagon felüli szellemből? „De mi az ördögöt keresett azon a gályán“ — és ez is csak azért, mert Rostand drámai költeményével felfrissítette emlékezetünkben.

Néhány szállóige *Homer*-ből, *Vergilius*-ból, *Goethe*-ből pótolja valamennyi művük elolvasását és ismeretét a fél vagy háromnegyed részben művelt filiszterek tömegénél. *Jam proximus ardet Ucalegon* és *Sunt lacrimae rerum*. ...Ő, te, nagy mántuai, te, aki *Dante* szerint „a többi költő disze és fénye“ voltál, mindössze ennyi jut az ember eszébe, ha rád gondol! És a másik idézetét csak azért tudjuk, mert ezt a címet adták a francia romantikusok verseiknek, mivel — nem értették! Sic transit... És hasonlóképpen csak néhány közmondásra vagy szentenciára csökken *Hamlet*, *Lear király*, *Faust*...

Persze: a lusta, határozatlan emberről azt mondjuk: *Oblomov*, a kikapós vidéki asszonyról: *Bovaryné*, az apáról, aki hagyja, hogy gyermekei kiszivják és tönkretegyék: *Goriot* apó, de így igazságtalanok vagyunk ezekkel a figurákkal szemben. Felületesen összesűritjük őket egy rövidítésre, őket, akik valójában rendkívül bonyolultak. Csak legszembe-tűnőbb vonásukat ragadjuk ki belőlük: mnemotechnikai segítőkké tesszük meg őket, irány- és utjelző bálványokká alacsonyítjuk őket hihetlenül bárgyú vándorok számára. Sic transit...

De ez eddig még nem a legrosszabb. Sokkal csunyább a sorsa az antik klasszikusok remekműveinek. Egy *Vergilius*-nak, *Ovidius*-nak, *Tacitus*-nak, *Demosthenes*-nek, *Thukydides*-nek. Ki olvassa őket ma gyönyörűséggel és örömmel, hogy életmámort szívjon belőlük? Ezeket a jó értelemben vett amatőröket valóban ujjainkon is összeszámolhatnók. Ezzel szemben a tudósok, filológusok, irodalomtörténészek, pedagógusok csaknem teljesen kisajátították őket maguknak és keresztülkasul rágják őket akár a férgek a hullát. Az iskolai tanterem boncasztalán mereven fekszik egykor isteni s ma már zöld és szederjes testük, mely valamikor fénylően ragyogott a napban és a szélben, az egek atyjától átölelve és csókjaival elhalmozva... És kis csirkefogók unott és hetyke arccal tanulják belőlük az irodalmi bonctant, igealakokat, mondatszerkesztést, ritmikát, tropusokat és figurákat, szerkezetet és stílust... Todo es nada.

*

Annak, hogy az élet nem egyértelmű, hanem sokértelmű vagy legalább is kétértelmű, hogy jellemző vonása az ironia, mely könnyen tragikumává válhatik, abban találok bizonyítékát, amit a tökéletességnek nevezek. Ez abban rejlik, hogy a tökéletesség az emberi

sorsnak e legfenségesebb kategóriája, nagyon gyakran végzetessé válik a költői vagy művészi alkotásra nézve és gyakran meggyorsítja előregedését és halálát.

Talán kétségbe fogják ezt vonni, de vegyék közelebbről szemügyre a kérdést és nem fognak többé kételkedni. Tökéletesnek lehet minősíteni pl. Racinet. Néhány tragédiájában példáját adta a lélekelemző színdarabnak: teljesen megoldotta a jellem és a sors egyenletét. Ezen a téren nem lehet őt tulszárnyalni. A XVIII. században szenvedélyesen utánozták és mégis valamennyi utánzója távolról sem közelítette meg. Végül rájöttek, hogy nem hathat tovább az élő színi alkotások fejlődésére. Ebből a felismerésből fakadt a romantícizmusnak a követelése: félre a tragédiával, jöjjön helyére a dráma! Racinet kirekesztették az élő művészet fejlődési folyamatából. De annak következtében, hogy nem hat az élő fejlődésre és nem termékenyíti meg a mai drámai alkotást, elsikkad megértésének lehetősége. A francia kritika kiváló tagjai és napjaink irodalmi életének figyelői panaszkodnak, hogy Franciaországban is egyre kevesebb olyan ember van, aki megérthetné Racine lélektani finomságait. Tragédiái tökéletességük következtében ma már történelmileg mérőben lezárt alkotások.

Hasonló sors fenyegeti, gondolom, Ibsent is. Néhány darabjában, pl. a *Rosmersholmban* és a *Kisértetekben* ő is elérte az emberi tökéletesség határát: definitív analitikus módszerrel tévedésnek minősítette az összes életesen érzéki naivságot. Lehet őt utánozni vagy átformálni ebben a jég- és fagypontra menő destrukcionizmusában, de nem lehet tulszárnyalni. A drámai alkotás mai fejlődése nem képes nálánál messzebbre jutni és ezért teljesen más irányt kell vennie. Ugy tűnik, mintha a tökéletesség olyasvalami lenne, ami az életet elakasztja és megfojtja, mintha az élet csak az Istenek erénye volna és nem az embereké, mintha nem e világból való lenne és nem e világnak volna rá szüksége. Mintha az élet nem tudna általjutni ezen a részen, kénytelen tehát akarva-nem akarva áttörni a töltésen. Bizonyos mértékben és bizonyos értelemben ismét ab ovo kezd, valami egészen primitív dologtól.

Shakespeare-t vetik szememre? Vajjon ő, kérdik tőlem, nem tökéletes? Válaszok: szerencséjére nem. Shakespeare úgy egy kissé vidéki szerző, egyáltalán nem udvari poéta és a legkevésbé sem művelt, akadémikus költő. A föld ereje, a föld hangja, a föld tulajdonos gazdagsága ő... és éppen ezért valami befejezetlenség, valami lenemzárttság van benne: a beteljesedés gazdagsága, ámde még ennél is nagyobb bősége az ígéretnek. Nem ismerte az akkori racionálisan geometrikus poétika szabályait, körző nélkül dolgozott, mely körülcirkalmazta volna munkája méreteit és meggátolhatta volna képzelőereje csapongó kedvét. Inkább körvonalakat vázolt fel, mint pontos rajzot készített. Inkább a kifejezés erőteljes volta érdekelte, mint a tökéletességre való törekvés. Inkább titáni nekiiramodás ő, mint befejezés és lezárttság. Keménység van az öklében, mellyel ránehezedik az emberekre és dolgokra, de nem zúzza őket szét, mint Racine fleuretejének előkelően cselszövő érintése. Ben Jonson sok tekintetben tökéletesebb, mint Shakespeare. Shakespeare azonban csak azért él olyan intenzíven, mert lehetőséget ad nekünk arra, hogy alakítsunk rajta. végiggondoljuk, együttműködünk vele. Tűz, mely új tüzet csíhol. A műalkotás éppen olyan jól megél ugynevezett hibái-

val, mint ugynevezett erényeivel. Az erős egyéniségnél mindkettőnek csak képletes és szokványos a jelentősége. Az erős egyéniség ott van jelen, ahol az egyik a másikat egyensúlyban tartja és nem lehet őket egymástól elválasztani.

Ezzel azt akarom mondani, hogy van bizonyos merőben intellektuális, a tökéletesség vágyával sebzett képletesség, mely ránehezedik a műalkotásra, mint a korai halál árnyéka. Ezzel szemben az élet rokonszenvének képletessége nem szárad ki olyan gyorsan, mint az a bizonyos ciszterna a sivatagban.

Goethenek van egy mély megállapítása: egyedül az alkalmi művek maradandók. Ezt azt jelenti: ne alkoss a légüres térbe, ne alkoss az akadémikus tökéletesség hideg szenvedélyéből teljesen absztrakt céllal. Ellenkezőleg: alkoss konkrét szükségletből, teljesen határozott, konkrét céllal. Ez Shakespeare és Moliére nagyságának tulajdonképpeni oka: mindketten színészek voltak, szindarabjaikat határozott, teljesen konkrét színpad részére írták, határozott színészek részére, barátaik és barátnőik részére, a pillanat kényszere alatt, hogy betömjék a repertoár tatóngó ürességét, hogy megtöltsék az éppen fájdalmas ürességtől ásitó színházi pénztárt... Már eredetüknél fogva sem a szeszély vagy az önkény szülöttei. Ellenkezőleg: homlokukon a szükségességnek ama magasabb jegyét hordozzák, mely a szépség vas kategóriájához tartozik, mely sokkal maradandóbb, mint többi válfaja...

Képzeld el, hogy egy hidról két férfi esik a vízbe: egy lángész és egy hülye. Hogy megmentsék életüket, mindkettőjüknek azonos mozdulatokat kell végezniük a lábukkal és kezükkel. És ezek a mozdulatok bizonyára nevetségeseknek fognak mindenkinek feltűnni, ha eszükbe jut, hogy a vízbe vetett kutya is lényegében ugyanezeket a mozdulatokat lesz kénytelen végezni, hogy megmeneküljön a vízbefulástól... Nos, rögzítsük le az életnek ezeket a funkcionális mozdulatait, melyeket valamilyen szükségesség vagy katasztrófa kényszerít ki az emberből és olyan drámát vagy regényt vagy költeményt alkotnak, amely nem fog oly hamar elhalványulni az emberek emlékezetében, mert minden mai és holnap olvasó érezni fogja: *tua res agitur*. Így, éppen így viselkednél te is, ha valaki a vízbe dobna... Így keletkezik a goethei értelemben vett alkalmi műalkotás: arra kényszeríti az embert, hogy a dolog lényegéhez nyuljon és nem enged időt arra, hogy a felületen maradjon...

Ebben van a sikere Svejknek is. De nemcsak sikere, hanem érdeme is. Azokra a szükséges mozdulatokra, elkerülhetetlen grimászokra utal, melyeket mindenkinek meg kellett tennie, ha ki akart menekedni a társadalmi erőknek abból a nekivadult örületéből és széthullásából, ami a világháboru volt. Ezekből a gesztusokból a legfontosabb volt: a lehető legjobban a földre lapulni. Svejknek ez könnyen megy, mert kicsi. Ez a könyv halhatatlan vonása, mely tulharsogja azokat a különféle és gyakran felesleges ostobaságokat, melyekkel tui van zsufolva. A kis ember elpusztíthatatlan: minden kívülről érkező támadás visszapattan tőle, mint a higany-labdacstól. Hydra, melynek nem lehet megfogni a bőrét, mert nincsen. Az ő tulságosan együgyű alattomosága jobban megvédelmezi és többet használ neki, mint a leleményesség vagy a legraffináltabb ötletesség. Ime, az új hang, melyet Hasek fedezett fel, holott nem is kereste: egyáltalán nem voltak irodalmi szándékai és ambíciói. A ma-

ga nemében őszinte, kecsületes publikánus ő, aki győzedelmeskedik a gögös, önszerető farizeusok felett, amint Krisztus is mondotta. Hasekre is vonatkozik Pascal megállapítása az örömről, melyet akkor érzünk, ha irót várunk és embert találunk. (Fordította: Sándor László)

TANULMANYOK A KÖZÉPRÉTEGEKRŐL. „A középrétegek problémája mindannyiszor előtérbe kerül, valahányszor a társadalmi struktúra kérdése válik”. Ezzel a kétségtelenül találó megállapítással jelzi Raymond Aron, neves francia szociológus egy tanulmányosorozat időszerezését (R. Aron, M. Halbwachs, E. Vermeil: *Classes moyennes*. Alcan 1939), mely az európai középrétegek arculatát kívánja bemutatni. Valóban, az utóbbi években ismét fokozottabb figyelem észlelhető, elsősorban politikai sikon, a középrétegek iránt. Ezzel a növekvő érdeklődéssel az elméleti és leíró szociológia (különösen a francia) alig tart lépést. A társadalom szélső rétegeivel szemben a középrétegek viszonylag ismeretlen területei a társadalmi morfológiának. E betöltésre váró hiányt véli, ha csak részben is, pótolni az École Normale dokumentációs központjának kiadványai között megjelent gyűjtemény.

A francia szociológusok nagyrésze — mint ismeretes — előnybe részesítette a fogalmi tisztázásokat és értelmezéseket célzó szociológiai esszét a valósághoz közelebbvivő kutatásokkal szemben. S noha szociológiai módszerének megfogalmazásánál E. Durkheim körülhatárolta egy társadalmi morfológia programját is, ebből utóda, a primitív népcsoportok tanulmányozásán kívül (Davy, Mauss, Levy-Bruhl) alig valósítottak meg valamit. A Délkelet-Európában szinte egyeduralgó szociográfia majdnem ritkaságszámba megy Franciaországban s csak legújabbban, az amerikai és angol közvéleménykutató és szociográfiai ankétok után kezd ébredezni a társadalmi konkrétum megismerésének igénye.

Az is ismeretes, hogy a középrétegek-kutatás komoly módszertani nehézségekbe ütközik. Így a középrétegek gyűjtőfogalma számos városi és falusi foglalkozási kategóriát köt össze. A kiskereskedő és kisiparos, a tisztviselő, a szabadfoglalkozású értelmiségi és a kis földjét művelő paraszt mind a középrétegek sorait duzzasztja. A megfigyelő szociológus nehézsége ott kezdődik, ahol közös nevezőre kell hoznia, valami szilárd kritérium alapján, e különböző és nagyon is eltérő életkörülmények közt élő csoportokat. A tanulmánykötet szerzői maguk is tisztában vannak a megfelelő kritérium megtalálásának nehézségével, mert munkáikban változtatják azt, hol a közepes jövedelmet, hol a termelésben elfoglalt (független) helyet vagy pedig a tömegfogyasztási szokásokat véve kiindulási pontul. Am a túlságosan aprólékos skatulyázás a nagyjában egységes réteg szétmorzsolódását eredményezheti s a társadalmi elemzés helyett társadalomleltár alakul ki, széteső részeiben hijjával az alapvető összekötő kapocsnak. Ebben a konstellációban a középrétegek úgy határozhatók meg, hogy középhelyet foglalnak el a társadalom két szélső rétege, a munkásság és nagypolgárság között. Evvel a körülhatárolással a marxi tézisre helyezkedünk, aminek a történelmi helyességét a középrétegek fejlődésében maguk a tanulmány szerzők, s elsősorban az általuk feltárt adatok szemléltetően bizonyítanak.

A kötet tanulmányainak nagyobbik része vázlat s így különösebb tudományos értéke nem igen van. A sorozat szerkesztői is valószínűleg elsődlegesen az informálás és kezdeményezés szempontjait követték, mikor egy időszerező, de kevésbé ismert kérdéskomplexumra kívánták

felhívni a kutatók figyelmét. A középeurópai olvasó számára azonban így is rendkívül tanulságos a nyugati országok középosztályainak elírása. Mert amint azt C. Bouglé, a közelmúltban elhunyt francia szociológus is megjegyzi a kötethez írt előszavában, a középrétegek társadalompolitikai jelentősége az utolsó tíz évben hatványozott mértékben emelkedett. „A kiskereskedők, kézművesek és tisztviselők — írja Bouglé — legjobb hívei s egyben legbiztosabb támaszai lettek a totális rendszereknek. De a demokratikus rendszerekben sem hanyagolták el őket. A középrétegek maradtak a társadalmi konzervativizmus pártjainak utolsó reménysege s mindegyik a demokráciáknak a szocializmus felé való kanyarodását akarta megakadályozni. Am ugyanakkor a munkáspártok is kinyújtották feljűk kezeiket“. A középrétegek szerepe a társadalom belső dinamikájában mellözhetetlen tényező. Az utóbbi évek eseményei megcáfolhatatlanul bizonyítják, hogy a társadalmi és politikai történet nem egyszerűen a két szélső társadalmi réteg erőviszonyainak eredője, hanem azt jelentősen befolyásolja a középrétegek mindenkori magatartása. Nem esünk túlzásba azzal a megállapítással, hogy napjaink nagy változásainak kialakulásában a középosztályoknak döntő jelentőségük volt. A parancsuralmi rendszerek történéseinek (Silone, Guérin, Heiden stb.) munkái után közismert már az olasz illetve német középosztályok rohamos elproletarizálódásának sulya a két totális mozgalom győzelmében. Így E. Vermeil, Németország egyik legjobb francia ismerőjének tanulmánya a német középrétegekről, valamint Louis Franck értekezése az olasz kispolgárság mai helyzetéről nem hoz sok újat. Már különösebb figyelmet érdemel — főleg a középeurópai olvasó szemszögéből — a Nyugat és Északeurópai országok (Anglia, Belgium és Svédország) középrétegeinek bemutatása.

De milyen eltérő kép tárul itt elénk! Ha a Közép és Déleurópai középosztályok viszonyaira valóban jellemző a „szenvédünk tehát vagyunk“ meghatározás, addig az említett országok középrétegei megőrizték, egészen a jelenlegi háború kitöréséig, viszonylagos jólétüket. Így Angliában, Norvégiában, Svédországban, Franciaországban és Belgiumban, noha a világgazdasági válság itt is erősen érezte hatását, a középosztályoknak még mindig széles rétegei kerülhettek el olasz és német társaik sorsát. A skandináv államokban vagy Belgiumban — a középosztályok ez igazi hazájában — a középrétegek képviselői fontos tényezői voltak az ország irányításának. Az oknyomozó történelem bizonyára kifogja tudni pontosan mutatni az északi és nyugati demokráciák politikai és katonai összeomlása, valamint e jólétben eltunyult kispolgári tömegek által diktált vagy jóváhagyott „szüklátóköri „béke“-politika közötti összefüggést. A francia néparcvonal kísérletének csődje nem kis részben tudható be a szocializmusiszonyú „rentier“-nek. Belgium tragédiájának előidézésében viszont oroszánrésze van a Henry de Mann és Spaak féle kispolgári felfogás ingadozó állásfoglalásainak.

Kár, hogy a kötetből hiányzik a francia kispolgárság életrajza. Ezzel a francia katasztrófának bizonyára sok homályos vonatkozása világosodnék meg a középeurópai olvasó előtt. S bár függeléként a kötet alapos tervezetet tartalmaz a francia kispolgárság szociográfiájának elkészítéséről, kétséges, hogy az új francia államiság szelleme alkalmas-e hasonló munka elvégzésére. (Gál Ernő)

EGY NÉMETNYELVŰ OROSZ SZATIRAGYÚJTEMÉNY.

Nemrégiben a Harmadik Birodalom külügyi hivatalához közelálló *Börsezeitung*-ban az az érdekes hír jelent meg, hogy a németországi

könyvkiadó vállalatok érdeklődése ismét az orosz irodalom felé fordul, hamarosan nemcsak az orosz klasszikusok kerülnek új kiadásra, hanem a mai orosz irodalom legjava termése is megjelenik német fordításban. Ezzel a hírrel egyidőben látott újra napvilágot a Rowohlt cég kiadásában Gogoly Holt lelkek című regénye, valamint a szovjet írók szatirikusainak egy antológiája Schlaf schneller Genosse címmel Grete Willinsky fordításában és utószavával. A csinos kiállítású, 200 oldalas könyvet érdeklődéssel forgatja az olvasó, hiszen azonkívül, hogy kulturtörténeti dokumentum, egy évtizede sincs, hogy e kötet szerzői eltűntek a Birodalom könyvespolcairól. Tudjuk jól: e kis kötetnek s a bejelentett új orosz fordításoknak a német-orosz gazdasági szerződés nyitott kaput. A Nagy Péter film ama jelenetére emlékeztet ez, amikor a fiatal cár feltépi dohos birodalma nyugati ablakait, hadd áradjon be rajta a friss levegő! Azóta fordult egyet a világ s aki friss levegőt akar, annak ugylátszik kelet felé kell kitérnie ablakait. „Az olvasó — mondja a kiadó a könyv belső borítékajtókján — e mű révén először vesz újra részt az új Oroszország mosolyában és szelemi életében“, és ezzel bizony nem keveset mond a nyugati embernek, akinek saját körülményei közepette legkevesebb az oka mosolyra, legcsekélyebbek a feltételei a szellemi életre! Am ha itt nem, de legalább a kötetet záró utószóiban szívesen vettük volna, ha a fordító megjegyzi, hogy a szatírák legfrissebb darabja is több, mint tiz évvel ezelőtt íródott, sőt többségük még régebbi, s a mai új Oroszország legelső éveiben kelt. Korántsem jelentéktelen ez a körülmény. A szatírák realizmusán indulva erősen tévedne az, aki ezekről a mai Oroszországra következtetne. A kötetben különben a jólismert kedves szerzők vonulnak fel: Zosczenko, Katajev, Romanov és Vjasztiszlav Siskov. Ugy Zosczenko és

Katajev, mint Romanov és Siskov elbeszélései főleg az első évekbeli Oroszország életét, mulatságos és fonák, kialakulatlan vagy alakuló mozzanatait elevenítik meg a klasszikus szatíra mindig változtatásra ingerlő magatartásával. A kötet szerkesztője meg is említi utószavában, hogy ezek az írók derűs és fulánkos szatírájuk révén az irodalom és a bírálat eszközeivel az építésből veszik ki részüket. Mi is, akár a mai német olvasó, önfeledten szórakozunk e kötet történeteiben. Zosczenko bája, Katajev harapósága, Romanov élvezetes realizmusa hamarosan feledtetik velünk a könyvecskét körülölelő játékot: feloldódunk az igazi és jó irodalom élvezetében. Érthető, ha a kötetből máris három kiadás fogyott el. (Méliusz József)

HAROM KÜLFÖLDI REGÉNY. Ha megakarjuk tartani a minőségi sorrendet, legelőször Virginia Woolf „Évek“ című regényéről (Franklin-kiadás) kell beszélnünk. Első magyarul megjelent könyve ez a kitűnő angol írónőnek, telve az újítók és formabontók szeszélyeivel, kalandozásával, ámbar az „Évek“, Schöpflin Aladár előszava szerint, már jóval „higgadtabb“, mint az írónő előbbi munkái. Budapesten nem aratott közönségsikert s ha figyelembe vesszük, hogy Proust nagy regényciklusa se járt szerencsésében, inkább „a“ közönségben, mint a regényben keressük a hibát.

Nem könnyű olvasmány, az biztos. Aki nem érez magában annyi „bátorságot“, hogy máról-holnapra félredobja mindazt, amit eddig a regény legfőbb alapelemének tartott az ne vegye kezébe ezt a könyvet, mert hallatlanul unatkozni fog. Se tartalom, se egység, se cselekmény, sőt még párbeszéd is ritkán: nos, mi ez? — csodálkozunk az első kötet közepe táján — sznoboskodó giccs vagy remekmű?

Nem, nem sznoboskodó. Már az első kötet befejezése után magával ragad valami megmondhatatlan, va-

rázslatos lendület, ha ugyan ennek lehet nevezni az egyhanguságot. Egyhangu — ezt a jelzöt tudnám a címfelirat elé csempészni. De kinek, mi nek az egyhangusága ez? Gondoljunk a víz alatt uszóra, amint sulyából vesztve, imbolyogva, süketen és hangtalanul, kissé alélva és tompultan siklik a lassan sodródó folyóban: Virginia Woolf alakjai: az örök ember, regényének eseményei: az örök idő — ebben a hullámvásban lebegnek. Lehet ez egyhanguság? Lehet. De lehet-e ez az egyhanguság az élet irrealitása? Mert az csak nem irrealitás, hogy vannak percek az életünkben, amikor mi is víz alá bukó uszók vagyunk s életünk teljességét csillanó fényjelek, színek, hangok, sejtelmek, emlékek, egyetlen szóval: benyomások teszik — életté? Mert ne higyjünk Virginia Woolfnak: ha ő az egész életet formálta erre a mintára, mi csak annyit vegyünk át belőle, amennyi egy része ennek az időzuhatagnak. S ha így teszünk, rájövünk, hogy ez a „szeszélyes írói kaland“ nagy igazságok felé mutat, — az apró mozdulatok, a rövid lélegzetvételek, a letompított tudat világába, a való élet egy darabjába. Születünk, élünk, meghalunk — az idő gáncs nélkül rohan tovább, egyhanguan, szüntelenül, — figyelmeztet fájdalommal cinizmussal Virginia Woolf.

S ahogy ezeket a „fél igazságokat“ el is tudja hitetni velünk, az csodálatosan ujszerű, művészi és remek.

C. F. Ramuz szintén először jelentkezik magyarul. Könyve, az *Üldözött vad* (Révai-kiadás) kisregény, s nem értjük: ha már a kiadó rászánta magát arra a dicséretes vállalkozásra, hogy Ramuzt magyarul megjelentesse, miért éppen a legkevésbé jellemző munkát választotta ki abból a nagyszerű gyűjteményből, amely az új francia regényirodalom egyik legmegbecsültebb, legeurópaibb terméke?

Az „Üldözött vad“ (eredeti címén: *Jean Luc persécuté*) a lélekrajzi regényeknek abból a fajtájából való,

amely szinte már l'art pour l'art-szerűen akarja elénk tárni az emberi indulatok és passzív érzelmek nagy káoszát. Egy svájci paraszt a hőse ennek a lehelletfinom történetnek, az üldözött Jean Luc, akit felesége hűtlensége az örületbe, végül pedig a halálba kerget. Így, hallásra, nem valami igényes regénytéma, de nem is ezen a hangsúly. Ennek a könyvnek levegője van, hol derűsen nyugodt, hol fullasztóan nyomasztó levegője. Egy balladához hasonlítanám, amelynek már az első strófáiból megérezzük a tragikum súlyos légkörét. Van benne valami Knut Hamsun-i csillogás, a lélek és táj testvéri ölekezésének panaszos énekét halljuk; otthon vagyunk magunk is a kicsiny svájci faluban és mintha maga Jean Luc is régi ismerősünk lenne.

És ebben rejlik Ramuz nagy írói ereje. Egy percig sem kételkedünk hőseinek valódiságában, hiszen a magunk indulatait, érzelmeit, élményeit éljük át újra bennük. S bár könyvében nem találjuk az élet „nagy fordulatait“, úgy érezzük — és talán éppen ennek ellenére —, hogy meséjének lefojtott egyszerűségében is a sors nagy tragédiáit borzongtuk át.

*

Louis Bromfield új regénye (*Kilencvenes évek, Dante-kiadás*) két nemzedék összeütközéséről szól. A „régis szép világ“ lassu elmulása fénylik fel előttünk, naiv bájával, hangulataival, egy régi newyorki penziósdi öregjeinek eseménytelen napjaiban. Amolyan kedves, világtól elzárkozó társaság regényszerű rajzát kapjuk. Öregedő hölgyek, aggastyán férfiak portréi vonulnak fel előttünk, külön-külön és együttesen. Őket nem érinti az egyre növekvő város, a világ gyorstempójú alakulása, fölöttük megállt az idő...

Egy tipikus amerikai szélhámosnak sikerül körükbe jutnia. Persze, a kilencvenes évek boldog nyugalmát kiméletlenül megzavarja a „modern kor“ e leleményes lovagja, aki a penzióból egyszeribe éjjeli mulatóhelyet alakít, annak minden meg-

botránkoztató modernségével kidom-
borítva... Az öregek és „fiatalok“ e
harcából a penzió veterán társasága
kerül ki győztesen és sikerül továbbra
is megőrizniök megszokott magá-
nyukat.

Bromfield új regénye korántsem
olyan sikerült alkotás, mint az igen
népszerű *Arviz Indiában* c. könyve,
bár így is kellemes és korra-jellemző
olvasmány. Kissé naiv, de elég szem-
léltető megmutatása a múlt század
könnyed, felületen mozgó életének.
(Berkó Sándor)

**A BINET-SIMON MÓDSZER
ROMANIÁBAN.** A Binet-
Simon intelligencia-mérő rendszer
alapjait A. Binet 1905-ben fektette
le, 1911-ben pedig átdolgozta és tö-
kéletesítette rendszerét T. Simon
nevű társával. A Binet-Simon intel-
ligencia-mérő rendszer a három
éves gyermeknél állapítja meg elő-
ször a gyermeki intelligencia álta-
lános követelményeit. Ettől kezdve
egészen a 17 éves korig a módszer
ugyanaz. Nevezetesen: a gyermek
életévének megfelelő próbákon kívül
elvégzi még 3 alacsonyabb és 3
magasabb év próbáit is. A sikere-
sen és sikertelenül megoldott pró-
bák eredménye a vizsgált egyén
intelligencia-éve. Ennek az intelli-
gencia-évnek a viszonya az életév-
hez adja meg az u. n. intelligencia-
hányadost. Normális, illetve köze-
pes képességű egyén esetében ez az
intelligencia-hányados 1, amit a
pontosabb áttekinthetőség kedvéért
100-zal jelölnek. Minél kisebb az
intelligencia-hányados, annál kisebb
intelligenciájú az egyén. A nagyobb
intelligencia-hányados az átlagnál
magasabb intelligencia jele. Az in-
telligencia-hányados lehetővé tette
az eredmény egyszerű, számmal
való kifejezését.

Az intelligencia-mérő rendszer
legnehezebb feladata a minden
egyénnek megfelelő általános
képességek ismerete. Előzetesen te-
hát az intelligencia mérésnek meg-
kellett találnia az általános mérő-
egységet. E célból Binet és Simon

fokozatosan a különböző életkorú
gyermekek százait vizsgálták meg.
Am Binet és Simon csak a francia-
országi viszonyok közt élő francia
gyermekkel végezték kísérletei-
ket. Szükség volt tehát az egyes
éveknek megfelelő próbákat a kü-
lönböző országokban, a helyi sajtó-
tosságok szemelött tartásával fel-
dolgozni. Goddard és Termán Ame-
rikában, Cyrill Burt Angliában,
Bobertag Németországban, Saffiotti
Olaszországban, Eltes Mátyás pedig
Magyarországon honosították meg
a Binet-Simon módszert.

A romániai adottságoknak meg-
felelően a kolozsvári lélektani inté-
zet több évi kutatás és kísérletezés
után most adta ki a Binet-Simon
rendszer románra átdolgozott vál-
tozatát F. L. Stefănescu-Goangă:
Măsurarea inteligenței címmel.
Mint a könyv előszavából kiderül,
Stefănescu-Goangă munkatársai
több mint 900 személyen próbálták
ki a Binet-Simon féle testeket a
romániai adottságoknak megfelelő
értékmérő megállapítása céljából.
A testek közül párat a helyi sajtó-
ságoknak megfelelően módosítani
kellett. A hét napjainak megneve-
zését pl. amely próba Termannál a
7 éves korúaknál szerepel, a kolozs-
vári intézet a 8 éves kornál alkal-
mazza, a dátum eltalálását a bineti
8. év helyett a 10., az év hónapjai-
nak megnevezését a bineti 9. év he-
lyett a 11. év próbái közé iktatja.
Egyes próbákat viszont, mint pl. a
súlyérzék próbát a bineti 10. év he-
lyett a 9.-be sorolja a romániai vi-
szonyokra átdolgozott módszer.
Stefănescu-Goangă átdolgozásában
különbön a 3. évtől a 17 éves korig
terjedő intelligencia mérés 54 testet
használ. Mivel a próbák legnagyobb
része nincs a román nyelvhez köt-
ve s a könyv, illetve a kísérő doboz
igen gazdag anyagot tartalmaz, ez-
ért a magyar ajku szülők és peda-
gógusok is használható eszközzel
gazdagodtak a gyermeki intelligen-
cia felismerését illetőleg. (Fekete
Ferenc)

JÓZSEF JOLAN: JÓZSEF ATTILA ÉLETE. József Attiláról, a kor legerkölcösebb költőjéről, amint azt József Jolán, az életrajz szerzője nevezi, Cserépfalvy kiadásában, könyvalakban jelentek meg azok a fejezetek, amik lapunk hasábjain, már folytatásokban is, kivételes hatású írásnak ígérkeztek. Szerző testvére a tragikus körülmények között elhunyt költőnek, de nemcsak vér, de szellemi testvére is. Akik József Attila finom hajlatú, óriásként kora felé hajló, a kort minden ízében mérő és boncoló, megrázó és elemésztő költeményeit ismerik, József Jolán páratlan erejű bemutatásában rá fogynak akadni a korra, a benne vergődő emberre, a környezet és a szellem harcára és azokra a lárvákra, amiket a kor „legerkölcösebb költője“ magára rángatott, hogy időnként erkölcsi és emberi szégyenét illő módon kendőzze. Meglepő a könyv írójának választékossága, szerénysége, magasfokú formáló készsége, valamint az emberekről és barátokról, az eszmékről és társadalomról írt rövid, összefoglaló ítélete. József Attilát és korát még olyan embernek is nehéz felmérni, aki a költő szomszédságában él. Az egyént lehet látni, de a kort nem. A kor az egyénből sugárzik. Nehéz sugárzás ez, tele vészes emberi forgókkal. A kor gazdasági és szellemi fordulón bukducsol, nehéz szoritással teli, ahol a dudva együtt virít a kibontakozó sugárzással. Szellemtörténések nehéz feladata lesz kihámozni a valóságot abból a mérhetetlen, ragadós petróleumiszapból, amelyben a költők egy ketrecbe szorultak a kor hírhedt ragadozóival. József Attila a legszegényebb sorból jött s ugyanolyan érintetlenséggel mult is el. A kor szokása szerint azon kivételek közé tartozott, aki a szegénységet belülről is látta. Így megadatott neki az a morális tőke, hogy kettősen vérezhetett: önmagáért s azokért, akikkel egynek tudta magát. Felvilágosodott, messzire látó elméje

ment maradt ugyan attól, hogy osztályosai számára semmi kiút ne mutakozzék, de saját személyét illetőleg, az egyéni ént megtartani, gazdaságilag és lelkileg minduntalan vesztes csatákba kezdeni, olyan konfliktusokat hozott számára, melynek vége a teljes elpattanás volt. Szemeink előtt mérhetetlen küzdelmek folynak szakadatlan. Olyan gigantikus erők mérkőznek és igyekeznek egymást állásaikból kibillenteni, amihez képest az egyén, nem több, mint az a gabona szem, amit az előre látó höröcsög vermében való elraktározás előtt leharap, nehogy kicsirázzon a föld alatt. A gabona nem védekezik a hatalmas höröcsög ellen. Am az ember nem tűri a csirátlanítást, még ha olyan kicsi is. Harcotat viv ellene, véres sebeket ejt önmagán és másokon is, akiket vélt vagy igazi elenségeinek tart. Az emberi elkeseredett ugrásra készség azóta érvényes, amióta felfedezte, hogy a kétlábban járásnak messzemenő erkölcsi szabályai vannak. A lét és nem lét határai, bármennyire mesterségesen szűkítettek, a költő számára, álmai és fantáziája birodalmában, mégis mindenkor végtelenek. A megszorított költő ide menekül, ha azt akarja, hogy a való világ utól ne érje. Így míg alulról a szociális nyomor, a politika véres árnyai s az osztályért való végtelen nyugtalansága a lelki repedésbe kergeti, e vulkánok tetején, ott villámlik és dörög halhatatlan költészetének kimagasló északi fénye. József Jolán sorai hűvös távolságból lassított film alakjába hozzák egyre közelebb hozzánk azt a különös építményt, amiből a költő összerakott. Vannak tételei, amelyek úgy zengenek, mint egy József Attila költemény. De képeinek nagyobbik fele komor, vigasztalan és rettentés, mintha a pokol kutyáit hívta volna segítségül. Vád és védelem van bennük. Vád a kiméletlen világ és védelem az elbukott testvér emlékének, s mindez a nagy költő erkölcsi, írói nagyságához méltóan.

A könyv napjaink egyik rendkívüli ajándéka a kortársaknak. (Pap Gábor)

RŐS VARUNK, A NYELV címen tette közzé a Nyugat könyvkiadó Kosztolányi Dezső nyelvészeti tárcáit, vitacikkeit. **Illyés Gyula** finom érzékű bevezetőjével. „E mű — írja Illyés — a legkülönb, mit eddig a magyar nyelvről magyar szépiró alkotott... Uj nyelvészeti felfedezése nem volt: a törvényt vitte diadalra, ő fejezte be — kellő rostálással — Kazinczy tervét...” s mindezt oly mély elhivatottsággal, tehetjük hozzá, hogy erre való törekvésében lényegleg eredetibb forrásai fakadtak fel. Kiderül, hogy az a Kosztolányi, akinek közéleti lépései nem egyszer oly kiábrándítóak, itt ismételtelen szint vall a tizenharmadik századi magyar forradalom mellett, hódol Petőfi szellemének s őszintén és mélysegesen ragaszkodik a népi gyökökhez. A nyelv titkai s a nyelv iránti olthatatlan és maradéktalan ragaszkodása megmerítik a költőt a demokráciában s amiről megfeledeznek az új nyelvtisztító mozgalom harcosai, ő kihangsúlyozza: a nyelv társadalmi tényező, sorsát végső fokon a nép hordozza. „A nyelv közkinccse, — írja — a mai tudomány szerint társadalmi tény. Hiába zárkózunk be dolgozó-szobánkba külön-külön, hiába csiszolgatjuk, nem érhetünk el eredményt. Az ucca nyelve, a tömeg nyelve bejön az ajtónkon és ablakunkon s előbb-utóbb azt a nyelvet beszéljük és írjuk, melyet a tömeg és az ucca”. De számára nemcsak a tudomány szerint társadalmi funkció a nyelv, de szíve szerint, költői és emberi ösztöne szerint is. A nyelvtisztítás mozgalmának épp az a társadalmi értelme, hogy a hagyományaitól elvált, elnemzetlenedő, álnemzeti vagy tulnemzeti polgárság hordozza és terjeszti a nemzetlenítő nyelvi fertőzéseket, sodorja veszedelembé a nép, a nemzet nyelvét s létét. Ezért nyelvi vitacikkei állandóan valami

szélesebb távlatú problémákba dőlnek. Így támaszkodik a nagy nyelvek uralmi jogát hangoztató Antoine Meillettel szemben a francia forradalom vezéreszméire, védi a kis nemzetek élethez és nyelvükhöz való jogát s mutatja ki a francia tudós által képviselt nyelvi imperializmus ellentmondásait, itéli el a háborút s védi körmeszakadtáig a lelkiismereti és a gondolati szabadságot. Mindezt ismert közéleti botladozásai után...

Író és irodalombarát lélegzet-visszafojtva élvezi Kosztolányi oldalról-oldalra frissen tárulkozó gazdagságát, szenvedélyességét, elmésségét, fordulatosságát. A szó tolla alatt tényleg „lélekzeni kezd és a mondatok pihegnek”. Egy helyen azt mondja, legyen a szó, a nyelv fegyver, de minél élesebb... Másik helyen: „Olyan titoknak fogom föl a nyelvet, mint a természet, mint tulajdon életemet”. Valóban csak költő beszélhet ilyen elragadtatóttan s oly mindentudóan nyelvről. „Ennél emberibb tudomány nincs, — kiált fel. — Mindnyájunknak egyforma köze van hozzá”. Hogy minő erő és kincs anyanyelvünk, tőle tanuljuk meg újra meg újra, és azt is, hogy miért kell rá ügyelnünk, miért kell harcolnunk benső öntudattalan és külső öntudatos elleneivel. Kosztolányi állapítja meg: „...nemcsak a gondolkodás hat vissza a nyelvre, hanem a nyelvtudás is visszahat a gondolkozásra”. S vajjon volt-e súlyosabb okunk, nagyobb szükségünk valaha is tiszta gondolkozásra, következőleg nyelvünk feletti örködésre, mint ma? Am ha nem is hihető, hogy az anyanyelvünk tisztaságáért folyó portyázóharc egyhamar diadalra jut, mégis folytatni kell azt Kosztolányi nyelv-őri szellemében. (Méliusz József)

S ZORVANYKÉRDÉS ÉS LAKOSSÁGCSERE. A közéleti kérdésként felvetődött román-magyar lakosságcsere időszerűvé tette a magyarországi román s a

romániai magyar kisebbségi lakosság néprajzi számbavételét, A román források szerint is legfeljebb 50.000-80.000 lélekszámú magyarországi románssággal szemben mind mennyiségben, mind társadalmi kifejtettségben komolyabb tétel Románia magyarsága és így annál feltűnőbb, hogy ennek a másfél milliós nemzetdarabnak saját magáról nincsen pontos számadása. A romániai magyar népállomány megállapításánál tulajdonképpen még mindig a világháború előtti statisztikai és demográfiai kimutatásaira szorulunk, holott a hatalomváltozás óta nemcsak a repatriálás, német, román és zsidó elemek kiválása s részleges románosodás fogyasztotta, illetve a természetes szaporulat növelte ezt a népállományt, hanem jelentős változások állottak elő a magyar lakosság területi elhelyeződésében is. Az amerikai kivándorlás megszüntével bővebbé vált a székelység átszivárgása a Kárpátok köztől oldalára s ugyanekkor a román és magyar sajtó egyaránt felfigyelt már arra a jelenségre is, hogy az erdélyi szász városok (így Brassó, Nagyszében, Segesvár és Medgyes) a hatalomváltozás óta jelentékeny székely települést kaptak. A magyar iparosok és munkások különben nemcsak a Székelyföldről, hanem a nyugati határvidékről s a Bánságból is nagy számban költöztek át az Erdély bensejében kialakult új ipari gócpontokra s a Regátba. Dehát hiába van Kolozsvárt Erdélyi Múzeum-Egyesület, ez még nemzeti jellegét sem volt hajlandó címébe venni, nehogy idejétmult egyetemes erdélyi területi jellege csorbát szenvedjen, s bár a kisebbségi magyarság legfőbb szellemi szerve, több, mint két évtized után sem jutott még el természetes hivatásához: a kisebbségi magyarság mai arányainak, lakhelyének és társadalmi viszonyainak pontos felméréséhez!

Míg a moldvai csángókról Domokos Pál Péter 1931-ben Csíksom-

lyón megjelent **A moldvai magyarság** című munkájából átfogó képet alkothatunk, addig a moldvai csángók szórványéletéhez hasonló erdélyi magyar szórványságról hozzávetőleges képünk sincs. Pedig általános számítás szerint a romániai magyarság egy ötöde él szórványsorsban, még hozzá elsősorban Erdély területén. Az erdélyi szórványkérdés gyér irodalma főleg egyházi és történelmi jellegű s az újabb szórványképződésnek még egyáltalában nincs is irodalma. Ezek a körülmények adják meg **Vámszer Géza** ezidén megjelent **Szakadát** című könyvének (az **Erdélyi Enciklopédia** kiadása) sajátos becsét. A szerző nem ismeri ugyan a népkutatás korszerű társadalomtudományi módszereit s a múlt századvégi monográfia-irodalomra emlékeztető száraz anyagközléséből hiányzik a mai falukutató irodalom élményszerű valóságjelenítése, munkája azonban így is érdekes bepillantást nyújt egy ősi szebenmegyei magyar szórvány életébe s ráirányítja figyelmünket a szórványkérdésben rejlő korszerű közéleti kérdésekre is.

Mindaz, amit **Vámszer Géza** a Vöröstoronyi-szoros közelében fekvő oltmenti **Szakadát**ról elmond, sok mindenben eltér attól a horús közképtől, mely a szórványokkal kapcsolatban **Rákosi Viktor** emlékeztető írása, az **Elnémult harangok** óta divatos. Hét-nyolcszáz év óta él a szakadati magyarság román és szász környezetben magárahagyottan s ma sincs több 230 léleknél, de nyelvét megőrizte s a már 1582-ben említett evangélikus egyházi iskolában mindmáig magyarul folyik a tanítás. A magyarok **Szakadát** lakosságának alig egy ötödét tesszik, a többség román, s a kis magyar szórvány egyházi tekintetben a nagyszébeni szász evangélikus eszperességhez tartozik. Innen a szakadati magyarok öltözkének, szokásainak, társadalmi életének román és szász jegyekkel kevert jellege. „Évszázadok alatt óvatos és alkalmazkodni tudó természet és

bizonyos politikai tapintat alakult ki bennük" — írja Vámszer Géza, és éppen ez a sajátos lelki alkat az, mely bennünket ma igen közelről érdekelhet. Vámszer Géza egyhelyütt feljegyzi, hogy az 1848-49-es időkben a szakadati románok kétszer is megvédték a román felkelőcsapatoktól magyar földijeik életét, majd pedig egy szakadati magyar küldöttség szabadította ki Bem haditörvénytörvényének börtönéből a helybeli román parasztvezetőket... A megkapó történet már ama „bizonyos politikai tapintat“ kölcsönöségét bizonyítja s az egymás mellett, egymás között élő népek élet-törvényére figyelmeztet.

Vámszer Géza szórványrajza nemcsak azt igazolja, hogy valamely idegen környezetben élő történelmi néptörök kedvező társadalmi feltételek (évszázadokon át nemzeti nyelvet ápoló egyház és iskola, szabad egyesülés, gazdasági önállóság) mellett zavartalanul megőrizheti nemzeti jellegét, hanem tanúságot tesz az egymás között egyenlő sorban élő különböző nemzetiségű dolgozók kölcsönös türelme és megértése mellett is. Így azután, ha fel is merül a szerzőnél a lakosságcsere manapság sokat hangoztatott gondolata, ez elsősorban csak a már életképtelen szórványok bevonására szorítkozik, méghozzá úgy, hogy egy okos nemzetiségi politika ezeket a pusztuló töredékeket az életerős magyar szórványok felerősítésére használja fel. Az élet-

erős szórványok feladása a szerző felfogásában már csak felületesen érintett másodlagos kérdés, de itt sem a népek elválasztása, hanem kizárólag a nemzetiség adott esetben fokozottabb gazdasági és társadalmi biztosítása érdekében. Ha azonban „politikamentesen, csupán tudományos szempontok szerint“ (tehát a mai ellentéteket szító kizárólagosságok megkerülésével) dolgozzuk fel a szórványkérdést, akkor „román és szász testvéreinkkel“ — írja Vámszer Géza — „inkább mosolyogva, mint gyűlölködve fogjuk majd egyszer megállapítani, hogy itt Erdélyben oly nagymérvű volt hajdanában a három nép természetes, azaz erőszak nélküli összekeveredése, hogy ez a vérségi rokonság és az ezeréves együttélés már **őszintébb testvérek** ké tehetett volna bennünket“.

Ha átfogó erdélyi magyar népismereti munkák hiányában mindössze csak egy 230 lelket számláló kicsiny szórvány képzetében kapjuk is meg az erdélyi magyarság megmaradásának s ezen túl a népek közti hidszerepének feltételeit és jellegzetességeit, a példa jelképes. A népek közti összetartás megőrzi a nemzetiséget, egy óvatlan, rosszul alkalmazott s tapintatlan lakosságcsere azonban éppen a népek természetes érintkezési pontjaitól s így mindnyájunk őszintébb erdélyi testvériségétől foszthatna meg bennünket. (b. e.)

H O Z Z Á S Z Ó L Á S

MÉGEGYSZER MÁRAI SÁNDOR

Nem olvastuk *Eszter hagyatékát*, Márai legújabb könyvét, amelyről Méliusz József irt lelkes ismertetést a *Korunk* utolsó számában. De nem is akarjuk olvasni. S bár Méliusz azt írja: oktalan következtetés volna számonkérni Máraitól, miért nem merül mélyebbre a társadalomban, mi számonkérjük és ezért nem is olvassuk a könyvet. Méliusz ne vegye zokon: bármennyire elcsépelet igazság a kétszer kettő négy, mi ragaszkodunk hozzá és nem vagyunk hajlandók ezt az elcsépelet igazságot feláldozni szines és hangulatos hazugságokért. Ragaszkodunk hozzá, hogy igenis fontos a témaválasztás, kitartunk mellette, hogy méltatlan témát nem tesz műalkotássá a részletek műhelyszépsége. Hiszen ugy hisszük, hogy a *l'art pour l'art* kérdése — legalább is a *Korunk* számára — elintéződött. Tudjuk persze, hogy Márai csillogó művésze a nyelvnek, ismeri a szavak értékét és színét, tolla nyomán banálissá taposott szókapcsolatok üdén ragyognak és élvezet a sok ma megjelenő magyartalan írásmű közt az ő *legerissimo* eljátszott futamait hallgatni. Készséggel ismerjük el, hogy Márai virtuóz módon tud az olvasóval átéltetni átsuhanó, alig fodrozódó hangulatokat, amelyekre név sincs, hogy százféle árnyalatát érzékelteti a gyanunak, bizalmatlanságnak, sértődöttségnek, tájékozatlanságnak és sok más, bonyolult érzésnek és hangulatnak. De ennyi *minden*? Ez *művész*? Ez *művészet*?

„A hangulat lényege — írta Lukács György több, mint negyedszázada — véletlen, nem elemezett, sőt az elemezettségtől legtöbbször tudatosan távoltartott körülmények okozta pillanatnyi kapcsolat a szemlélő és a szemlélet tárgya között“. Ezt Lukács az első világháború előtt írta. A két világháború közti álbéke Máraitat termelt ki (nem a személy fontos nekünk, hanem a típus, a magatartás), mert ebben az időben élte injekciókkal fenntartott másodvirágzását az a társadalmi rend, amelyről már Lukácscsal egyidőben állapította meg Rosa Luxemburg, hogy lefelé ivel. Azóta mindenki belátta, hogy a liberális kapitalizmus a múlté. Ha gazdaságilag a rendszer halott is, fennmaradt belőle még a kispolgárság, fennmaradt a Schnitzler után negyedszázaddal Máraitól képviselt hangulatköltészet, a bizonytalan osztályhelyzetű kispolgárság gerinctelen simulása a külvilághoz. Mintha csak Márait jellemezte volna előre Lukács György, annyira találó, amit az első világháború előtti polgárság esztétikai kulturájáról ír, a *minden csak hangulat* elvéről: „Mind den csak hangulat, semmi sem lehet több a hangulatnál: a legkeményebben kötő rabszolgaság, a legkegyetlenebb öncsonkítása a léleknek. A teljes passzivitás nem lehet életprincípium soha (csak olyan formálisan, ahogy a halál is lehet élet és az egészség is betegség — egy definícióban), sem az anarchia a felépítésnek alapköve. Az esztétikai kultúra ...az alkotni és cselekedni tudás hiányának, a pillanatoknak való kiszolgáltatottságnak életprincípiummá való emelése. Tudatos vagy nem tudatos elhazudása az élni (az életen uralkodni, az életet formálni) tudás teljes hiányának.“ Mindezt szubjektív írásaiban száz helyen vallja be önmagáról Márai, akiről azt írja Méliusz a *Korunk* februári számában: „Márai nagy prózairóink galériájában az első alkotó, aki nemcsak merő-

szen, de sikeresen is eregeti a lélek sztratoszférájába intúciója, intelligenciája és műveltsége kísérleti gömbjeit“. A sztratoszférával való összehasonlítást aláírjuk, hisz' a sztratoszféra a levegő oly hideg rétege, amelyben szerves lények már nem élhetnek. A lélek sztratoszférája az a réteg, amelyben kihuny a lélek és helyét az a „lelki élet“ foglalja el, amikor a lélek elherdálja magát hangulatfoszlányokká. (Az itt irottakra fokozott mértékben áll az ismert pascali mondás: vannak dolgok, melyeket csak úgy bizonyíthatunk be, ha embertársainkat rávesszük arra, hogy önmagukon behatóan gondolkodjanak.) Születhet-e a lélektelen lelkiéletből, a belső egység hiányából más, mint artistikus részletek halmaza, születhet-e lélek nélkül mű? Márait alkotónak nevezi Méliusz. Nem tudjuk — nem is érdekel bennünket — mennyire állja meg helyét pszichológiailag a legujabb Márai regény, egy vénlány lelki életének bogozása. De tudjuk, hogy csak hangulatokból, a külvilághoz való kényelmes, passzív, ellenállás nélküli simulásból nem lehet cselekmény. Emlékezzünk a *Válás Budán* című Márai-regényre: bizonytalanul összezskabált, ingadozó ennek a könyvnek pszichológiai épülete — és ezt az ingó épületet nem alapozhatja meg önmagukban szép, de egymással nem kötött részletek minden árnyaló szépsége. Akinek a világ csak alkalom hangulatok élményére és ezek művészi kifejezésének fanyar gyönyörére, az nem is ismerheti a kötelesség érzését és az akaratot, hiszen annak számára a külvilág és az élet nem formálható és formálendő massa, hanem csak nyersanyaga hangulatos cikkeknek és könyveknek. Márai leplezetlenül szubjektív könyve, a *Napnyugati örjárat* beszédes példája annak, hogy esik szét egy lélek, amely csak önmagába, befelé néz és — ha szomorú göggel is — lemond a világról, amelytől csak élvezetet vár, de amelyért áldozatot nem hajlandó hozni, amellyel nem érez közösséget. Mikor 1935 nyarán Londonba indul, Márai bucsuzik otthonától. Ime a bizonyítvány, amelyet önmagáról, emberségéről, közösségérzéséről kiállít: „...ez a néhány ucca, néhány fa, néhány pincér, néhány titok, ez minden, amihez e világon közöm van.“ De aki nem vállalja a közösséget, az elveszti önmagát is, elszakad önmagától is, hiszen csak úgy lehet valaki legigazabban individuálista, ha az általános emberit megtalálja saját gyökereiben. Mindezt önkéntelenül is és sokszor vállalja be Márai: „Az élet tartalma néhány egyszerű emlék, semmi több.“ Igen, élet helyett órák. És: „...egyedül vagyok az otthonomon belül is“. Igen, ide kellett súlyyodnie ennek az embertípusnak, ennek a másodvirágzását élő, korszerűtlen, antiszociális kispolgári rétegnek, mert hiszen mit is érez Márai az író feladatának? Tiroiban robot vele a vonat és Márai keserű éji önvizsgálásban keresi írói hivatása értelmét. Eszébe sem ötlik, hogy a tehetség kötelez, a „feladat“ szó fel sem merül az éji csendben — csak írói mesterségét hasonlítja más mesterséghez. Idegesen veti el a bányással való összehasonlítást, mert banális artistikus érzékének inkább tetszik a buvárral való hasonlat, hisz' „a buvár idegen elembe közelíti meg az élet alvilágát, a homályt“. De eszébe sem jut, hogy az író — ha több akar lenni, mint mesterember, szépséggyáros — a társadalom lelkiismerete kellene, hogy legyen. S ha gondolkodás helyett csak képeket érez, nem jellemző-e, hogy például nem villan fel benne a kép: az író fákllya? Egy másik könyvében keserűn buggyan ki belőle a vallomás: gyöngöze vagyok, gyáva és hiu. Nem kutatjuk, igaz-e a *Polgár vallomásainak* ez a

helye, mert itt nem Márai személye a fontos és mert itt nem csupán lelki tulajdonságokról van szó. Fontos az a magatartás — és ezt a perdöntő pontot nem tárgyalják Méliusznak irónkról szóló cikkei — amelynek következménye, hogy a lélek mozaikokra bomlik, az életből pedig pillanatok céltalan és egység nélküli egymásutánja lesz. A hangulatélet művészek élete szétesik: „...Nem hiszek ‚kis‘ és ‚nagy‘ élményekben. A pillanat örök, az egyetlen érdekesség.“ Így Márai. Neki egyforma jelentőségű élmény az akkor felfejlődő világháború és a fülkében utazó nő ajakruzsza. Így nívóvalódnak az értékek a nihil közös színvonalára. Csoda-e akkor az élet értéktelenségének érzése, ha még olyan gögösen, fanyarul, tudatosan viseli is büszke bánatát az elvesztett életért?

Ilyen élet-attitűd mellett természetesen nem lehet szó elvekről, álláspontokról, szempontok tudatos alkalmazásáról. Márai minden cikke csupán hangulatot, érzést fejez ki, de hiába keresünk bennük választ a témával kapcsolatban felvetődő kérdésekre. A csak befelé néző és valóságot lenéző hangulat-kultúra következménye, hogy Márai elveszti kapcsolatát a valósággal. Márai cikkei nyomán szinte megszeretjük Monsieur Dupont francia kispolgárt, akit Márai bemutat, felékesítve hangulatköltészetének vallósgáhamisító varázsával. Pedig hát Márai is tudja, hogy a francia kispolgár — Balsac rá a tanu, ép' ugy, mint Roger Martin du Gard! — kicsinyes, piszkos, kapzsi, önző, antiszociális, korlátolt és ravasz. De Márai elszakadt a valóságtól, csak elefántesonttornyában élhet, amint azt irtózatos erővel jellemzi egy-egy elszólása. Enyhült Párisban is, mondja Márai 1935-ben, a „válság“ kényszerképze. Irónikus idézőjelbe teszi Márai a válság szót, hiszen a válság, a nyomor, a háborúk és társadalmi harcok sorsa csak kényszerképzet és nem valóság. A valóság így: hangulatok futó, felelőtlen és színes buborékja...

Homályosan érzi persze Márai is, hogy ez az élet-attitűd megöli lelkét, hogy az egyén önmagát tagadja meg, mikor a közösséget megtagadja. Időnként szorongva keresi elvesztett énje gyökereit a multban. Így gyermekkoráról írván: „Ha elmentem a dóm előtt, megvillant bennem a zászlókra irt ‚Pro libertate‘ szó, mint egy homályos program, amelyért talán érdemes élni.“ Akkor még kisértett benne a gondolat: talán csak az az életprogram az ő számára? De a magyar kispolgárság írója nem talált magának feladatot akkor. Most, idén nyáron aztán megformulázta a feladatot: polgárnak lenni hősies feladat. Hősies? Dőre vállalkozás a világtörténelem kerekét visszafelé fordítani. Amellett nem is hősies, mégcsak nem is aktiv, mert csupán reakciós vágyakozás az elmúlt idők után. Egy zátonyra futott élet és életforma felteszi a kérdést: „milyen ut vezet a közösséghez?“ és Márai intellektusához képest megdöbbenően oktan választ ad: „Minden ut elvezet hozzá, csak egyenesen kell haladni. Valahol végetér a magányosság partja és elkezdődik a tenger.“ Ime, a művész, aki úgy hiszi, hogy eléri a valóságot elefántesonttornyában ülve, ahol ahelyett, hogy a valóságot fokozottan érzékelné és azt az egyéniség kohójában fájdalomomban ujjáteremtené, elveszti a világot és önmagát. Ami megmarad: színes és fölényes elegáns felületesség, saját élete értéktelenségének bus tudata és a valóság lényege helyett annak himpora, éntelen hangulatüzem. És az eredmény: megejtő hangulatképeket szállít s míg kint bombák zuhannak, ő a l'art pour l'art minden céhbeli tudásával szövö és oldja egy vénkisasszony titkát. (Adám Elek)